

Ғылыми
журнал

Научный
журнал

**С.Бәйішев атындағы
Ақтөбе университетінің
ХАБАРШЫСЫ**

**ВЕСТНИК
Актюбинского университета
имени С.Баишева**

2017

№ 3(57)

**С.БӘЙШЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ
ҒЫЛЫМИ ЖУРНАЛЫ**

**ВЕСТНИК
АКТЮБИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМ. С.БАЙШЕВА
научный журнал**

Қазақстан Республикасының ақпарат министрлігінде 2004 жылдың 29 қаңтарында тіркелген, куәлік № 4645-Ж
Зарегистрирован в Министерстве информации Республики Казахстан, свидетельство № 4645-Ж от 29.01.2004 г.

Үш айда бір рет шығады Выходит один раз в три месяца

**№ 3 (57)
октябрь
2017**

2000 жылдан бастап шығады

Издается с 2000 года

**БАС РЕДАКТОР
ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР**

Ахан Б.А.

**БАС РЕДАКТОРДЫҢ
ОРЫНБАСАРЫ
ЗАМ. ГЛАВНОГО
РЕДАКТОРА**

Абдикаликов К.А.

**РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ
РЕДКОЛЛЕГИЯ**

Агзамова А.Б. (Қазақстан)

Абрахам Алтонаян
(Великобритания)

Асаров А.А. (Қазақстан)

Бияшев Б.Г. (Қазақстан)

Жанпейсова Н.М. (Қазақстан)

Камаруль Хавари (Малайзия)

Корченко А.Г. (Украина)

Ли Дзень Хун (КНР)

Лыгина О.И. (Қазақстан)

Мухитдин Бин Исмаил (Малайзия)

Султангареева Р.А. (Башқортостан)

Тяпухин А.П. (Россия)

Терегулов Ф.Ш. (Башқортостан)

Хасанов А.Х. (Узбекистан)

Адрес редакции:

г.Ақтобе

ул.бр.Жубановых д.302 «А»

для писем: 030000 г. Ақтобе,
а/я 64

e-mail: edu_ausb@mail.ru

тел.:8(7132) 974081,82

Жарияланған мақала

авторларының пікірі редакция көзқарасын
білдірмейді.

Мақала мазмұнына авторлар
жауап береді.

Опубликованные материалы
авторов не отражают точку
зрения редакции.

Авторы несут ответственность
за выбор и представление
фактов.

МАЗМҰНЫ

СОДЕРЖАНИЕ

CONTENTS

ПЕДАГОГИКА ҒЫЛЫМДАРЫ - ПЕДОГОГИЧЕСКИЕ НАУКИ

Демеуов А.Ш.

Алаш қозғалысының пайда болу себептері мен мақсаты

5

Демеуов А.Ш.

«Алаш» партиясы мен Алашорда автономиясына 100 жыл

8

Измалеуова С.Ш.

Білім беру саласының мамандарын даярлауда сөйлеу шеберлігінің ролі

Миғалиева А.Ж., Байғұтдиева Г.Ж.

Отбасы - өмір аясы

12

ТЕХНИКА ҒЫЛЫМДАРЫ - ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

Букенова А.Т., Есимова О.А.

Мыс кені флотациясының режимін жасау

16

Қуракбай М.Б.

**Анализ режимов электропотребления в
городских распределительных сетях**

22

25

ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ - ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

Абакаева З.Х.

Роль и значение анализа финансовой устойчивости предприятия в условиях
финансового кризиса

30

Әбденғалиева Ә.А., Уразғалиева М.А.

Особенности развития страхования в Казахстане

35

Байғазы А.Т., Қусаинов Х.Х.

Қазақстандағы және Ақтөбе облысы бойынша шағын және орта
кәсіпкерліктің қазіргі даму жағдайы

44

Виноградов С.А., Асаров А.А.

Теоретические аспекты и исторические перспективы гуманизации
общественных отношений

50

Губанов Н.Н., Губанов Н.И., Асаров А.А.

Сущность риска и характеристики рискованной ситуации

64

Кенбеилова Г.А., Конакбаева А.У.

Шығындардың басқару жүйесіндегі ролі

74

Редакционная коллегия оставляет за собой право корректировки по ГОСТ 7.5.-98 «Журналы, сборники, информационные издания. Издательское оформление публикуемых материалов», ГОСТ 7.1-2003 СИБИД «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления».	Даулетова Р.С., Конакова Г.М. Қазақстанда электрондық ақшаның дамуы	80
	Есенгазина А.Ж., Бухарбаев Ш.М., Конакбаева А.У. Қазақстандағы құнды қағаздар нарығының даму бағыттары	85
	Жайықова Қ.А., Бухарбаев Ш.М. Қазақстан Республикасында салық жүйесінің қалыптасуы және реформалану кезеңдері	92
Сдано в набор 30.10.2017 Подписано в печать 30.10.2017 Формат 21х29,7. Печ.л.8,4 Тираж 100 экз. Отпечатанов РИЦ АУ им.С.Баишева	Zhumagazieva R. Sh., Tleugabylov Zh. K. Some aspects of the use of the death penalty in the Republic of Kazakhstan and in foreign countries	98
	Kairatova F.K. Helminths ruminants is west Kazakhstan	103
	Қалишақ А.К., Бухарбаев Ш.М. Қазақстан Республикасы бюджет жүйесінің дамуының экономикалық басымдықтары	107
	Келбетова А.Б., Курманкулова Р.Ж., Джамалова Г.А. Коммерциялық банктердің пассивтік операцияларын қалыптастыру және басқару мәселелері	111
	Kurmanova S. B., Kurmanov A. Political course of Kazakhstan	115
	Марченко В.Н., Урынбаева Г.Н. Практическое значение нетрадиционных кормов для птицеводства	123
	Suleimenova E. B. Suleimenova R.S. Love phenomenon in the history of philosophy	128
	Telibekova I.M. Employment as one of the implementation measures of subjective civil law	133
	法律科学硕士 《关于家庭类型的儿童村庄和青少年的房屋》 哈萨克斯坦共和国现行法律应用的几个方面	138
	Түлеуова А.Ж., Бухарбаев Ш.М., Ержанова З.К. Агроөнеркәсіптік кешенді қаржылық-құқықтық және инновациялық қолдаудың экономикалық басымдықтары	144

УДК 94 (574)

Демеуов А.Ш¹.п.ғ.к.,доцент

¹С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

АЛАШ ҚОЗҒАЛЫСЫНЫҢ ПАЙДА БОЛУ СЕБЕПТЕРІ МЕН МАҚСАТЫ

Түйін

Мақалада Алаш қозғалысының пайда болуына және қазақ халқының жарқын болашағы үшін оларды алдына қойған асыл мақсаттарға ықпал ететін себептер анықталды.

Кілт сөздер: *Алаш қозғалысы, Алашордалық қайраткерлер.*

Алаш қозғалысы туралы айтар бұрын XIX ғасырдың аяғы мен XX ғасырдың алғашқы ширегінде Қазақстандағы саяси-әлеуметтік, қоғамдық-тарихи жағдайды сипаттап өткен дұрыс. Ғасырдың бас кезінде қазақ қоғамында мүлдем жаңа жағдай қалыптасты.

Ресейлік әскери-монархиялық басқару жүйесі, қазақ жерінің орыс мемлекетінің меншігі етіп жариялануы, осыған орай ішкі Ресейден қоныс аударушылар легінің күрт өсуі, қазақтың шұрайлы жерлерін орыс шаруалары мен казактарына тегін тартып әперіп, оған қоса халық бұқарасына сан түрлі алым-салықтар салып, тонау ісін аяусыз жүргізуі қазақ шаруаларын мүшкіл жағдайға жеткізді. Академик М.Қ.Қозыбаевтың көрсетуі бойынша: «егер 1893-1905 ж.ж. аралығындағы 12 жылда қазақ жұртынан 4 млн десятин жер тартылып алынған болса, 1906-1912 жылдар аралығындағы 7 жылда тартылып алынған жердің көлемі 17 млн десятинадан артқан. Ал 1917 жылға таман қазақтардан барлығы 45 млн десятинаға жуық жер тартылып алынған. Осындай озбырлықтың нәтижесінде 1905-1910 жылдары тек Петропавл уезіндегі 41 ауыл өз жерлерінен айырылып, өздерінің күнкөрісіне қажетті жайылым мен шалғын жерлерді орыс казактары мен көшіп келушілерінен жалға алуға мәжбүр болған». Ресей билігінің қазақ жерінде жүргізген бұл отарлық саясаты қазақ халқын рухани әлеуметтік дағдарыс пен күйзеліске душар етті. Әрине сол кездегі қазақ қоғамы дамуының қазақ халқының ұлт ретінде жоғалуы, немесе өзін-өзі сақтауы үшін күреске шығу мәселесі күн тәртібіне өзінен – өзі шықты. Бірақ бұл уақыт жеке бұрынғыдай батырлардың қару асынып қол бастап, көтеріліске шығу арқылы мақсатқа қол жеткізетін заманы емес еді.

Сондықтан қалыптасқан жаңа саяси ахуалға лайық жаңа күрес құралдары, әдіс-айла қажет болды, ең негізгісі халыққа оның алдында тұрған негізгі мақсат-мүдделерін түсіндіріп жеткізетін, сөйтіп оны заман талабына сай

күрес құралдарымен қаруландырып, азаттық үшін қоғамдық қозғалысты бастап кете алатын мүлдем жаңа саяси-әлеуметтік күшке сұраныс туындады. Ал ондай саяси күштің қалыптасып келе жатқанын 1905-07 жылдардағы оқиғалар көрсетіп берді. Ол күш - сан жағынан аз болғанымен, бірақ саяси күрес қазанында қайнап, тез ысыла бастаған ұлттық интеллигенция болатын.

Осы бірінші орыс революциясы жылдары ұлттық зиялылар кейін Алаш қозғалысы атанған қоғамдық қозғалыстың да негізін қалады. 1905 жылы Қоянды жәрмеңкесінде дүниеге келген Қарақаралы петициясы (хұзырхаты) осы қозғалыстың бағдарламалық құжаты болды. Осы мезгілден өрлеу ала бастаған жаңа ұлт-азаттық қозғалысқа Ә.Бөкейханов, А.Байтұрсынов, М.Дулатов сияқты ұлттық зиялылар жетекшілік етіп, оған әу бастан нысаналы сипат беру үшін газет шығару, азаттыққа үндеген кітаптар бастырып тарату, Мемлекеттік Дума жанындағы мұсылман фракциясы жұмысына, жалпыресейлік мұсылман, түркішілдік қозғалыстарға атсалысу сияқты қазақ қоғамына бейтаныс күрес әдістерін игере бастады. Міне осы нысанды бағытқа, яғни ұлт-азаттық күрес идеологиясының қалыптасуына 1911 жылдан шыға бастаған Айқап журналы, 1913 жылдан жарық көріп, жалпыхалықтық басылымға айналған “Қазақ”, оның артын ала өмірге келген “Бірлік туы”, “Сарыарқа”, “Ақжол” газеттері зор қызмет етті. Алаш қозғалысының басты мақсаты — қазақ елінің өзін-өзі басқару, яғни ұлттық мүддесін қорғай алатын мемлекеттік жүйе құру құқын метрополияға мойындату, түбінде дербес мемлекет құру, қазақ жерлеріне ішкі Ресейден қоныс аударуға шек қою, әлемдік озық тәжірибені пайдалана отырып, дәстүрлі мал шаруашылығын өркендету, сонымен қатар егіншіліктің, өнеркәсіптің дамуын қамтамасыз ету, нарықтық қатынастарға жол ашу, жеке адам құқын және басқа демократиялық принциптерді қадір тұту, ұлттық мәдениетті өркендету, оқу жүйесінің, тілдің дамуына қажет шарттар түзу болды. Бірінші орыс революциясы жылдарынан бастау алған Алаш ұлт-азаттық қозғалысы 1917 ж. ақпан және желтоқсан айлары аралығында өзінің шарықтау шегіне жетті. Осы жылдың жазы мен көктемінде Қазақ кадеттерінің пайда болуы, күзіне қарай Алаш партиясының, ал соңына қарай Түркістан автономиясы (Қоқан автономиясы) және Алашорда үкіметтерінің құрылуы бұл қозғалыстың нақты нәтижелері болатын. 1917 ж. пайда болған бұл саяси құрылымдар большевиктер тарапынан күшпен таратылғанымен, ұлт-азаттық қозғалыс күштері саяси күрес сахнасынан бірден кете қойған жоқ. Мемлекеттік тәуелсіздік, жер және кезінде алаш зиялылары күн тәртібіне қойған қоғамдық-саяси басқа да мәселелерді басты талабы етіп, ұлт-азаттық қозғалыс жаңа сипатта Т.Рысқұлов, С.Асфендияров, С.Қожанов, С.Садуақасов, Ж.Мыңбаев қызметінде одан әрі өрши түсті.

Елде тоталитарлық жүйе біржолата орнағаннан кейінгі уақытта енді ол жаңа саяси жағдайға байланысты шетелдік эмиграция күшімен жүргізілді. Мұстафа Шоқайдың қызметі, оның басшылығымен Берлинде 10 жыл бойы (1929-39) шығып тұрған “Яш Түркістан” журналындағы материалдар соның айғағы еді. Негізгі мақсаты — ұлттық бостандық болған Алаш қозғалысы

көрші түркі, мұсылман халықтарымен күш біріктіруге тырысты. Сөйтіп, 20 ғасырдың алғашқы жылдарынан бастау алатын Алаш ұлт-азаттық қозғалысы 30 жылдарға дейінгі тарихи кезенді қамтыды. Кеңестік тоталитарлық билік алаштық атанған аға буын зиялылардың ең белсенді бөлігін, сондай-ақ олардың кеңестік-партиялық қызметтегі ізбасарларын «Алаш ісі» деген айып тағып қуғын-сүргінге ұшыратып, жауыздықпен жазалады.

Алаш қозғалысы шындығында 20 ғасырдың бас кезіндегі Ресей империясының озбырлығына, отарлық билік жүйесіне қарсы бағытталған алдына бейбіт мақсат қойған қазақ зиялыларының ұлт-азаттық қозғалысы болатын.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қойгелдиев М. Алаш қозғалысы. –296 б.
2. Қозыбаев М. Ата тарихы туралы сыр. –А., 1993. – 41 б.
3. Нұрпейісов К. Ұлт-азаттық күрес және «Алаш» қозғалысы. //Ақиқат. 1996.- 21 б.
4. Сулейменов Б.С. Аграрный вопрос в Казахстане в последней трети XIX-начале XX века.-Алматы, 1963.
5. Турсунбаев А.Б. Из истории крестьянского переселения в Казахстан.- Алматы, 1950.
6. «Алаш» қозғалысы. Алматы,2008. ISBN 9965-32-715-7
7. Тарихи тұлғалар.Танымдық-көпшілік басылым.Құрастырушы: Тоғысбаев Б.Сужикова А. –Алматы. «Алматы кітап баспасы»,2009 ISBN 978-601-01-0268-2
7. Қазақстанның қазіргі заман тарихыЖалпы білім беретін мектептің 9-сыныбына арналған оқулық.2-басылымы, өңделген.Жалпы редакциясын басқарған т.ғ.д.,профессор Б.Ғ.Аяған..Алматы,2009. ISBN 9965-34-933-9

Демеуов А.Ш¹., к.п.н., доцент

¹Актюбинский университет имени С.Баишева

ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ И ОСНОВНЫЕ ЦЕЛИ ДВИЖЕНИЯ АЛАШ

Аннотация

В статье раскрываются причины повлиявшие возникновению движения Алаш и благородных целях ставившие им перед собой ради светлого будущего казахского народа.

Ключевые слова: *движение Алаш, деятели Алашорды.*

Demuev A.Sh¹., cand.of ped.sc., Associate Professor

THE CAUSES AND MAIN OBJECTIVES OF THE ALASH MOVEMENT

Summary

The article reveals the reasons that influenced the emergence of the movement Alash and noble goals, put them in front of him for the bright future of the Kazakh people.

Key words: *Alash movement, figures for Alashorda's.*

УДК 94 (574)

Демеуов А.Ш¹.п.ғ.к.,доцент

¹*С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті*

«АЛАШ» ПАРТИЯСЫ МЕН АЛАШОРДА АВТОНОМИЯСЫНА 100 ЖЫЛ

Түйін

Мақалада қазақ интеллигенциясының өкілдері мен Ресей патша әкімшілігінің кедергілеріне қарамастан, 100 жыл бұрын 1917 жылы 21-26 шілдеде бірінші АІІ-казак конгресінің шешімі Алаш партиясын құрды және алғашқы ұлттық автономияны жариялады. Қазақ халқы заманауи тәуелсіз Қазақстанның прототипі.

Кілт сөздер: *Алаш партиясы, Алашорда автономиясы.*

Үстіміздегі 2017 жыл Қазақстан үшін айтулы жыл. Биыл еліміз «Алаш» партиясы мен Алашорда үкіметінің құрылғанына 100 жыл толуын атап өтуде. Бұл айтулы шараға алаштанушы өз ғалымдарымыздан бөлек Өзбекстан, Түркия, Ресей, Германия, Ұлыбритания, Қытай ғалымдары атсалысуда.

Кез келген мемлекеттің тарихы сол елдің, халықтың тәуелсіздік жолындағы саяси күресі тарихымен, өзектес келетіні табиғи құбылыс. Ал саяси күрестің нәтижелі болып, алға қойған мақсаттарын жүзеге асыруы оны басқарған қайраткерлердің еңбегі мен басшылыққа алған саяси және құқықтық ілімдерінің өміршендігіне байланысты.

Осы тұрғыдан келгенде демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет құрудағы ұлы мақсаттарын жүзеге асыруға кіріскен

Қазақстан Республикасының тұтас тарихын жасау үшін оның мемлекеттілігінің қайнар бастауына, әр дәуір, кезең сайын өсіп-өркендеп, қалың бұқараның басым көпшілігін өз соңына ерте білген, елдегі саяси күштерді, қозғалыстарды біртұтас Алаш қозғаласына ұластырып, ұлттық-демократиялық бағыттағы Алаш партиясын ұйымдастырған, европалық үлгідегі Алашорда үкіметін құрып, соның нәтижесінде Алаш автономиясын жариялаған Алаш қайраткерлерінің өмірін және олардың саяси, құқықтық көзқарастарын түсінудің маңызы ерекше.

Сондықтан бұл мақаламызда XIX ғасырдың соңында Ресейдің аса ірі ғылыми орталықтарында білім алып, әуелі ағарту ісіне, кейін саяси күреске белсене қатысқан, біртіндеп оның қазақ даласындағы жетекші күштеріне айналған қазақ зиялыларының Алаш қозғалысы төңірегіне топтасуы, сол негізде Алаш партиясының құрылуы мен оның қызметінің басты кезеңдерін сөз қыламыз.

Алаш партиясының негізгі ұйымдастырушылары европалық білім алған қазақ зиялыларының алғашқы буыны Ә.Бөкейханов, Ж.Ақбаев, Х.Досмұхамедов т.б. халық арасынан шығып, қазақ даласында оқу-ағарту, әдебиет пен публицистика саласындағы қызметті өрістеткен А.Байтұрсынов, М.Дулатов сияқты халық қайраткерлерімен ортақ мақсат жолында рухани және саяси одақ құруы Алаш қозғалысын қазақ даласындағы бірден-бір жетекші саяси күшке айналдырды.

Міне, осы саяси күштің өз мақсаттарын жүзеге асыру жолындағы 1905 жылғы Қоянды жәрмеңкесінде дүниеге келген Қарақаралы петициясынан бастап, Алаш бағдарламасына дейінгі іс-әрекетінің жиынтығы мен формалары қазақ даласында қалыптасқан күрестің жаңа құқықтық доктринасын дүниеге әкелді. Оны жасауға ұлт-азаттық қозғалыс көсемі Ә.Бөкейханов бастаған қазақ зиялыларының алғашқы буыны, Ж.Ақбаев, Х.Досмұхамедов сияқты орта буын өкілдері және 1917 жылғы Ақпан төңкерісі кезінде Томск технологиялық институтының 5-курсында оқып жүрген Ә.Ермеков сияқты жас буын өкілдері, сондай-ақ XX ғасыр басында қазақ даласында шығармалары кеңінен тараған А.Байтұрсынов, М.Дулатов сияқты халықтың зиялы қауым өкілдері қатысты. Бұл Алаш қозғалысы мен олардың басшылыққа алған саяси және құқықтық ілімін жасауға қазақ халқының зиялы қауым өкілдерінің барлық топтары қатысып, бүкіл қазақ қоғамын қамтыған саяси күш болғандығының айқын дәлелі болғанын білдіреді.

Көп жылдар бойы Кеңес үкіметі жүргізген озбырлық пен қырып жоюға тарихты өрескел бұрмалауға негізделген саясаттың салдарынан халқымыздың сана сезімі өлшеусіз де орны толмас жұтандыққа ұшырап, оның интеллектуалды ауқымының дамуына үлкен нұқсан келді. Қазан төңкерісіне дейінгі жалпы адамзат өркениетінің төрінен орын алған ірі тұлғалармызға «байшыл», «кертартпа», «діншілдер» деген жалған айдар тағылды. Олардың бай мұраларын зерттеуге цензура арқылы тыйым салынды. Партиялық талап, маркстік-лениндік идеялогия қазақ халқының

дарынды дара перзенттерінің бостандық пен ұлт тәуелсіздігі үшін аянбай тер төккен ерекше еңбектерін большевиктік көзқараспен біржақты бағалап, оларды мемлекетке «қажетсіз» санап, 70 жылдан астам мерзімге жоққа шығарды.

Кеңес өкіметінің алғашқы жылдарында Алаш партиясының құрылуы кезінде қазақ қоғамы әлі де болса ақ пен қараны біле қоймаған еді. Сол кезеңдегі бұқара халық «Алаш» партиясына басқаша көзқараста болды, яғни «Алаш» деген сөздің өзінен ат тонын ала қашты. «Алаш» сөзі арғы ата-бабаларымыздан келе жатқан көне сөз екені көпшілікке мәлім. Ата-бабаларымыз «алты алашқа» қазақ, қырғыз, өзбек, түрікмен, башқұрт, қарақалпақ халықтарын жатқызған. Қазақ халқы өзінің елге қамқор болған азаматтарын «Алаштың азаматы» деп аса қадірлеген.

Ал қазіргі таңда тәуелсіздігімізді алғаннан кейін «Алаш» партиясына басқаша көзқарас пайда болды. Ұлы мақсаттарын жүзеге асыруға кіріскен Қазақстан Республикасының тұтас тарихын жасау үшін оның мемлекеттілігінің қайнар бастауы болған Ұлттық демократиялық бағыттағы «Алаш» партиясы Европалық үлгідегі Алашорда үкіметін құрып, соның нәтижесінде Алаш автономиясын жариялаған. Сондықтан «Алаш» партиясының өмірін және олардың саяси құқықтық көзқарастарының зерттелуі соңғы ұрпақ үшін маңызды мәселе.

Зерттеуде, әрине, «Алаш» партиясының саяси қайраткерлерінің саяси құқықтық көзқарастарының эволюциясы қоса қарастырылды. Қазақтың демократиялық интелгенциясы туған еліне өркениетті қоғамдық даму бағдарламасын ұсына отырып, өздері атқарып отырған істерінің тарихи мәнін терең түсінген азаматтар еді. Туған елінің бостандығы үшін соңғы деміне дейін күрескен олар империялық зорлықтың құрбаны болған.

Алашорда үкіметі ұзақ өмір сүрмеді. Дегенмен тарихта үлкен із қалдырды. Оның басшылары ұлттық демократиялық мемлекет құрып, оның саяси құқықтық жағын негіздеді. Алашорда үкіметі халықтық әдет-ғұрып құқығын жаңа жағдайға ұтымды пайдалана білді. Бірақ сол кездегі қызыл үкімет «Алаш» партиясының тарихи саяси идеясын тұншықтырды. Кейіннен уақыт өте келе «Алаш» қайраткерлері ақталды, басшылары аса білікті күрескер ретінде тарихқа енді.

Президентіміз Нұрсұлтан Әбішұлы Назарбаев «Алаш» партиясы мен Алашорда үкіметінің саяси әрекетін жоғары бағалады. Тәуелсіздікке қолы жеткен қазақ жұртына есімдері тарихқа беймәлім болып келген «Алаш» азаматтарының қайта оралуы халқымыздың сана сезіміне ерекше зор әсер етті. Рухани өмірімізге өлшеусіз күш берді. Қазақ үшін жан беріп, жан алысқан саяси күрестердің болғанын қазақ зиялыларының пікірлерінен айқын аңғаруға болады. Алаштың белгілі өкілі Сұлтанбек Қожанов «Өзіміздің большевиксінгендерге» деген мақаласында «Осы күнгі Руссияны бір үлкен ауру әлсіретіп отыр деп жазды.. Бұл аурудың шын аты — надандық, ал өтірік аты — большевизм», -деуі сол кездегі саяси күреске берілген шынайы баға еді.

Соңғы кездері XX ғасыр басында ғұмыр кешіп, қоғамдық саяси, құқықтық ой-пікірді дамытуға үлес қосқан қазақ қайраткерлері мен ойшылдары туралы бірнеше зерттеулер жарық көріп, тарихымыздың ашылмай жатқан беттеріне біршама сәуле түсіргендей болды.

Ел басымыз Н.Ә. Назарбаев «Алаш» партиясының саяси әрекеттерін жоғары бағалап, өзінің «Тарих толқынында» деп аталатын кітабының бір бөлімін «Алаш мұрасы және осы заман» деп атады. Ел басы «Алаш» партиясының жетекшілері ұсынған көптеген қағидалар күні бүгінге дейін өз маңызын сақтап отыр деп көрсетті. Бұл ұлттық емес, патриоттық ұйым алдына қойған мақсатты қазақ қоғамын бірте-бірте өзгертіп оны осы заманғы шындыққа бейімдеуі еді», дей келе «Қазақ халқы өзінің басты мақсаты — ұлттық мемлекеттігін қайта қалпына келтіруге нақтылы мүмкіндік алды. Алайда оқиғалардың бейбіт өрбуін Ресей қозғалысындағы тың дағдарыс бұзып кетіп, оның өзі большевиктер партиясының диктатурасын орнатуға әкеліп соқты», — деп жазды.

Ұлт-азаттық қозғалыс тарихының өзекті мәселеллерінің бірі «Алаш» партиясының құрылуы оның тарихи негіздері, саяси әлеуметтік, сондай-ақ құрылған партияның қазақ тарихында алатын орны. Саяси партия құру әрекетін қазақ зиялылары бірінші орыс революциясы жылдарында-ақ қолға алған болатын. Бірақ қорытынды шықпаған.

Содан «Алаш» партиясы 1917 жылы 21-26 шілдеде Орынбор қаласында өткен Бірінші бүкілқазақтық съездің шешіміне байланысты құрылды. Осы «Алаш» партиясының құрылуына ат салысқан, халқымыздың өз еркіндігі үшін күрес жолында мәңгі өлмейтін, терең із қалдырған қайраткерлеріміздің тізімі жетерлік.

«Алаш» партиясының негізін салушылар шын демократтар болды. Партия бағдарламасын бұрмалаушылардың зұлымдық ойы тегінде, бірде феодалдық тәртіптерді, бірде ұлттық ұсақ буржуазияны қорғайды деп саналатын ұлтшылдар тобы дайындап, қабылдаған деп көрсеткісі келді. «Алаш» партиясы жөнінде пікірлер өзінің ақиқатына дер кезінде жете қоймады.

Қазақстан өз мемлекеттік дербестігін алғаннан кейін ғана, ұлттық бостандықты мақсат еткен алаш зиялыларының арманы толық орындалды.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Құсанова Ш. «Алаш» партиясы тарихын зерттеу хақында.-42 б.
2. Құл-Мұхаммед М. Алаш-бағдарламасы. А:Атамұра, 2000.-8 б.
3. Құл-Мұхаммед М. Алаш қайраткерлерінің саяси-құқықтық көзқарастарының эволюциясы. А.: Атамұра, 1998. –296 б.
4. Кенжин А. К исторической оценке деятельности партии Алаш.-Известия Киробкома ВКП(б). 1923. №1.
5. Материалы по истории политического строя Казахстана. Т.1.-Алматы, 1960.
6. Хазірет-әлі Тұрсын. Түркістан Мұхтарияты мен Алашорда үкіметтерінің тарихи сабақтастығы.//Ақиқат. № 4. 2001.

7. Шарафудинов З. Қазақ жерін алаш автономиясына біріктіру.// Қазақ тарихы. № 2. 2001.

Демеуов А.Ш¹., к.п.н., доцент
¹Актюбинский университет имени С.Баишева

100 ЛЕТ ПАРТИИ «АЛАШ» И АВТОНОМИИ АЛАШОРДА

Аннотация

В статье говорится о том, как из-за выделенную настойчивость представителей казахской интеллигенции и, несмотря на препятствия царской администрации России, 100 лет назад, в 1917 году, 21-26 июля, решение первого Всеказахского Конгресса формируется политическая партия Алаш и провозгласила первую национальную автономию казахского народа, прототип современного независимого Казахстана.

Ключевые слова: *партия «Алаш», автономия Алашорды.*

Demeuov A.Sh¹. cand.of ped.sc., Associate Professor
¹Aktobe University named after S.Baishev

100 YEARS OF THE PARTY "ALASH" AND AUTONOMY OF ALASHORDA

Summary

The article talks about how because of the dedicated perseverance of representatives of the Kazakh intellectuals and, despite the obstacles of Imperial administration of Russia, 100 years ago, in 1917, 21-26 of July, the decision of the First all-Kazakh Congress formed a political party Alash and proclaimed the first national autonomy of the Kazakh people, the prototype of the modern independent Kazakhstan.

Key words: *party Alash, the Alashorda autonomy.*

БІЛІМ БЕРУ САЛАСЫНЫҢ МАМАНДАРЫН ДАЯРЛАУДА СӨЙЛЕУ ШЕБЕРЛІГІНІҢ РОЛІ

Түйін

Бұл мақала білім беру саласының мамандарын даярлаудағы сөйлеу шеберлігінің маңызына арналған. Автор шешендік шеберліктің мәнін анықтап, шешендік өнердің жалпы талаптарын ұсынады.

Кілт сөздер: *сөйлеу шеберлігі, шешендік, шешендік шеберлік.*

Қашан да, қай ортада да мәдениеті жоғары адамды ерекше бағалайтыны мәлім. Мәдениеттің құрамдас бөлігі сауатты әрі дұрыс сөйлеу білу шеберлігі болып табылады. Сөз өнері – серіктеспен тіл табысудың бірден бір кепілі. Өйткені кез-келген ортада алдымен делдал болатын қызыл тіл болып табылады. Зерттеу нәтижелеріне сүйенсек, дүние жүзінде өз саласында адамдардың 10-15 пайызы ғана табысқа қол жеткізген. Бұл көрсеткіш негізінен іскерлік қабілетімен қатар сөйлеу шеберлігі пен әдептілік мәдениетті меңгерген жандарға тән. Сол себепті қазіргі қоғамда шешендікті, мәнерлеп сөйлеу тәсілін меңгерудің маңызы зор.

Тілмен ықпал ету проблемасы тарихқа көптеген белгілі ойшылардың жүйелерімен, концепцияларымен бірге енді. Ерте заманда шешендік өнер Мысыр, Вавилон, Ассирия, Қытай, Үндістан елдерінде өркендеп дамыған. Алайда, осынау өнердің үзілмес тарихы көне Грекиядан басталады. Өйткені шешендік өнер қоғамдық қажеттіліктен туды, құлиеленушілік қоғамда әлеуметтік даму өрістеп, демократияның жандануына жойқын қорғаушы күш ретінде тарих сахнасына шықты. Б.з.д. V ғасырдың екінші жартысында грек – парсы соғысынан кейін Афиныда және оның қоғамдық өмірінде, мемлекет істерінде, саясат майданында маңызды факторға айналды. Сократ, Платон, Аристотель, Цицерондардың шешен, үлгілі азамат өз ортасының ұстазы, дана, шешендікке қажетті барлық сапаларға ие болуы тиіс деген ойлары [1]; шыдамдылық, ақылдылық, адамдық қатынастардың үйлесімділігіне бағдарлығы негізі болып табылатын Э.Роттердамскийдің өмірлік принциптері; Ж.Ж.Руссоның «табиғи тәрбиелеу» жүйесі; К.Д.Ушинскийдің мұғалімді ұлттық – мәдени эстетикалық сөйлеу үлгісіне сәйкес сөйлеу мәдениетіне тәрбиелеу, тәрбиенің негізгі факторы – ана тілі туралы идеялары; Ш.Уәлихановтың сот істерін шешендік өнер арқылы шешуге рұқсат берілгені туралы, қазақ халқының шешендік өнерін басқа шығыс халықтарының шешендік өнерімен салыстыруы және оның алғашқысының артықшылықтары туралы ұстанымдары; Ы.Алтынсаринның мұғалімді әдістемелік ағарту жұмысына, оның ішінде тіл пәндерін оқыту әдістемесіне арналған көзқарастары; А.Құнанбаевтың ғалым – тәрбиеші туралы

толғаныстары; М.Әуезовтың ана тілін үйренудің адамгершілікпен, тұлға мәдениетімен тығыз байланыстылығы туралы, халық ауыз шығармашылығының үлкен мүмкіндігі туралы, қазақ тілін мемлекеттік тіл ретінде тануы туралы ойлары күні бүгінге дейін мәнін жоғалтқан жоқ.

XX ғасырдың 90 – жылдары шешендік өнердің сұрақтарын қарастырған авторлардың еңбектері шыға бастады. Шешендік өнер басқа адамға оның ұстанымын өзгерту мақсатында ықпал етеді. Осыған орай, шешендік өнерді меңгерудің «сөйлеу жауапкершілігі жоғары» ортада қызмет ететін және адамдардың көзқарастар жүйесіне жауапты мамандар үшін, оның ішінде педагогтар үшін қажеттілігі жоғары.

Қазіргі таңда риторика мен оған жақын ғылымдар арасы пікір таластар туғызуда. «Риторика» терминдік атауының әуелгі әрі негізгі мағынасы шешендік өнердің теориясы дегенді береді. Сондай-ақ сыртқы сымбаты сұлу, мағынасы кемшін қызыл тіл дегенді білдіреді [2]. Ал оратор – латынша «orator» - яғни сөйлеу, ғайыпты болжау деген мағынаны береді.

Б.Ц.Бадмаев пен А.А.Малышев бойынша шешендік өнерді игеруде өзіндік талдау, өзін - өзі бағалау, өз сөзін талап тұрғысынан талдау қажеттілігі үлкен орын алады. Авторлардың ойынша, шешендік өнерді игерген тұлға келесі қасиеттерді жоғары дәрежеде көрсете білуі тиіс: сөйлемдерді құрастыру мен сөзді қолданудың сауаттылығы; сөйлеу пәнін жан – жақты білімділік, талданып жатқан проблеманы нақты міндеттермен және адамдардың мүддесімен логикалық байланыстыру икемділігі; сұрақ қоя білу, сол арқылы пікір алысушылар проблема төңірегінде ойлану және оны шешу тәсілдерін іздеу процесіне енгізу; аудиторияны өзіне қарата білу; аудиториямен өзара түсіністік қатынас орнату; өз ойларын терең және қарапайым түсіндіре білу; аудиториямен жағымды тонда сөйлесу [3].

Сөйлеушінің шешендігі тыңдаушының дүниетанымын – тұлғаның қоршаған ортаға қатынасының жоғарғы деңгейін қалыптастырады. Дүниетанымның маңызды құрылымдық компоненттері ретінде білімдер жүйесін, көзқарас, сенім, адам идеалын айтуға болады. Білім беру саласында сенімді қалыптастырудың маңыздылығы сенімнің адам іс әрекетіне, мінез – құлқы мен тұлғалық қалыптасуына белсенді ықпал етуінде. Сенімді қалыптастырудың қиындығы біліммен салыстырғанда олар сананың қозғалмалы элементі болып табылады және тез түрөзгеріске ұшырамайды. Екінші жағынан сөйлеуші сенімнің тұрақтылығы адамның абыройы екенін, яғни сенімнің арқасында тұлға өзін - өзі сезінетін және қоршаған ортаға белгілі бір бүтіндік, құндылық және даралығын көрсететінін есепке алуы қажет [4]. Әрбір педагог сөзді орынды қолдана білуі, сендіру дағдысын игеруі тиіс.

Шешендікті, сендіру өнерін игерген тұлға әртүрлі міндеттерді шешіп, нақты мақсатына жетеді.

Шешендік өнердің жетекші мамандарымен жалпы талаптар қабылданған. Бұл талаптар нақты мәтіндер мен ауызша баяндауларды үлгі ретінде бағалауға мүмкіндік береді.

Бірінші белгі – материалдың мазмұны: теориялық деңгейі, өмірмен, тәжірибемен байланыстылығы; материалдың жаңашылдығы, қисындылығы, дәлелдер мен фактілердің анықтығы мен көптігі; ақпараттың толықтығы және т.б.

Екінші белгі – адамгершілік – бағалаушылық: сөздің шындыққа сай болуы, диалогқа қатынасушылардың артуы және т.б.

Үшінші белгі – мазмұндау әдістемесі. Аудиторияның ерекшеліктерін есепке алу, түсініктілік, өз бетінше талдау мен бағалау, мазмұндаудың проблемалығы; құрылымның дәлдігі; аудиториямен қатынаста болу; көрнекілік құралдарды пайдалану; сұрақтарға дәл жауап беру; сөйлеу стилінің, көпшілік алдына шығып сөйлеу түрінің сәйкестігі және т.б.

Төртінші белгі – тіл және стиль: лексикалық қордың байлығы, грамматикалық түзілімі, шешендік троп пен фигура түрлерін қолдану; көркем әдеби бейнелерді қолдану; екпіннің дұрыстығы, эмоционалды; көпсөзділіктің, қыстырма сөздердің болмауы; сөздің анықтылығы, тілдік құралдарды дәл таңдау және т.б.

Бесінші белгі – сөйлеу техникасы: дауысы болу (күші, тембрі), дұрыс дем алу, дикцияның дәлдігі, екпіннің мәнерлілігі мен нақтылығы, сөйлеудің жылдамдығы, үзілістері және жиілігі, жест пен мимиканың сай келуі және т.б.

Алтыншы белгі – сөйлеушінің сыртқы келбеті [5]. Статистика бойынша, адам туралы алғашқы ой-пікірлердің тек 7 %-ы ғана ақыл-ой қабілеті бойынша қалыптасса, қалған 93 %-ын сыртқы келбеті, сөзі және дауыс тембрі құрайды [6].

Педагогтың сөйлеу шеберлігінің деңгейі тыңдаушыға ықпал ете білу, қарым – қатынастың вербальды және вербальді емес құралдарының көмегімен айтылған сөзінің дұрыстығын дәлелдеу арқылы көрінеді.

Педагогтың шешендігі «адам – адам» жүйесінде қатынастар үйлесімділігіне ықпал етеді, сондықтан қазіргі жағдайда бұл түсінікті қалыптастыру өзекті болып табылады.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Корнилова Е.Н. Риторика – искусство убеждать. Своеобразие публицистической античной эпохи. – М.: Изд – во УРАО, 1998. – 208 с.
2. Рождественский Ю. В. Теория риторики. – М.: Добросвет, 1997. – 600с.
3. Бадмаев Б.И., Малышев А.А. Психология обучения речевому мастерству. – М.: ВЛАДОС, 2000.-224с.
4. Зарецкая Е.Н. Риторика: Теория и практика речевой коммуникации. – М.: Дело, 1998. – 480 с.
5. Жалгасбаева А.К. Риторика в подготовке будущего учителя. – Актөбе: АГУ им.К.Жубанова, 2007. – 140 с.
6. Столяренко Л.Д. Основы психологии: Учеб. пособие.- 4е изд., перераб. и доп.- Ростов н/Д. Феникс, 2001.- 672с.

*Измлеуова С.Ш¹. старший преподаватель
Актюбинский университет им.С.Баишева*

РОЛЬ ОРАТОРСКОГО МАСТЕРСТВА В ПОДГОТОВКЕ СПЕЦИАЛИСТОВ ОБРАЗОВАНИЯ

Аннотация

Эта статья посвящена роли ораторского мастерства в подготовке специалистов в области образования. Автор определяет сущность ораторского мастерства и предлагает общие требования к ораторскому искусству.

Ключевые слова: *ораторство, ораторское мастерство.*

*Iztleuova S.Sh¹., senior teacher
Aktobe University named after S.Baishev*

THE ROLE OF PROFESSIONAL RHETORIC IN THE TRAINING OF SPECIALISTS OF EDUCATION

Summary

This article is devoted to the role of professional rhetoric of specialists in the field of education. The author defines the essence of rhetoric and proposes common demand for professional rhetoric.

Key words: *oratory, professional rhetoric.*

УДК 316.6

*Миралиева А.Ж¹., п.с.э.к., Ph.D.
Байгутдиева Г.Ж¹., студент
С.Баишев атындағы Ақтөбе университеті*

ОТБАСЫ - ӨМІР АЯСЫ

Түйін

Бұл мақалада отбасы тәрбиесінің бала өмірінде маңызы, баланың өмірге бейімдеуде мектеп, ұстаз және ата-ананың орны, ата-ана мен бала

арасындағы қарым-қатынасы, баланың бойына адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру мәселелері қарастырылады.

Кілт сөздер: *отбасы, тәрбие, ата-ана, мектеп, ұстаз, қарым – қатынас, адамгершілік.*

Бала тәрбиесі ата –ана үшін күрделі де жауапты міндет. Баланың өмірге бейімдеуде мектеп, ұстаз және ата–ананың орны бөлек. Тәлім–тәрбиелік жарасымдылық мектеп пен ата–ана, әлеуметтік орта бірлесіп жұмыс істеген жағдайда ғана үйлесімділік табады. Қай халық болсын ұрпағының тәрбиесіне терең мән беріп, болашағына үнемі алаңдаушылықпен қараған. Ұрпақ тәрбиесі келешек қоғам мұрагерлерін тәрбиелеу ісі. «Отан отбасынан басталады» демекші, ата –аналар мен ұстаздар қауымы үшін жас ұрпақ тәрбиелеп, оны қоғам мүддесіне жарату кезек күттірмейтін мәселе. Осы мәселеге ата –аналар мен ұстаздар қауымы болып бірге атсалыссақ, алар асуымыздың биік болары сөзсіз. Адамгершілік –адамның рухани арқауы. Ал моральдік жағынан кіршіксіз таза болу дегеніміз-адамгершіліктің асқар шыңы. Адам баласы қоғамда өзінің жақсы адамгершілік қасиеттерімен ардақталады. Адамгершілік негізі – имандылық пен ізеттілікте. Ол әрбір отбасынан басталады. Осыны жадында тұтқан қазақ халқы жастарды кішіпейілділікке, инабаттылыққа тәрбиелеуді бірінші міндет деп санаған. Ер балаларға үлкендерге қос қолдап сәлем беруді, қыз балаларға ибалық жасап жол беруді, жасы үлкендердің алдын кесіп өтпеуді уағыздаған. Жастардың жанына сыпайылық, кішіпейілділік қағидаларын үнемі сіңірумен болған жастарды саналы тәртіпке тәрбиелеу мәселесі ерекше маңызға ие.

Халық «Ұяда не көрсе, ұшқанда соны ілер» дейді. Жас шыбық иілгіш болса, жас адам да сондай жақсыға да, жаманға да бейім болатыны баршамызға аян. Ата–ананың үйдегі іс–әрекеті балалардың көз алдында өтеді. Сондықтан жақсы мен жаман әдетіміздің бала тәрбиесіне ықпалы зор. Бүгінгі бәсекеге қабілетті талап еткен қоғамда жас ұрпақты сол қоғам мүддесіне сай, оның мұң –мұқтажын өтерлік, елін, жерін, халқын көзінің қарашығындай қорғайтын ұлтжанды, отаншыл азамат етіп тәрбиелеу көзделінеді.

Бүгінгі ұрпақ – еліміздің болашағы. Біздің алға қойған мақсатымыз – қазіргі қоғам мұратына сай жан –жақты жарасымды тұлға өсіру. Жеке тұлғаның өзін қоршаған ортадан тәрбиені бойына сіңіріп өсуін өсімдіктің күн сәулесі арқылы өскені сияқты қарастыруымызға болады. Күн сәулесі өсімдік тіршілігіне қандай қажет болса, тәрбие тұлғаның дұрыс өсіп жетілуіне соншалықты қажет. Ұрпағымызға дұрыс тәрбие бере алсақ, оның жан дүниесі де дұрыс қалыптасып жетіледі, яғни бойына жақсы қасиеттерді сіңіріп өсіреді . Бұл қасиеттердің бәрі адамның бойында бала кезінен бастап тұрақты қалыптаспақ. Баланың өмір сүруге құштарлығының оянуы жақсы мен жаманды ажырата білуі өзін қошаған ортасына, мұғаліміне, ата –анасына, құрбы –құрдастарына, олардың іс –әрекеттеріне және де басқа да қасиеттеріне байланысты . Кешегі күнсіз келешек жоқ. Бүгінгі ұрпақты сонау

замандардан жинақталған ата –бабаларымыздың мол мұрасымен сусындату – біздің міндетіміз. Ұлдың батыр, қыздың әдепті болып қалыптасуы бабаларымыздың өнеге–өсиетін сабақта ұтымды пайдалана білуімізге де байланысты деп ойлаймыз. Әке–шешесі жақсы болса, балалары да жақсы тәрбие алып өседі. Бұл сөздерді біз өте жиі естісек те, соншалықты жиі «жақсы әке–шеше» деген сөз қандай мағына беретінін түсіндіре алмаймыз. Әке–шеше болатын адамдар жақсы ата–ана болу үшін арнайы әдебиеттерді оқу немесе тәрбиенің ерекше тәсілдерін үйрену керек деп ойлайды. Әрине педагогикалық және психологиялық білім керек, бірақ бұл әдетте жеткіліксіз болып табылады. Жақсы әке–шеше болуда қандай да бір әрекет түрінде қателіктер, сенімсіздіктер, сәтсіздіктер, жеңілістер сонымен қатар жеңістер де болуы мүмкін. Отбасындағы тәрбие сол өмірдің өзі болып табылады. Және де біздің жүріс–тұрысымыз, тіпті біздің балаға деген сеніміміздің өзі де күрделі, бірқалыпсыз, кейде қарама –қайшылықта болып келеді. Балалар бір –біріне қаншалықты ұқсамайтын болса, әке мен шеше де бір–біріне соншалықты ұқсас емес. Баламен қарым–қатынас та терең индивидуалды және бір–біріне ұқсамайтын болып келеді. Әке-шешенің көбісі балаға жақсы көретінін білдіртпеу керек деп ойлайды. Олардың ойынша баланы тым жақсы көру олардың ерке болуына, өзімшіл болуына әкеп соғады деп ойлайды. Бұл ойды жоққа шығару керек. Осы жағымсыз тұлғалық қасиеттер керісінше, осы балаға деген махаббаттың жетіспеушілігінен пайда болады. Баламен үнемі терең психологиялық байланыс орнату –тәрбиенің әмбебап шарты болып табылады. Бұндай байланыс балаға қай жаста болса да керек. Ата–анасымен байланысты білу, сезіну–балаға әке–шеше махаббатын, қамқорлығын сезінуге мүмкіндік береді. Осыған баланы сендіру керек. Тәрбие диалогын қалай құру керек? Оның психологиялық сипаты қандай болу керек? Ондағы басты мақсат–ортақ мақсатқа бірге талпыну, әр түрлі ситуацияларда әке–шеше мен баланың біржақты бағыт ұстануы болып табылады. Бұл көзқарастар мен бағалаудың міндетті түрде бірдей болуы керек деген сөз емес. Көбінесе әке–шеше мен баланың көзқарастары сәйкес келе бермейді. Дегенмен мәселелерді шешуде екі жақ бір бағыт ұстанатын бала әрқашан білуі, түсінуі керек. Бала әке–шешенің тәрбиелеу объектісі емес, ортақ отбасылық өмірдің одақтасы болу керек. Сондықтан отбасылық өмірге, мақсаттар мен жоспарларға ортақтас болғанда ғана біржақты тәрбие жойылып, маңызды диалог құрыла бастайды. Қорытындылай келе, тәрбиедегі ең басты ережелер – балаға керекті кезде назар аудара білу, оған деген махаббатты қай жаста да көрсете білу, оның көзқарастарын ерекшеліктерін түсіне білу болып табылады дегіміз келеді.

Сонымен жаңа ғасырда, қоғам мүддесіне сай лайықты жан–жақты жетілген ертеңгі қоғам иегері боларлық азамат тәрбиелеп өсіру отбасының, балабақшаның, мектептің, барша жұртшылықтың міндеті болып отыр.

Біздің отбасымыздың құндылығы–біздің мемлекетіміз ұстанып отырған басты саясат болып табылады. Шаңырақтың үйлесімді дамуы мемлекеттің іргетасының берік болуына қызмет етеді. Мемлекет басшысы Нұрсұлтан

Назарбаевтың әр жылда халыққа арнайтын Жолдауында да отбасылық құндылықтарды сақтау, бала тәрбиесі мәселесін дәріптеу, ата-аналардың балаларын шынайы қамқорлыққа алу мәселелері тұрақты сөз болып келеді.

Қазақстан Республикасының Конституциясында (27-бап) «Неке мен отбасы, ана мен әке және бала мемлекеттің қорғауына болады. Балаларына қамқорлық жасау және оларды тәрбиелеу – ата-ананың етене құқығы әрі міндеті», - делінген. Бұл жолдар әр баланың білім алуына мемлекеттің басты назар аударатынын және ол отбасының парызы екенін айғақтай түседі. Қазақ табиғатында отбасы иелері ең әуелі өз ұлы мен қызының алдында тәрбиелі, өнегелі, үлгілі болуға тырысқан. Оның ең басты себебі, «ұлдың ұяты - әкеде, қыздың ұяты - шешеде» деп бағалағандықтан.

Ата-бабаларымыз бала тәрбиесіне ерекше назар аударып, «Беске келгенше баланды хандай ұста, он беске дейін құлдай жұмса, он бестен кейін досыңдай көр» деп, баланың ой-өрісі даму кезеңін ерекше бағалаған. Қазаққа тән игілік пен ұлттық сана дегеніміз ол - әдептілік, бауырмалдық, қонақжайлылық, еңбекқұмарлық, ұрлық, қиянат жасамау, үлкенді сыйлау, тағы сондай сияқты. Қазақ ойшылдарының көзқарасындағы басты идея «атаның баласы болма, адамның баласы бол, жақсы көпке ортақ, пайдаң еліңе, халқыңа тисін» деген гуманистік ой-пікірді қуаттау болды. Қазақ халқы баланы жамандықтан жиреніп, жақсылықты жаны тілеп тұратын құлықты болуын, һәм байсалды, ойламды, шымыр болып өсуін ұлт тәрбиесінің негізгі қағидасы етіп ұсынған.

Ата-ана және отбасы мүшелері жас нәресте дүниеге келген күннен бастап, оның өміріне қамқорлық жасап, болашағын жоспарлайды және саналы азамат болып өсуі үшін қажет жағдай жасайды. Бұған баланың қажеттігін толық қанағаттандыру, оны дене және ой еңбегіне үйрету, күн тәртібін дұрыс реттеуге, салауатты өмір сүруге, адал болуға тәрбиелеу, жақсылықты үйретуге, жамандықтан жиренуге үйрету, бойында жастайынан мәдени құндылықтар мен адамгершілік қасиеттерді қалыптастыру жатады. Отбасындағы ата-ана - баланың өмірлік ұстазы және тәрбиешісі. Баланың болашағы, білімі, мәдениеті отбасындағы ата-ананың сіңірген еңбегіне, тәлім-тәрбиесіне байланысты. Тәрбие берудің негізгі мәйегі - мейірім мен сүйіспеншілікте. Бала кімнен мейірім көрсе, сол адамды ерекше жақсы көреді. Өзі жақсы көрген кісіге еліктегіш келеді. Баланың қатесін түзетіп, дұрысын үйретуде жаза берудің ерекше орны бар екенін жоққа шығармаймыз. Бірақ жазалаудан бұрын қателерді түзетуде ең әуелі мейірім мен насихаттың әсері мол екенін ескергеніміз жөн.

Біздің халық ер адамды ұлықтаған, ол - үйдің отағасы, балалардың әкесі. Бүгінгі таңда әке түрлі себептермен отбасындағы күшін жоғалтуда. Сонымен бірге әке тәрбиесі жетіспейтін отбасылар да көптеп кездесуде. Ата-ананың мейірімін көріп, сезініп өспеген бала - өте қамкөңіл, тез ренжігіш, күйгелек мінезді, қатыгез болып келетіндігі анықталған. Әл-Фарабидің «Тек бақытты адамдар ғана ізгі істер атқаруға қабілетті болады» деген ұлағатты сөзін ескеретін болсақ, отбасында татулық пен береке болған ортадан

шыққан маман ғана қоғамға пайдалы істермен айналыса алмақ. Бүгінгі таңда қазақтың біртуар перзенті М.Әуезовтың «Ел болам десең, бесігіңді түзе!» деп айтқанындай әрбір дүниеге келген бала тағдырын мемлекеттік деңгейде отбасылық тәрбие жағдайында іске асыруды ойластыра отырып, дәстүрлі ұлттық тұрғыдағы отбасылық тәрбие жұмысын жүйелі жүргізу қажеттігі артып отыр.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Дулатбеков Н.(Жалпы редакциясын басқарған) Ювенология. – Астана, 2010. – 35-366.
2. Семья и родительство –21 век.(Сборник научных трудов). – Курган, 2009. –20-226.
- 3.Қалиев С., Иманбекова Б. Халық педагогикасының ауыз әдебиетіндегі көрінісі және оны орта мектептің оқу-тәрбие үрдісіне пайдалану.-Алматы, 2010.-20-226.
4. Мырзагелді Кемел. Конфуций даналығы.Астана: «Аударма». 2002. – 51-526.
5. Құрастырушы Әбдіқалықова Б. Білім беру мекемелеріндегі суицидтің алдын алу жолдары.Алматы, 2011.-36.
6. Оразбекова Қ.«Отбасы тәрбиесінің ұлттық психологиясы» А,1988 ж.
7. Оразбекова Қ. «Иман және инабат». Алматы, 1993ж.
8. Оразбекова А. «Отбасы психологиясы». Алматы,1997 ж.
9. Дорженов С. «Инабаттық иірімдері».Алматы, 1994 ж.
10. Ананьев.Б.«О проблемах современного человекознания».М.,1977 ж.
11. Бодалев А. «Восприятие и понимание и человека человеком». М., 1982 ж.
12. Вартамян Г., Петров Е.С «Эмоция и поведение». Л., 1989 ж.

Миралиева А.Ж¹, к.п.с.н., Ph.D.

Байгутдиева Г.Ж¹, студент

¹Актюбинский университет им. С.Баишева

Семья – сфера жизни

Аннотация

В этой статье обсуждается важность семейного воспитания в жизни ребенка, роль школы, учителя и родителей в адаптации ребенка к жизни, взаимоотношениях между родителями и детьми и моральные качества ребенка.

Ключевые слова: семья, воспитание, родители, школа, учитель, мораль, отношение.

Miralieva.A.Zh¹. cand. of ps.sc., Ph.D.
Baigutdieva.G.Zh¹. student
¹Aktobe University named after S.Baishev

THE FAMILY IS A SPHERE OF LIFE

Summary

This article discusses the importance of family education in the life of the child, the role of school, teacher and parents in adapting the child to life, the relationships between parents and children, and the moral qualities of the child.

Key words: *family, hospice, parent, school, tutor, morality, communication.*

ТЕХНИКА ҒЫЛЫМДАРЫ ТЕХНИЧЕСКИЕ НАУКИ

ОӘЖ 622.765

Букенова А.Т¹., магистрант

Есимова О.А¹., доцент, х.г.к.

¹Әл - Фараби атындағы Қазақ Ұлттық университеті

МЫС КЕНІ ФЛОТАЦИЯСЫНЫҢ РЕЖИМІН ЖАСАУ

Түйін

Бұл жұмыс мыс кенін байытуда қолданылатын флотация әдісінің режимін таңдауға және жаңа беттік активті заттарды (БАЗ) полиметалдық кендердің концентраттарын бөлу үшін қолдану мен флотация процесінің тиімділігін арттыруға арналған.

Кілт сөздер: *мыс кені, флотация, БАЗ.*

Қазақстан Республикасы полиметалл минерал шикізатының қоры бойынша алдыңғы қатардағы елдер арасынан орын алады, сондай-ақ түсті металдарды тасымалдаушы ірі мемлекеттер қатарына жатады.

Мыс - көпшілік салаларда маңызды материал болып табылады. Ол 198 астам минералдардың құрамына кіреді, соның ішінде өндірістік болып 17 саналады. Негізгі рудалық минералдар – халькопирит, ковеллин, халькозин, малахит, хризоколла, азурит, куприт, диоптаз. Көпшілік өндірістік кен орындарындағы бастапқы кендерде мыс сульфидті формада кездеседі. Тотығу аймағында ол карбонаттар, силикаттар, сульфаттар, оксидтер және басқа да қосылыстармен берілген. Мыс электроника және байланыс аймағында (42 %), құрылыста (28 %), машина жасауда (12 %), өндірістік машина жасауда (9 %), сонымен қатар тұтынушылар нарығындағы тауарлар өндірісінде (9 %) қолданылады.

Соңғы 50 жылда мыс өндіру көлемі ортаса есеппен жылына 6 %-ға өсіп отырды. Нәтижесінде 2009 жылы әлемдегі мыс өндіру 18,3 млн. тонна болды.

Қытай, Чили, Жапония, АҚШ және Ресей мыс өндірудегі әлемдегі көшбасшы болып табылады.

Мыс өндірудегі бастапқы шикізат тапшы болап бара жатыр. 5 %-дық мыс кені өте бай ретінде есептелінеді, ал көпшілік елдердің өнеркәсібі құрамында 0,5% ғана мыс бар кендерді өңдейді.

Қазақстан мыс өндірісі бойынша әлемдегі көшбасшы елдердің ондығына кіреді және ТМД елдері арасында 50 %-дан астам мыс өндіреді. Үдемелі шикізат дефициті шарттары кезінде маңызды шикізат көзі болып кейбір кондицияға сәйкес емес мыс кендерінің үйінділері және кенеусіз кенді мысқұрамды аршылым жыныстары; қараусыз қалған мыс кендерінің өңделмеген қорлар мен ресурстары, сонымен қатар эксплуатациядағы кен орындардың ресурстары мен өңделмеген қорлары және т.б. Бұл дәстүрлі емес мыс өндіру көздерінің шикізаттарының басым бөлігі аралас және тотыққан түзінділермен келтірілген.

Мыс өнеркәсібі – Қазақстанның басты салаларының бірі. Қазақстан айтарлықтай мөлшерде мыс кеніне ие (дәлелденген қорлар бойынша әлемде төртінші орында) және әлемдік нарықтың шамамен оныншы бөлігін бақылай алады. Қазақстандық геологтардың бағасы бойынша, еліміздің жер қойнауында шамамен 40 млн.тонна мыс бар, ол өз кезегінде республикаға 17 кен орнын дамыта отырып, әлемдегі рафинирленген мыстың ірі өндірушілердің және экспорттаушылардың қатарында болуға мүмкіндік береді.

Қазақстандағы анықталған мыстың қоры шамамен 36,6 млн.тонна.

Қазіргі таңда кенеусіз және қиын байытылатын кендердің өндіріске енуіме байланысты, сонымен қатар кен шикізатын комплексті және барынша толық қолдану қажеттілігімен флотация одан да жоғары мағынаға ие болып жатыр. Флотация тәжірибесі айтарлықтай жетістікке жетті, алайда, флотацияның заңдылықтары бүгінгі таңға дейін толығымен ашылмаған, сондықтан флотацияның теориясы мен практикасының дамуы жайындағы сұрақтар өз өзектілігін жоғалқан жоқ.

Флотация – пайдалы кен байытудың негізгі технологиялық үдерісі болып табылады. Флотация – ұсақ бөлшектерден тұратын қатты фазаның компоненттерін бір-бірінен бөлу немесе сұйық фазадағы қатты бөлшектерді бөліп алу әдісі. Ол кендерді негізгі физико-химиялық байыту әдісіне жатады. Осы әдісті қолдана отырып өндірілетін түрлі-түсті металл кенінің 90% - дан астамы өңделеді. Бұл әдістің кең қолданыс табу себебі: оның әмбебаптылығы мен басқа байыту әдістерінен артықшылығында: жоғары өнімділігі, жоғары автоматтандырылу деңгейі, кедей, майда сеппелі кенді байыту мүмкіншілігі, жоғары технологиялық көрсеткіштері (концентрат сапасы мен бөлініп алу деңгейі), сондай-ақ күрделі полиметалл кендерін кешенді байыту яғни бірнеше бағалы компонент концентраттарын бөліп алу мүмкіншілігі.

Айрықша қиындықтар тотығу дәрежесі жоғары кендерді байыту кезінде пайда болады, олар өңдеу үшін гидрометаллургияны қолдануды талап етеді. Бұл жағдайда да флотацияны қолдану оның интенсификациясы бағытын

дамыту кезінде, әсіресе дәстүрлі емес шешу жолдарын іздестіру мен қолдану кезінде эффективті болып табылады. Тотыққан минералдардың технологиялық қасиеттерінің ерекшеліктерін және олардың көпжылдық тоңның шарттары негізінде қалыптасқан флотациялық тәртібін зерттеу қажет.

Флотация қиын және көпжақты процесс, оның теориясының дамуы процесстің жүріп өтуінің жаңа жақтарын зерттеумен байланысты. Бұл әдістің дәстүрлі амал – тәсілдері минералдарды бөлудің сәйкес эффективтілігін қамтамасыз етпейді. Осы аймақта едәуір прогресске жету үшін басқа, яғни бастысы флотация кезінде минералдар немесе химиялық элементтер бөлінетін дисперстік орта өзгеретін тәсілдер керек. Оның құрылымын өзгерту және реттеу кезінде сұйықтықтың барлық негізгі флотацияны жүзеге асыруға мүмкіндік беретін қасиеттері айтарлықтай өзгереді.

Бүгінгі таңда сапалы отандық өнім шығару өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Қазір Қазақстанда бірнеше мыс зауыттары жұмыс жасауда. Мыс кені көпшілік өндірісте қолданылады, сондықтан оны байыту маңызды процесс. Флотация процесінің тиімділігін арттыру үшін және полиметалдық кендердің концентраттарын бөлі үшін БАЗ-дар қолдану өзекті мәселе болып отыр.

Түсті металдарды бөліп алуда негізгі әдіс флотация екенін ескерсек, флотациялық байытудың тиімділігінің артуы реагенттік режим мен флотациялық реагенттерді қолдану әдістерін жақсартуға тікелей байланысты. Осыған орай, жаңа тиімді реагенттерді қолдану мен минералды техногенді шикізатты байытудың теориялық негіздерін ары қарай дамыту арқылы флотация саласы алға жылжи алады.

Қазақстанның тау-металлургия өндірісінде негізгі флотореагенттерге Т-66, Т-80, Т-92, Т-94 (1,3-диоксанның туындылары) көбіктендіргіш ретінде, сондай-ақ фосфорорганикалық және сульфидті жинағыштар (аэрофлоттар, біріншілік спирттердің ксантогенаттарының калий және натрий тұздары) жатады.

Бұдан басқа, соңғы уақытта көптеген жұмыстар арқылы ксантогенаттар секілді төмен молекулалы реагенттердің құрамында полярлы және аполярлы радикалдары бар әр түрлі органикалық жинағыштармен үйлесімділігінің технологиялық тиімділігі мен экономикалық мақсаттылығы дәлелденіп отыр. Жаңа флотореагенттерді жасау мен дәстүрлі түрлерін модификациялау, сондай-ақ олардың сульфидті минералдармен әсерлесу механизмін орнату кеннен түсті, асыл, сирек кездесетін металдарды бөліп алуға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Муканов Д. *Металлургия Казахстана: состояние, инновационный потенциал, тренд развития.* – Алматы, 2005. –Т.5.-290с.

2. Комплексная переработка минерального сырья Казахстана. Состояние, проблемы, решения. // под.ред. А.А. Жарменова. – Алматы: ТОО Полиграфсервис, 2008. –Т.5.-426с.

3. Abramov A.A., Onal G. Requirements of theory and technology to the surface state of minerals to be floated // Proc.X IMPC. - Izmir (Turkey), September 2004.

4. С.В. Щеглова "Исследование технологических особенностей флотации медных руд зоны криоминералогенеза"// дис., - Чита, 2006.

Букенова А.Т.¹, магистрант

Есимова О.А.¹. к.х.н., доцент

¹Казахский Национальный университет им.аль-Фараби

РАЗРАБОТКА РЕЖИМА ФЛОТАЦИИ МЕДНЫХ РУД

Аннотация

Данная работа посвящена разработке режима процесса флотации применяемой для обогащения медной руды, а также применению поверхностно активных веществ (ПАВ) для разделения концентратов полиметаллических руд и повышению эффективности применения процесса флотации.

Ключевые слова: *медная руда, флотация, ПАВ.*

Bukenova A.T.¹. master student

Esimova O.A.¹. cand. of ch.sc., Associate Professor

¹Al-Farabi Kazakh National University

DEVELOPMENT MODE FLOTATION OF COPPER ORES

Summary

This work is devoted to the development of the flotation process used for the enrichment of copper ore, as well as the use of surface active substances (surfactants) for separation of concentrates of polymetallic ores and to increase the efficiency of the flotation process.

Key words: *copper ore, flotation, surfactants.*

АНАЛИЗ РЕЖИМОВ ЭЛЕКТРОПОТРЕБЛЕНИЯ В ГОРОДСКИХ РАСПРЕДЕЛИТЕЛЬНЫХ СЕТЯХ

Аннотация

Данной работе выявлены основные закономерности работы городской распределительной сети: подстанции ГРС могут быть запитаны от шин электростанции или подстанций других предприятий напряжением от 35 до 500 кВ; любая подстанция ГРС может питать как бытовых, так и промышленных электропотребителей.

Ключевые слова: подстанция, реактивная мощность, электропотребление, напряжение.

Энергия – это природный источник, создающий условия для стимуляции и развития жизнедеятельности человека. Доступ общества к источникам энергии непосредственно определяет конкретные сценарии их социального, экономического и экологически устойчивого развития. Научные исследования и достижения в области технологий, связанные с оптимизацией различных источников энергии, определяют функциональные подходы сообществ и создают перспективу устойчивого развития энергетики. Международная специализированная выставка ЕХРО -2017, тема которой – «Энергия будущего». Тема выставки не случайна: спрос на энергию во всём мире постоянно растёт, и большинство стран работает над тем, чтобы эффективнее использовать существующие, а главное – найти альтернативные источники энергии.

Проект «Энергия будущего» ставит конкретные цели- исследовать стратегии, программы и технологии, направленные на развитие устойчивых источников энергии, повышение надежности и эффективности энергоснабжения, стимулировать использование возобновляемых источников энергии и показать посетителям необходимость их активного участия в разработке и осуществлении плана энергосберегающего производства и эффективного использования энергетических ресурсов.

Несмотря на то, что в республике есть и нефть, и газ, казахстанцы строят и дома с солнечными батареями на крышах, и "ветряки", и, конечно же, гидроэлектростанции.

Выявлены основные закономерности работы городской распределительной сети. Проведен анализ работы ГРС по режимам электропотребления, по результатам которого, подстанции ГРС разделены на три категории по потреблению реактивной мощности. С применением

ПВК АНАРЭС — 2000, создана и опробована имитационная модель ГРС, полностью адекватная реальному исследуемому объекту.

Эффективное управление любым промышленным объектом возможно только в случае, когда основные закономерности его функционирования представлены в виде математического описания, либо промышленный объект представлен в виде имитационной модели. Такое представление является основой для решения задач по управлению производством, как при краткосрочном, так и при долгосрочном перспективном планировании и нормировании расхода электроэнергетики, текущем анализе работы предприятия, для расчетов оптимальных режимов электропотребления и многого другого.

Математическая модель электропотребления представляет собой систему уравнений, которая в количественной форме описывает зависимость расхода электроэнергии от различных технологических и производственных показателей рассматриваемого промышленного объекта. Однако в данной работе рассматривается работа ГРС в комплексе с энергохозяйствами других, смежных предприятий и с учётом и их интересов. Математическая модель в данном случае была бы очень громоздкой. Представляется целесообразным, для данного случая применить имитационную модель, при создании которой использовать два известных подхода к математическому описанию свойств объектов:

- аналитический, который основывается на теоретическом представлении о работе рассматриваемого объекта;
- статистический, основанный на математической обработке экспериментальных данных.

Особенности работы городской распределительной сети, в данном случае, являющейся рассматриваемым объектом, не позволяют использовать для накопления данных активный эксперимент, так как, в условиях непрерывного производства внесение преднамеренных изменений, выходящих за пределы диапазона рабочих значений, невозможно без нарушения нормального технологического процесса. Однако, в настоящее время, представляется возможным провести пассивный эксперимент, иными словами создать имитационную модель адекватную реальному рассматриваемому объекту, используя при этом современный промышленный программно-вычислительный комплекс ПВК АНАРЭС - 2000.

Компенсирующих устройств на рассматриваемых ПС нет. Одной из задач настоящей работы, является попытка определения наиболее целесообразного подхода к выбору устройств и режимов КРМ.

Анализ данных по электропотреблению показывает, что все ПС по характеру потребления РМ можно разделить на три категории:

- ПС, по которым абсолютное значение потребляемой реактивной мощности остается примерно постоянным в течение суток, а

колебания вызваны изменением потребления активной мощности (ПС «Городская - 2»);

- ПС, по которым абсолютное значение потребляемой РМ меняется примерно в одинаковое время суток ПС «Городская - 1»);

- ПС, по которым абсолютное значение потребляемой РМ меняется в течение всего времени и не имеет явно выраженной временной зависимости ПС «КРС»).

Можно с уверенностью предположить, что такое деление характерно для ПС всех городских РЭС, так как в любом городе можно выделить ПС, питающие преимущественно бытовых потребителей, смешанных и потребителей преимущественно промышленного типа.

Опираясь на разработанную во второй главе методику ранжирования, можно сделать вывод (причем, в большинстве случаев, достаточно регуляторы сравнить только по первому и второму критериям), что экономически и технически вопрос о компенсации реактивной мощности (КРМ), наиболее легко, может быть решен по ПС первой из названных категорий. Для них достаточно точно можно рассчитать требуемые мощности и емкости устройств компенсации реактивной мощности (УКРМ).

На ПС второго типа потребления РМ требуются регулируемые УКРМ, однако их регулирование может осуществляться средствами оперативно-диспетчерского управления при наличии систем телеконтроля.

Для ПС третьего типа следует рекомендовать управление в темпе потребления ЭЭ (ситуационное), а в качестве УКРМ - целесообразно применять автоматизируемые статические полупроводниковые устройства компенсации РМ — УКТиН.

Для всех трёх категорий ПС в качестве дополнительных источников компенсации РМ могут использоваться КБ.

Выявлены основные закономерности работы городской распределительной сети: подстанции ГРС могут быть запитаны от шин электростанции или подстанций других предприятий напряжением от 35 до 500 кВ; любая подстанция ГРС может питать как бытовых, так и промышленных электропотребителей.

Список использованной литературы:

1. ГОСТ 13109 - 97. Электрическая энергия. Совместимость технических средств электромагнитная. Нормы качества электрической энергии в системах электроснабжения общего назначения / Межгосударственный совет по стандартизации, метрологии и сертификации // Минск: ИПК издательство стандартов, 1998.
2. Карташёв, И.И., Управление качеством электроэнергии / И.И. Карташёв, В. Н. Тульский, Р.Г. Шамонов и др. // М.: Издательский дом МЭИ. - 2006. - 320 с.
3. The papers of 17 - th International Conference on Electricity Distribution - Barcelona: CIRED. - 12 - 15 May 2003.

4. Железко, Ю.С. Выбор мероприятий по снижению потерь электроэнергии в электрических сетях / Ю.С. Железко // «Руководство для практических расчётов». - М.: Энергоатомиздат, 1989. - 176с.
- С.Железко, Ю.С. Стратегия снижения потерь и повышение качества электроэнергии в электрических сетях /Ю.С. Железко // Электричество. 1992. №5 - 6- 12.
6. Инструкция по расчёту и анализу технологического расхода электрической энергии на передачу по электрическим сетям энергосистем и энергообъединений. - М.: СПО «Союзтехэнерго». - 1987. - 257 с.
7. Инструкция по учёту электроэнергии в энергосистемах / Инструктивные указания Главгосэнергонадзора // М.: Энергоатомиздат. 1986. - С. 213 - 237.
8. Железко, Ю.С. Потери электроэнергии в электрических сетях энергосистем / В.Э. Воротницкий, Ю.С. Железко, В.Н. Казанцев и др. // М.: Энергоатомиздат. - 1983. - 321с.
9. Филатов, А.Н. Управление режимами реактивной мощности и напряжения промышленного предприятия / В.И. Пантелеев, А.Н. Филатов // - Красноярск: ИПЦ КГТУ. - 2005. - 123 с.

*Куракбай М.Б¹. магистрант
¹Жәңгір хан атындағы Батыс Қазақстан
аграрлық-техникалық университеті*

ҚАЛАЛЫҚ ТАРАТУ ЖЕЛІЛЕРІНДЕ ЭЛЕКТР ТҰТЫНУДЫҢ РЕЖИМДЕРІН ТАЛДАУ

Түйін

Аталмыш жұмыста қалалық тарату желілерінің негізгі заңдылықтары анықталған: кәсіпорындардың қосалқы станциясында кернеуі 35-тен 500 кВ немесе электрлік станция шиналары қалалық тарату желісінің қосалқы станцияларында қосылуы мүмкін; қалалық тарату желілерінің кез келген қосалқы станциясы тұрмыстық немесе өнеркәсіптік электр тұтынушылары отын ретінде пайдалануы мүмкін.

Кілт сөздер: *қосалқы станция, реактивті қуат, электр тұтынушы, кернеу.*

*Kurakbay M.B¹. master student
¹Zhangir khan West Kazakhstan agrarian-technical university*

ANALYSIS OF ELECTRIC CONSUMPTION REGIMES IN URBAN DISTRIBUTION NETWORKS

Summary

This work identifies the main regularities of the city distribution network: GDS substations can be powered from the buses of a power plant or substations of other enterprises voltage from 35 to 500 kV; any substation GDS can feed both household and industrial electric consumers.

Key words: *substation, reactive power, power consumption, voltage.*

ЭКОНОМИКА ҒЫЛЫМДАРЫ ЭКОНОМИЧЕСКИЕ НАУКИ

УДК 336

Абакаева З.Х.¹. к.э.н., ст.преподаватель

¹*Актюбинский университет имени С. Баишева*

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА

Аннотация

В статье рассматриваются вопросы практического использования методов анализа финансовой устойчивости предприятия, обосновываются задачи и необходимость детальной аналитической работы для поддержания устойчивой платежеспособности, раскрываются особенности финансовых коэффициентов, дается характеристика типам финансовой устойчивости, обосновывается влияние внешних и внутренних факторов на финансовую устойчивость.

Ключевые слова: *Финансовая устойчивость, доходы и расходы, финансовые и товарные потоки, структура капитала, дебиторская и кредиторская задолженность, активы и пассивы, платежные требования, заемные средства, внеоборотные активы, финансовые коэффициенты, типы финансовой устойчивости.*

Управление финансовой устойчивостью предприятия в современных условиях относится к числу наиболее важных экономических проблем, объясняется это тем, что недостаточная финансовая устойчивость может привести к неплатежеспособности предприятия и отсутствию у него средств для развития производства.

Характерной чертой финансовой устойчивости хозяйствующего субъекта является стабильное превышения доходов над расходами, при бесперебойном процессе производства и реализации продукции. Но финансовые кризисы последних лет ставят их в жесткие экономические условия, которые требуют проведения сбалансированной политики направленной на поддержание и укреплению финансовой устойчивости их на перспективу. Финансовая устойчивость хозяйствующих субъектов является не только залогом выживаемости предприятий как первичного звена экономики а также является и основой стабильного финансово-экономического развития экономики любой страны.

Финансовая устойчивость предприятия - это его внутреннее состояние, характеризующие все его финансовые и товарные потоки, доходную и расходную части и источники формирования собственных финансовых ресурсов.

Финансово устойчивое предприятия способно стабильно функционировать и развиваться, сохранять равновесие своих активов и пассивов в неустойчивой внутренней и внешней среде, гарантируя его постоянную платежеспособность и инвестиционную привлекательность. Внешнее проявление финансового состояния предприятия - это его платежеспособность выражающееся в способности его расплачивается по своим обязательствам в срок, а финансовая устойчивость - внутренняя его сторона, отражающая сбалансированность денежных и товарных потоков, доходов и расходов, средств и источников их формирования.. Однако на устойчивость финансового положения оказывают влияние множество факторов, таких как положение предприятия на товарном рынке, производство и выпуск конкурентоспособной продукции, уровень материально-технической оснащенности производства, обеспечение бесперебойного процесса производства и реализации продукции, уровнем организации производства и управление им. Все эти факторы требует комплексного решения проблемы, где, когда и как правильно использовать финансовые ресурсы для эффективного развития производства и получения максимума прибыли. Финансовая устойчивость формируется в процессе всей совокупной производственно-хозяйственной деятельности и является выходным показателем, отражающий степень безопасности вложения средств в предприятие. Глубокий всесторонний анализ финансового положения предприятий, только может предоставить информацию о состоянии и финансовой устойчивости предприятия. Основной задачей анализа финансовой устойчивости является определение ее уровня, типа, с

использованием ряда аналитических показателей с отслеживанием динамики *этих* показателей и факторов по годам, влияющих на их уровень.

Основное назначение анализа не допустить банкротства предприятия, обеспечить доходность по каждому виду его деятельности, спрогнозировать развитие на перспективу. Анализ также предоставляет информацию какой должна быть структура капитала по составу и источникам образования, какую долю должны занимать собственные средства в совокупном капитале, а какую – заемные, какова финансовая независимость предприятия и какова финансовая устойчивость на перспективу. Одновременно анализ показывает, как за счет собственных источников можно обеспечить покрытие средств, вложенных в активы и как не допустить неоправданной дебиторской и кредиторской задолженности, как удовлетворить платежные требования поставщиков в соответствии с хозяйственными договорами, возвращать кредиты, выплачивать заработную плату, вносить платежи в бюджет. Важное значение для предприятия имеет выявление факторов, влияющих на финансовую устойчивость предприятия. Эти факторы можно разделить на две группы: внешние и внутренние.

К внешним факторам изменения финансовой устойчивости относят:

- экономические и политические условия хозяйствования в стране
- платежеспособный спрос и уровень доходов потребителей;
- налоговая кредитная и ценовая политика Правительства РК и т.д.

К внутренним факторам изменения финансовой устойчивости можно отнести:

- отраслевую принадлежность хозяйствующего субъекта;
- себестоимость структура и ассортимент выпускаемой продукции (услуг),
- размер оплаченного уставного капитала;
- состояние имущества и финансовых ресурсов, включая запасы и резервы, их состав и структуру.

Внутренний финансовый анализ осуществляется на предприятии, соответствующими службами, и дает достоверную информацию о финансовых потоках, данные управленческого и финансового учета, нормативную и плановую информацию по предприятию. Финансовую устойчивость оценивают, опираясь на абсолютные и относительные показатели. Абсолютными показателями финансовой устойчивости являются показатели, которые характеризуют степень обеспеченности товарно-материальных запасов источниками их формирования в денежном выражении. В систему относительных показателей относят совокупность финансовых коэффициентов, которые рассчитываются в виде соотношений абсолютных показателей актива и пассива баланса. Финансовые коэффициенты анализируют, сравнивая их с базисными величинами, изучая их динамику за отчетный и за предшествующий периоды.

К основным показателям системы, характеризующих финансовую устойчивость предприятия включаются следующие показатели:

1. коэффициент соотношения заемных и собственных средств;
2. коэффициент автономии (финансовой независимости);
3. коэффициент маневренности собственных средств;
4. коэффициент обеспеченности оборотного капитала собственными источниками финансирования.

В процессе анализа для оценки типа финансовой устойчивости хозяйствующего субъекта используется следующая система показателей на начало и конец года:

- источники формирования собственных оборотных средств;
- внеоборотные активы;
- наличие собственных оборотных средств;
- долгосрочные обязательства;
- наличие собственных и долгосрочных заемных источников формирования запасов;
- краткосрочные заемные средства;

-Общая величина основных источников формирования запасов;

Известно что различают 4 типа финансовой устойчивости предприятия:

1. Абсолютная устойчивость – текущие активы дважды перекрывают текущие обязательства
2. Нормальная устойчивость – текущие активы в 1,8-1 раз перекрывают текущие обязательства
3. Неустойчивое – текущие активы перекрывают текущие обязательства в 1 раз
4. Кризисное – текущие активы меньше текущих обязательств.

-при абсолютной финансовой устойчивости запасы и затраты покрываются собственными оборотными средствами, и предприятие не зависит от внешних источников.

- при нормальной финансовой устойчивости соотношение сумма запасов и затрат превышает сумму собственных оборотных средств, но меньше суммы собственных оборотных и долгосрочных заемных источников. Для покрытия запасов и затрат предприятия обычно используют собственные и привлеченные средства долгосрочного характера.

-при неустойчивом финансовом состоянии для покрытия запасов и затрат используются собственные и привлеченные средства долгосрочного и краткосрочного характера. сумма запасов и затрат превышает сумму собственных оборотных и долгосрочных заемных источников, но меньше суммы собственных оборотных, долгосрочных и краткосрочных заемных источников.

-при кризисном финансовом состоянии сумма запасов и затрат превышает общую сумму нормальных обоснованных источников финансирования предприятие находится на грани банкротства так как все денежные средства, ценные бумаги и дебиторская задолженность не могут покрыть кредиторскую задолженность и задолженность по бюджету.

В современных условиях основой финансовой стабилизации экономики является финансовая устойчивость предприятий. Финансовая неустойчивость означает, что данное предприятие в перспективе ожидает банкротство со всеми вытекающими отсюда последствиями вплоть до его ликвидации, если не будут приняты оперативные и действенные меры по восстановлению финансовой устойчивости. Таким образом, анализ финансовой устойчивости предприятия дает возможность оценить, насколько предприятие готово к погашению своих долгов и ответить на вопрос, насколько оно является независимым с финансовой стороны, увеличивается или уменьшается уровень этой независимости. Результаты финансового анализа позволяют выявить уязвимые места, требующие особого внимания и разработать конкретные мероприятия по их ликвидации.

Всё это свидетельствует о том, что анализ финансовой устойчивости в современных условиях становится важным элементом достижения финансовой гарантии и платежеспособности хозяйствующего субъекта.

Список использованной литературы:

1. Баканов М.И., Шеремет А.Д. Теория экономического анализа. М.: Финансы и статистика, 200, 288 с.
2. Белов А.М. и др. Методика анализа рентабельности и финансового состояния предприятия, организации / А.М. Белов, Г.Н. Добран, А. Е. Карлик. СПб.: Изд-во СПбГУЭФ, 2009, 70 с.
3. Беспалов М.В., Абдукаримов И.Т. Анализ финансового состояния и финансовых результатов предпринимательских структур. Учебное пособие 2013.
4. Дюсембаев К.Ш. Анализ финансового положения предприятия - Алматы: Экономика, 2012.
5. Левахина Е.Д. Краткий курс по анализу финансовой отчетности. Учебное пособие Окей Книга, 2011.
6. Палий В.Ф. Современный бухгалтерский учет: учебное пособие – М.: Издательство 2013.
7. Утибаев Б.С. Финансовый анализ: Учебное пособие.- Астана.- КазУЭФиМТ: ИПЦ, 2014.
8. Ефимова О.В. Анализ финансовой отчетности - Москва: Бухгалтерский учет, 2013.
9. Беспалов М.В., Абдукаримов И.Т. Анализ финансового состояния и финансовых результатов предпринимательских структур. Учебное пособие 2013.
10. Ковалев В.В. Финансовый менеджмент в вопросах и ответах: Учебное пособие, 2013.
11. Левахина Е.Д. Краткий курс по анализу финансовой отчетности. Учебное пособие Окей Книга, 2011.
12. Палий В.Ф. Современный бухгалтерский учет: учебное пособие – М.: Издательство «Бухгалтерский учет», 2013.

Абакаева З.Х¹. э.э.к., аға оқытушы
¹С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

ҚАРЖЫЛЫҚ ДАҒДАРЫС ЖАҒДАЙЫНДА КӘСІПОРЫННЫҢ ҚАРЖЫЛЫҚ ТҰРАҚТЫЛЫҒЫН ТАЛДАУДЫҢ РОЛІ МЕН МАҢЫЗЫ

Аннотация

Мақалада кәсіпорынды қаржылық талдаудың әдістері қарастырылады, талдау жұмыстарының қажеттілігі мен міндеті, қаржылық коэффициенттердің ерекшеліктері, сонымен қатар қаржылық тұрақтылыққа әсер етуші сыртқы және ішкі факторлары анықталады.

Кілт сөздер: *Қаржылық тұрақтылық, табыс пен шығыс, қаржылық және тауарлы ағымдар, капитал құрылымы, дебиторлық және кредиторлық берешек, активтер мен пассивтер, төлем тапсырмасы, қаржылық коэффициенттер, қаржылық тұрақтылық типтері.*

Abakaeva Z.Kh¹. cand.of econ.sc., senior teacher
¹Aktobe University named after S.Baishev

РОЛЬ И ЗНАЧЕНИЕ АНАЛИЗА ФИНАНСОВОЙ УСТОЙЧИВОСТИ ПРЕДПРИЯТИЯ В УСЛОВИЯХ ФИНАНСОВОГО КРИЗИСА

Annotation

The article discusses the practical use of methods for analyzing the financial stability of an enterprise, justifies the tasks and the need for detailed analytical work to maintain a stable solvency, discloses the features of financial ratios, describes the types of financial stability, justifies the impact of external and internal factors on financial sustainability.

Key words: *Financial stability, income and expenses, financial and commodity flows, capital structure, accounts receivable and accounts payable, assets and liabilities, payment requirements, borrowed funds, non-current assets, financial ratios, types of financial stability.*

ОСОБЕННОСТИ РАЗВИТИЯ СТРАХОВАНИЯ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В данной статье показана роль и значение страхования как финансового инструмента в обеспечении безопасности и защиты общества от неблагоприятных событий различного рода. Дается анализ динамики количества транспортных поступления страховых премий и выплат за 2012-2017 годы, при этом выявлены проблемы и положительные стороны развития страхования в современных условиях рынка.

Ключевые слова: *страхование, страховая премия, страховой рынок, страховая компания.*

Одним из необходимых условий нормального развития Казахстана является обеспечение безопасности общества в жестких условиях рынка, поэтому государство в случае неблагоприятных событий, стихийных бедствий и катастроф, перестает нести ответственность за возмещение ущерба хозяйствующих субъектов и граждан,

Рыночные отношения требуют использования для возмещения убытков и потерь такого финансового инструмента, как страхование.

Предоставление страховых услуг являются важным фактором стимулирования хозяйственной деятельности отдельных субъектов и положительно сказываются на всей экономике республики в целом.

На современном этапе развития Казахстана страховой бизнес идет по пути дальнейшего совершенствования. Становится актуальным в последнее время взаимодействие игроков локального рынка для защиты от крупных убытков, и опыт стран, которые смогли реализовать на национальном уровне различные объединения в виде страховых пулов, является интересным в части преемственности этой практики.

Изучается положительный опыт разных стран в создании катастрофического пула путем организации взаимодействия между страховщиками и государством в рамках государственной программы обязательного страхования недвижимого имущества граждан страны от катастрофических событий для внедрения.

По состоянию на 01.02.2016 года на страховом рынке республики Казахстан осуществляют лицензированную деятельность 33 страховых организаций (в том числе 7 – по страхованию жизни), 15 страховых брокеров и 61 актуариев. 8 представительства нерезидентов, на сегодняшний день идет укрупнение страховых компаний, консолидация рынка и наблюдается дальнейшая тенденция уменьшения количества действующих компаний с 36

до 33 ед. По мнению аналитиков, страхование теряет несколько свою инвестиционную привлекательность, что приводит к слияниям, поглощениям и даже ликвидации некоторых страховых компаний.

Но вместе с тем, несмотря на то, что страховой сектор динамично развивается с начала 2004 года, его роль в экономике страны все еще незначительна. Отношение страховых активов к ВВП составило по итогам 2012 года всего 1,39 % на душу населения [1].

Страховой рынок Казахстана в 2010-2012 годы продемонстрировал положительные тенденции развития. Они проявились на фоне оживления деловой активности корпоративного сектора в целом и восстановления ключевых отраслей экономики от последствий финансовой нестабильности. Положительные тенденции проявились как в части увеличения сбора страховых премий, так и в увеличении финансовой мощи страховщиков.

С 1 января 2012 года введены в действие нормы законодательных актов, в соответствии с которыми предусмотрено включение аннуитетного страхования, осуществляемого в рамках обязательного страхования работника от несчастных случаев, и законодательства о пенсионном обеспечении в систему гарантирования страховых выплат, установлен запрет на прием страховым агентом наличных денег.

С 1 января 2012 года осуществлен переход страховых организаций на общий режим налогообложения, который предполагает уплату корпоративного подоходного налога с чистой прибыли. в этой связи были пересмотрены требования к порядку расчета страховых резервов.

Проблема значительного оттока денежных средств за пределы Казахстана по каналам перестрахования усугубилась в 2012-2013 годах. Объем страховых премий, переданных на перестрахование, составил в среднем 30-35 % от совокупного объема страховых премий. Отмечается достаточно высокий уровень трансграничного перестрахования по добровольным классам страхования, который не всегда оправданно и противоречит национальным интересам казахстанской экономики, кроме того, государство заинтересовано оставлять внутри страны больше денег и, соответственно удерживать внутри Казахстана больше рисков [2].

В целом сформировалась инфраструктура цивилизованного национального страхового рынка и важно отметить, что сегодня страховой рынок Казахстана имеет инфраструктуру и регулирование, присущие развитым странам. Ну а маленький он, потому что его доля от ВВП страны составляет всего 0,7%. Для сравнения: в таких странах, как Великобритания или Германия, этот показатель приближается к 9%, а в Нидерландах составляет рекордные 13,2%.

Регулятор переходит к проактивному регулированию, которое заключается не в суровых санкциях за нарушение, а в препятствовании нарушениям. С каждым годом для отлаженной и эффективной работы всех участников рынка государство проводит активную политику развития

отрасли в соответствии с мировыми стандартами, в частности, нормами Европейского союза.

Совершенствование законодательной базы и развитие современных видов страхования в 2014 году создают условия для формирования конкурентного страхового рынка. В последние годы большое внимание стало уделяться финансовой дисциплине и учету деятельности страховых компаний, что обеспечивает прозрачность и законность страховых операций [3].

На страховом рынке страхования жизни и пенсионного аннуитета сегодня работают семь компаний. По данным статистики в середине 2015 года было в совокупности собрано около 16 миллиардов тенге страховых премий, две трети этих средств составили сборы премий по пенсионному аннуитетному страхованию. По мнению руководителей ряда крупных страховых компаний, это объясняется не столько с желанием граждан предпенсионного возраста «вытащить» накопленные средства из пенсионных фондов, сколько с постепенным повышением финансовой культуры населения.

За 2015 год объем страховых премий на рынке страхования жизни вырос в 4,3 раза, на 72 процента больше привлечено средств по страховым аннуитетам. Все это происходит на фоне если не стагнации, то очень слабого роста доходов и зарплат населения. Еще недавно о страховании жизни вспоминали лишь взяв кредит в банке. Почему люди вдруг понесли деньги в страховые компании и стали покупать именно добровольные страховые программы?

В пенсионной системе накоплено примерно три триллиона тенге. Всем известно, что доходность их активов отстает от инфляции, когда пенсионный фонд неудачно размещает свои свободные денежные средства и получает отрицательный инвестиционный доход. Эти ситуации вынуждают вкладчиков фондов воспользоваться своими пенсионными накоплениями в более выгодных решениях, на основании этого рынок страхования жизни начал резко расти именно тогда, когда проблемы пенсионной системы получили широкий общественный резонанс.

В Казахстане, на наш взгляд, несмотря на видимый бурный рост, потенциал компаний по страхованию жизни пока еще остается нераскрытым. Накопительная пенсионная система заработает в «полный рост» на тридцатый-сороковой год деятельности, поэтому до пика на этом рынке еще далеко. В дальнейшем все больше людей будут рассматривать аннуитет не как возможность «забрать» свои накопления из фондов, а как источник дополнительных выплат на длительный период. Чтобы это происходило быстрее, надо делать систему гибче и привлекательнее, вносить изменения в законодательство. Например, человек имел пожизненную страховку и безвременно ушел из жизни. У него осталась жена или нетрудоспособные наследники, которые могли бы получать выплаты по схеме взаимного

аннуитета. Однако сконструировать такой аннуитет наши законы пока не позволяют.

Перетянув часть денег у пенсионных фондов, страховые компании столкнутся с той же проблемой – возможностей для выгодного инвестирования на рынке не так много, так как на отечественном рынке инструментов не хватает и зарубежные инвестиции несут валютные риски. Способ избежать убытков только один – надо инвестировать правильно.. [4].

Положительная динамика была обеспечена главным образом за счет прироста сбора премий по аннуитетному страхованию - на 8,9 млрд тенге, по добровольному страхованию имущества - на 8,1 млрд тенге, а также по добровольному страхованию гражданско-правовой ответственности - на 5,6 млрд тенге.

Рисунок 1. Динамика сбора страховых премий в 2011-2015 годах (млрд. тенге)

По рисунку 1, несмотря на усиление кризисных явлений в экономике, в 2015 году казахстанские страховщики сумели вернуться к росту сбора премий после сокращения в 2014 году. По итогам прошедшего года страховые компании РК собрали страховых премий на общую сумму 288,3 млрд тенге, что на 8% больше суммы сборов в 2014 году. Напомним, что в 2014 году объем собранных страховщиками премий был на 5% меньше, чем годом ранее.

Две страховые компании из трех лидеров по размеру прироста страховых премий в 2015 году специализируются на страховании жизни. Самый большой рост показателя в абсолютном выражении за год показала Халык-Life - на 7,4 млрд. тенге, или на 63,8% больше, чем годом ранее. Такой уровень прироста позволил страховщику нарастить свою долю на рынке почти до 7%, с 4,4% в 2014 году.

На втором месте - СК "Казахмыс", которая собрала премий на сумму 17,2 млрд тенге, что на 7,3 млрд тенге (на 73,6%) больше, чем было заработано в предыдущем году.

Замыкает тройку лидеров Казкоммерц-Life с показателем прироста премий в 6,1 млрд тенге. За год страховщик более чем в 2 раза нарастил сбор премий. На этом фоне его доля увеличилась до 4,3% с 2,3% годом ранее [5].

Уровень страховых выплат приближается к максимуму - за 9 месяцев 2015 он вырос до 26% от совокупных премий.

В текущем году на страховом рынке (рисунок 2) РК рост выплат идет быстрее, чем увеличение сбора премий. За последний год (9 мес. 2014/2015) прирост объема собранных премий увеличился на 8%, до 221,9 млрд тенге, тогда как сумма выплат выросла на 14%, до 57,6 млрд тенге [6].

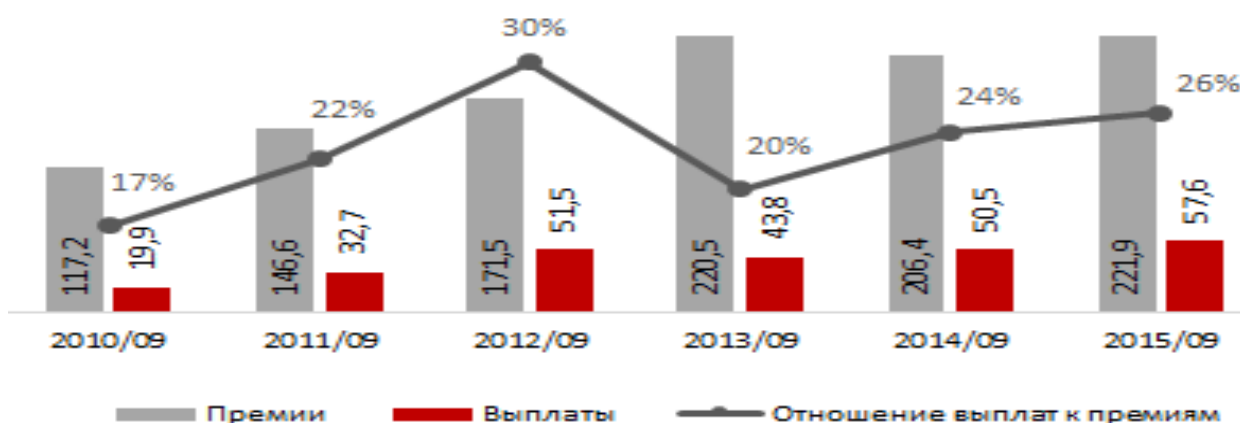

Рисунок 2. Соотношение страховых выплат к премиям (млрд. тенге)

Наименьший объем выплат в сравнении с суммой собранных премий за 9 мес. 2015 зафиксирован у Trust Insurance - 0,7%. За год у страховщика сумма выплат увеличилась на 37%, а сбор премий сократился на 23%.

На втором месте - КазЭкспортГарант, страховая компания за январь-сентябрь 2015 выплатила по страховым случаям 2,9% от суммы собранных за тот же период премий. При этом по сравнению с аналогичным периодом 2014 это соотношение сократилось на 15,4% на фоне увеличения премий в 2,7 раза и сокращения суммы выплат на 57%.

Замыкает тройку лидеров Европейская страховая компания, которая за 9 месяцев 2015 года увеличила сбор премий на 10%, сократив при этом объем страховых выплат на 64%. Таким образом, за отчетный период страховщик выплатил своим клиентам 3,0% от общей суммы премий [6].

В 2016 году страховой рынок Казахстана сопровождали нелегкие времена. Привычный рост объемов премий может смениться падением. Причина – экономические проблемы в стране и снижение потребительского спроса.

По прогнозам аналитиков ожидается снижение объемов страхования в 2016 году на 10-15%. В первую очередь это связано с падением ликвидности в экономике. По мнению специалистов лидирующих страховых компании, рынок может показать рост буквально на считанные проценты. При этом

серьезно просядут страховщики, работающие с нефтегазовыми и государственными компаниями, а также связанные со страхованием банковских услуг. В 2016 году предстоит не только снижение роста, но и опережающими темпами будет расти убыточность, особенно в автомобильном страховании ОГПО ВТС и АвтоКАСКО по той причине, что из-за девальвации сильно подорожали импортные запчасти. В текущем году средний размер выплаты по автомобильному страхованию подрастет на 40%, и соответственно, у компаний, которые специализируются на автостраховании возможны серьезные проблемы.

По состоянию на 1 января 2017 года страховой сектор Республики Казахстан был представлен 32 страховыми организациями, 15 страховыми брокерами и 59 актуариями. Совокупный объем активов страховых организаций за 2016 год вырос на 3,8% и на 1 января 2017 года составил 856,5 млрд. тенге.

Совокупный собственный капитал за 2016 год уменьшился на 0,5% и составил 402,3 млрд. тенге. Сумма обязательств страховых организаций составила 454,2 млрд. тенге, что на 7,9% больше, чем по итогам 2015 года. Сумма страховых резервов составила 412,3 млрд. тенге, или 90,7% от совокупного объема обязательств, что на 9,0% больше по сравнению с 2015 годом.

Совокупный объем страховых премий увеличился на 23,8% и составил 356,9 млрд. тенге, из них сумма страховых премий по договорам прямого страхования составила 323,2 млрд. тенге, что на 22,7% больше объема за 2015 год. В структуре страховых премий основную долю занимает добровольное имущественное страхование – 179,8 млрд. тенге, или 50,4% от общего объема страховых премий, по добровольному личному страхованию собрано страховых премий на сумму 86,4 млрд. тенге, или 24,2%, по обязательному страхованию – 90,6 млрд. тенге, или 25,4%. Общий объем страховых выплат, произведенных за 2016 год, составил 82,9 млрд. тенге, увеличившись по сравнению с 2015 годом на 23,4% (рисунок 3).

В структуре страховых выплат по видам страхования добровольное личное страхование составляет 36,4%, обязательное страхование – 33,4%, добровольное имущественное страхование – 30,2%.

Рисунок 3. Динамика страховых премий и страховых выплат в динамике.

По рисунку 3 видно, что в 2016 году сумма страховых премий выросла по сравнению с другими периодами. Но надо отметить, что рост поступления по страховым премиям опережает страховые выплаты, что оценивается положительно и такое явление способствует укреплению уровня капитализации страхового рынка [7].

Трудности ожидаются и в отрасли медицинского страхования и часть работодателей в текущем году откажутся от социальных пакетов. Возникнут проблемы в области страхования туристов, выезжающих за рубеж и снижение доходов заставит многих людей отказаться от заграничного отдыха.

Имеет место на страховом рынке активизация мошенников по двум направлениям – массовое появление поддельных страховых полисов по низким ценам и аферы с целью получить страховые выплаты.

В таких условиях эксперты ожидают увеличение конкуренции за обязательные виды страхования. Обострится конкуренция по обязательному автострахованию, т.к. этот продукт в большинстве страховых компаний занимает существенную долю и является источником стабильных ежедневных доходов,

Сегодня единого рецепта для выживания не существует и компаниям необходимо искать резервы для внутреннего роста. Можно ожидать появления на рынке новых страховых продуктов с невысокой ценой и базовым набором услуг, а также нестандартных предложений, таких, как: страхование в кредит, страхование от банкротства, страхование от поломок авто, страхование от потери работы.

Во многих страховых компаниях выстраивают свой антикризисный план на текущий год, в рамках которого планируется улучшение сервиса, активное развитие интернет - продаж, автоматизация процессов и снижение доли административных издержек в доходах от страховой деятельности.

В целом, можно ожидать, что крупные и средние страховщики справятся с экономическими трудностями, однако мелкие компании ждут крайне сложный период.

Список использованной литературы:

1. insur.kz. Набиева Страховой эксперт, член Ревизионной комиссии НДП «Нур Отан».
2. www.ins-forum.ru – информационный портал «Страховой форум».
3. Источник:<http://lsm.kz/rynok-strahovaniya-kazahstana-ozhidayut-trudnye-vremena.html>. © Финансовое агентство LS
4. И. Войцеховский. «Эксперт Казахстан» / Рынок страхования (№37, 17-23 сентября).
5. Ranking.kz по данным КФН. НБ

6. Рост страховых премий не поспевает за выплатами («Капитал» Центр деловой информации) 14.11.2015г.
7. Деловой журнал Казахстан №4, 2017г.

Әбденғалиева Ә. А¹. магистрант

Уразғалиева М.А¹. э.ғ.к., доцент

¹С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

ҚАЗАҚСТАНДА САҚТАНДЫРУДЫ ДАМУ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Түйін

Бұл мақалада қауіпсіздікті қамтамасыз ету және әр түрлі қолайсыз оқиғаларда халықты қорғау үшін қаржы құралы ретінде сақтандырудың рөлі мен маңыздылығы көрсетіледі. Біз бүгінгі нарық жағдайында анықталған проблемалар мен қауіпсіздік оң аспектілерімен, 2012-2017 жылдарға арналған сақтандыру сыйлықақылары түсімдеріне талдау беріледі.

Кілт сөздер: *сақтандыру, сақтандыру сыйақысы, сақтандыру нарығы, сақтандыру компаниясы.*

Abdengalieva A. A¹, master student

Urazgalieva M. A¹. cand. of econ. sc., Associate Professor

¹Aktobe University named after S. Baishev

FEATURES OF INSURANCE DEVELOPMENT IN KAZAKHSTAN

Summary

This article shows the role and importance of insurance as a financial tool to ensure the safety and protection to public from adverse events of various kinds. We give receipt analysis of premium insurance and payments for the years 2012-2017, with the identified problems and the positive aspects of security in today's market condition.

Key words: *insurance, insurance premium, insurance market, insurance company.*

ӘӨЖ 330.3

Байғазы А.Т¹. магистрант

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЖӘНЕ АҚТӨБЕ ОБЛЫСЫ БОЙЫНША ШАҒЫН ЖӘНЕ ОРТА КӘСІПкерліктің қазіргі даму жағдайы

Түйін

Бұл мақалада Қазақстандағы және Ақтөбе облысындағы шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны мен құрылымының динамикасы, сонымен қатар мемлекеттік қолдау мәселелері қарастырылған.

Кілт сөздер: *шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері, шағын және орта бизнесті мемлекеттік қолдау.*

Ақтөбе облысы — Қазақстанның солтүстік-батыс өңірінде орналасқан әкімшілік бірлік. Аумағы бойынша Қарағанды облысынан кейінгі екінші орында. Аймақ Еуропа және Азия тоғысында географиялық тиімді жерде орналасқан. Солтүстікте Ресей Федерациясының Орынбор облысымен, оңтүстігінде Өзбекстан Республикасының құрамындағы Қарақалпақстанмен, батысында Маңғыстау, Атырау және Батыс Қазақстан облыстарымен, шығысында Қостанай облысымен, ал оңтүстік-шығысында Қызылорда облысымен шектесіп жатыр.

Географиялық жағынан қолайлы орналасқан Ақтөбе облысында көлік байланысы желісі жақсы дамыған. Орал және Маңғыстау, Орта Азия және Еуропаға қарай маңызды бағыттағы теміржолдар 1000-нан астам км созылып жатыр. Облыс аумағы арқылы Шымкент-Самара трансконтинентальді автокөлік магистралі өтеді. Ақтөбе халықаралық әуежайы Қазақстанның батыс өңірі бойынша әуе қозғалысын басқаруда қазіргі заманғы автоматтандырылған жүйемен жабдықталған.

Облыс бойынша халықтың орташа тығыздығы (аумақтың 1 шаршы км-ге шаққанда) 2,1 адамды құрайды. Аймақтағы оңтайлы әлеуметтік-демографиялық ахуалдың қалыптасуына сол өңірдің экономикалық әлеуеті елеулі ықпал етеді.

Жаңа экономикалық саясаттың негізі ретінде Үдемелі индустриалды-инновациялық даму, Ұлттық қордың ресурстарын қосу, көлік, әлеуметтік және инженерлік-коммуникациялық инфрақұрылымды мақсатты бағытталған дамыту, кәсіпкерлік қызметі үшін қолайлы жағдай жасау, аграрлық секторды қолдау — басты міндеттердің бірі, олар, өз кезегінде, жұмыспен қамтуды қысқартуға жол бермейді және халық алдындағы барлық әлеуметтік міндеттемелерді орындауға мүмкіндік ашады.

Әсіресе, Қазақстанның әлеуметтік-экономикалық дамуында шағын және орта бизнестің ролі маңызды. Қазақстан аймақтарындағы шағын және орта кәсіпкерліктің дамуы әлеуметтік-экономикалық потенциалына байланысты ерекшеленеді.

Ақтөбе облысының шағын және орта кәсіпкерлік саласының ерекшелігі сауда мен қызметтер, сонымен қатар құрылыс секторы кәсіпорындарының басым болуымен сипатталады. 2015 жылы Ақтөбе облысында «Бизнестің жол картасы 2020» бағдарламасы аясында 236 кәсіпкерге 3,8 млрд. теңге көлемінде қолдау көрсетілді. Жыл сайын «БЖК-2020» бағдарламасы аясында көмек алып жатқан ауыл кәсіпкерлері саны артып келеді. 2015 жылы 104 адамға қолдау көрсетілген. Бұл 2014 жылдың көрсеткішімен салыстырғанда шамамен екі есеге көп. Облыс аудандары арасынан аталған бағдарламаға Хромтау, Мұғалжар және Алға аудандары белсенді қатысып келеді.

Ауыл кәсіпкерлері белсенділігінің артуының оң динамикасын атап өтуге болады. Сонымен бірге, кәсіпкерлерге өзге бағдарламалар бойынша көмек көрсетілуде. Мәселен, 2015 жылы «Жұмыспен қамту жол картасы — 2020» бағдарламасы аясында 850 млн теңге бөлініп, нәтижесінде 450 адам өз бизнестерін ашу немесе кеңейту үшін арзандатылған шағын несиелер алды. Ауыл кәсіпкерлері, сонымен бірге, «Аграрлық несие корпорациясы» АҚ, «Ауыл шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ секілді қаржылық институттардың қолдау инструменттерін белсенді түрде пайдаланып келеді.

2016 жылы Ақтөбе облысында шағын және орта бизнес кәсіпкерлік субъектілеріне шағын несие беру үшін 2016 жылы 4,5 млрд. теңге бөлінеді деп жоспарланған, бұл 2015 жылға қарағанда 5 есеге көп.

Аталған шараларды жүзеге асыру ауыл аймақтардағы кәсіпкерліктің дамуына импульс береді, жаңадан бастап жатқан жас кәсіпкерлерге көмек болады, нәтижесінде жаңа жұмыс орындары ашылып, шағын және орта бизнес көрсеткіштері артып келеді.(1-сурет)

Мемлекетті қолдау шаралары есебінен ауыл шаруашылығына жалпы өнім көлемі 2015 жылы 165,2 млрд.теңгеге жетті, 2014 жылмен салыстырғанда 40,1 млрд теңгеге артып, нақты көлем индексі 102,6% құрады

Ақтөбе облысында 27,0 млн.га ауыл шаруашылығы жерлері, оның ішінде 25,3 млн.га жайылымдық, 464,6 мың га шабындық, 649,9 мың га егістік жер алқаптары бар.

«Агробизнес - 2020» бағдарламасы аясында ауыл шаруашылығын мемлекеттік қолдау. 2016 жылы «Агробизнес-2020» бағдарламасымен 7,2 млрд.тенге субсидия, оның ішінде 271,0 млн.тенге АӨК субъектілерін қаржылық сауықтыруға бөлінді. Ауыл шаруашылығында жобалардың инвестициялық белсенділігін арттыру мақсатында басым бағытты жобаларға инвестициялық субсидиялау механизмдерін қолдануда республикалық бюджеттен 2,0 млрд.тенгеден аса қаржы бөлінді. (2-сурет)

1.01.2016 жылы облыста 4756 агроқұрылымдар, оның ішінде 4364 шаруа қожалықтары және 392 заңды тұлғалар тіркелген. Олар негізінен астық, картоп, көкөніс пен бақша өсіру, ет-сүт бағытындағы мал және құс шаруашылығымен, өндірілген өнімдерді қайта өңдеумен айналысады.

Жалпы ауыл шаруашылығы саласын дамытуда облысымыздың әлеуеті жоғары. Сондықтан 2016 – 2018 жылдары агроөнеркәсіп кешенін дамытуда негізгі міндет барлық мүмкіндіктерді пайдаланып, бәсекеге қабілетті ауыл шаруашылығы өнімдері өндірісі мен саланың экспорттық әлеуетін арттыру.

Жалпы алғанда, «БЖК-2020» бағдарламасы жүзеге асырылғалы барлық қаржылық инструменттер бойынша мыңнан астам ақтөбелік кәсіпкер қолдауға ие болды. Ақтөбе облысы аталған мемлекеттік бағдарламаны аймақтарда жүзеге асыру жағынан Алматы және Павлодар облыстарымен алғашқы үштікке еніп отыр. Кәсіпкерлік нысандарын қаржылай қолдау жұмыстары осы жылы да жалғаса береді. «Бизнестің жол картасы — 2020» бағдарламасы аясында бұл мақсаттарға 4,1 млрд.тенге бөлінді.

Сонымен бірге, 2016 жылы ауыл кәсіпкерлері мен жаңадан бастап жатқан кәсіпкерлер үшін 1,2 млрд. теңге бюджеттен тыс қаражат қарастырылды.

Кесте 1.Қазақстанның аймақтары бойынша ШОК субъектілері қызметтерінің негізгі көрсеткіштері

	Барлығы	Оның ішінде			
		шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар	орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар	дара кәсіпкерлер	шаруа немесе фермер қожалықтары
2017 жылғы 1 қаңтарға ШОК жұмыс істеп тұрған субъектілерінің саны, бірлік					
Қазақстан Республикасы	1 186 629	189 637	2 711	813 482	180 799
Ақмола	44 872	5 726	117	35 465	3 564
Ақтөбе	50 794	8 279	101	37 817	4 597
Алматы	119 002	6 862	139	68 694	43 307
Атырау	44 235	5 335	99	36 726	2 075
Батыс Қазақстан	40 448	4 762	91	30 878	4 717
Жамбыл	56 913	4 268	53	36 700	15 892
Қарағанды	85 034	14 872	192	63 102	6 868
Қостанай	53 206	5 928	147	42 258	4 873
Қызылорда	38 307	4 563	66	30 197	3 481
Маңғыстау	46 648	6 454	95	38 695	1 404
Оңтүстік Қазақстан	173 791	13 922	159	91 778	67 932
Павлодар	43 872	7 566	94	32 856	3 356
Солтүстік Қазақстан	28 789	4 218	135	21 590	2 846
Шығыс Қазақстан	99 603	8 542	158	75 227	15 676
Астана қаласы	100 270	30 900	295	69 043	32
Алматы қаласы	160 845	57 440	770	102 456	179

Жоғарыда кестеден көріп отырғанымыздай, 2016 жылы Қазақстан Республикасы бойынша жұмыс жасап тұрған шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің саны 1 186 629 құрады. Оның ішінде 813 482 дара кәсіпкерлер (68,55%), шағын кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар 189 637 (16%), шаруа немесе фермер қожалықтары 180 799 (15,23%), орта кәсіпкерліктегі заңды тұлғалар 2 711 (0,22%) құрап отыр. Аймақтар бойынша ШОК субъектілері Оңтүстік Қазақстан, Алматы облыстары мен Алматы және Астана қалаларында ең көп тіркелген. Ал Солтүстік Қазақстан, Қызылорда мен Батыс Қазақстан облыстарында басқа өңірлермен салыстырғанда аз шағын және орта кәсіпкерлік субъектілері жұмыс жасайды.

Заңды тұлға нысанында тіркелген шағын және орта кәсіпкерлік субъектілерінің құрамында сауда саласындағы кәсіпорындар 40%-ды құрайды, құрылыс секторындағы шағын және орта кәсіпорындар үлесі 20%-ды құрайды, бұл Қазақстан бойынша құрылыс кәсіпорындарының орташа көрсеткішінен 3%-ға жоғары. Статистика агенттігінің мәліметіне сүйенсек, үстіміздегі жылдың қаңтар – қыркүйек айларында өнім өндіру көлемі республика бойынша 5,3 пайызға өскен. Соның ішінде шағын және орта

бизнес белсенді субъектілерінің саны 1,1 пайызға артып, оларда жұмыс жасайтындардың қатары 2,5 пайызға көбейген. Мұнда өнім өндіру мөлшерін 113,8 пайызға өсірген Ақтөбе облысы көш басында тұр. Үздік үштіктің үзірі бұдан басқа Павлодар (106,9%) және Қарағанды (106,8%) облыстарына тиесілі. Көштің соңында Алматы (101,9%), Қызылорда (102,7%) және Солтүстік Қазақстан (102,1%) облыстары қалып қойған.

Елімізде шағын және орта бизнес мониторингі төмендегідей (кесте – 2).

Кесте – 2. Шағын және орта бизнес мониторингі

ШОБ негізгі көрсеткіштері	ШОБ белсенді субъектілері 627779	ШОБ субъектілерінде жұмыс істеушілер 2156901	ШОБ өндірген өнім 4108079 теңге
Белсенді субъектілер өсімі 101,1 %	Заңды тұлғалы шағын кәсіпкерлік 65527	Заңды тұлғалы шағын кәсіпкерлік 552445	Заңды тұлғалы шағын кәсіпкерлік 1114843 млн. теңге
Қамтылған адамдар өсімі 102,5 %	Заңды тұлғалы орта кәсіпкерлік 8876	Заңды тұлғалы орта кәсіпкерлік 422464	Заңды тұлғалы орта кәсіпкерлік 2450288 млн. теңге
Өндірілген өнім (қойылған баға бойынша) өсімі 105,3%	Жеке кәсіпкер 383278	Жеке кәсіпкер 728682	Жеке кәсіпкер 336344 млн. теңге
	Шаруа (фермерлік) қожалығы 170098	Шаруа (фермерлік) қожалығы 453310	Шаруа (фермерлік) қожалығы 206605 млн. теңге

2016 жылдың қорытындысы бойынша тіркелген шағын және орта бизнес (ШОБ) нысандары 42,0 мың бірлік, өсім қарқыны 102,5 пайыз құрады.

Өткен жылы жұмыс істеп тұрған ШОБ саны 34,0 мың бірлік, өсім қарқыны 100,5 пайыз құрады. Есепті кезең ішінде ШОБ нысандарының жұмысын ынталандыруға бағытталған бірқатар шаралар өткізілді, олар — кәсіпкер әйелдер, жас кәсіпкерлер форумдары, франчайзингті дамыту жөніндегі бірінші қазақстандық өңірлік конференция, қаланың ауылдық округтерінде өткен оқыту семинарлары, кәсіпкерлік нысандар арасындағы көрмелер мен «дөңгелек үстелдер». «Бизнестің жол картасы — 2020» бағдарламасы аясында 2016 жылы 146 жеке кәсіпкерлік нысаны жалпы көлемі 12,3 млрд. теңге мемлекеттік қолдауға ие болды:

- 105 жоба пайыздық мөлшерлемені субсидиялау бөлімі бойынша жалпы көлемі — 11,4 млрд. теңге;
- 37 жоба кепілдік беру бойынша жалпы көлемі — 913,6 млн теңге;
- 1 жоба шағын несие бойынша 7,0 млн теңге;
- 3 жоба қайтарымсыз мемлекеттік грант беру бойынша 7,7 млн теңге.

Статистикалық агенттік ұсынған 2010 жылдың қаңтар – қыркүйек айлары аралығындағы мәліметтерде оның республика бойынша 4 трлн. 108 млрд. теңге болғаны байқалады. Бұлардың арасында заңды тұлғалы шағын кәсіпкерліктің табысы – 1 трлн. 114 млрд. 843 млн., заңды тұлғалы орта кәсіпкерліктің үлесі – 2 трлн. 450 млрд. 288 млн., жеке кәсіпкерлердің

қосқаны – 336 млрд. 344 млн., ал шаруа (фермерлік) қожалықтарының әкелгені 206 млрд. 605 млн. теңге маңынан қайырылады. Аймақтардың жайына келсек, мұнда Алматы қаласының десі бәрінен басым. Осы субъектілер әкелген барлық табыстың 27,64 пайызы, яғни 1 трлн. 135 млрд. 482 млн. теңгесі оңтүстік астананың үлесіне тиеді. Келесі орындағы Астана қаласына тиесілі қаржының қоржыны бұдан екі еседен де төмен, ол – 504 млрд. 569 млн. теңге. Үшінші орындағы Батыс Қазақстан облысының еншісіне 334 млрд. 967 млн. теңге жазылсы, төртінші орынға табан тіреген Атырау облысында 273 млрд. 877 млн. теңге бар. Бұдан соңғы бесінші орынды – Алматы (255409 млн.), алтыншы орынды – Оңтүстік Қазақстан (206367 млн.), жетінші орынды – Шығыс Қазақстан (193747 млн.), сегізінші орынды Қарағанды (188068 млн.), Ақмола (122443 млн.) және Павлодар (114048 млн.) облыстары 11 – 13 орындарға жайғасқан. Кестенің соңын Қызылорда (113144 млн.), Солтүстік Қазақстан (108537 млн.) және Жамбыл (85450 млн.) облыстары аяқтайды. Елбасының халыққа жолдауында көрсетілгендей - «біздің стратегиялық мақсатымыздың бірі - елдің ішкі жалпы өніміндегі шағын және орта бизнестің үлесі 2050 жылға қарай кем дегенде 50% болуын қамтамасыз ету. Бұл - өте өршіл мақсат, бірақ оған қол жеткізуге болады. Осы бағытты орындау үшін қазіргі кезеңде мынадай қадамдар жасалуы қажет, нәтижелі жұмыспен қамту және жаппай кәсіпкерлікті дамыту бағдарламасын іске асыру, өз бизнесін жүргізу үшін ауылда да, қалада да несиелем қамтамасыз етілуі тиіс, шағын несие беру аясын кеңейтіп, кәсіпкерлерге кепілдік жасау және қызмет көрсету тетіктерін белсенді түрде пайдалануы керек. Бұл шараларды бизнес жүргізу және қаржылық сауаттылыққа үйрету ісін ұйымдастырумен қатар атқарылу керек, кәсіпкерлікті қолдау тетіктерін одан әрі жетілдіруі керек. Әр аймақ жаппай кәсіпкерлікті дамыту барысында, соның ішінде отбасылық кәсіпкерлікті дамыту бағытында кешенді шаралар жасақталуы тиіс. Сонымен қатар кәсіпкерлер палатасымен бірлесіп бизнестің барлық шығынын жаппай азайту жөнінде жоспарлар бекітілуі тиіс. Шағын және орта кәсіпкерлікті қолдаудың маңыздылығыны нақты себебі құжаттардың мерзімі мен тізбесін қысқартып, қайталанатын рәсімдерді жоюы керек. Бұл орайда адамның өзінің баруын қажетсінебейтін толық электрондық форматқа көшіру болашақта жоспарланып отыр. Осы мәселеден шығу үшін Қазақстанның шағын және орта бизнесінің даму тәжірибесі бүгіндері бірте-бірте көміскілене бастады.

Реформалардың негізгі мақсаты – макроэкономикалық тұрақтылық кәсіпкерлік қызметтің, ұсақ және орташа тауар өндірушілерге айналғанға дейін кеңейтілуін қалайды. Олар өздерінің арасында ішкі бәсекелестік ортаны қалыптастыруы қажет. Бұндай жағдайда мемлекет кәсіпкерлікті дамытуға қолдау жасау жолына түсуі тиіс. Үкімет өзінің осындай бағдарламалары туралы талай мәрте жариялады. Айта кетейік, қаулы оны қосар орындаушылардың да келісімімен қабылдануы тиіс еді, бірақ олай болмаған. Бұл да аталған үкімет шешімінің жарты кештігін көрсетсе керек.

Атап айтқанда, ол кәсіпкерлікті дамыту мәселелері жөніндегі ғылыми

орталық атқаруға тиісті міндеттерді толық атап көрсетпейді. Оның қызметінің негізгі бағыттырамен міндеттерін жүзеге асырудың механизмдерін, оны қаржыландырудың тәртібі мен көздері анықталуы керек. Бұған қоса бюджет тапшылығы жағдайында орталықты ұстау үшін қаржылай көмек, сондай-ақ шетелдік техникалық көмек шеңберінде қаржы және ғимарат бөлу көзделініп отыр. Кәсіпкерлікті қолдау және дамыту жөніндегі ережеге сәйкес, орталықтың ғылыми-практикалық кеңесі құрылып, оның бір қатар мүшелері бір мезгілде кәсіпкерлікті қолдау жөніндегі мемлекеттік комиссияның да мүшелері болып келеді.

Кәсіпкерлікті дамыту жөніндегі мемлекеттік саясаттың кәсіпкерлікті қолдау және бәсекелестікті дамыту қоры ұсынған нұсқасы шағын бизнес орталықтарының республикалық жүйесі арқылы жұмыс жүргізуді көздейді. Сонымен бірге көзделіп отырған жүйенің орталық буыны аймақтық орталықтар болады деп жобалауда. Олар бизнес-инкубаторлар, бизнес орталықтары, технопарктер үлгісінде жұмыс істеуі мүмкін. Алайда барлық орталықты бір қалыптан шыққандай ұқсастырып қою дұрыс емес. Бұған басқа елдердің тәжірибесімен танысу барысында көз жеткіздік. Әрбір нақты жағдайда ерекше назар аударуды қажет етеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Президент Нұрсұлтан Назарбаевтың ел халқына арнаған «Қазақстанның үшінші жаңғыруы: жаһандық бәсекеге қабілеттілік» тақырыбындағы жолдауы. Барлық құқықтар қорғалған. [inform.kz](http://www.inform.kz/kz/kazakhstan-prezidentinin-el-halkyna-zholdauy-zhariyalandy_a2994274) белсенді сілтемені пайдаланыңыз http://www.inform.kz/kz/kazakhstan-prezidentinin-el-halkyna-zholdauy-zhariyalandy_a2994274
2. ҚР Президентінің «Қазақстан-2050» стратегиясы қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Қазақстан халқына Жолдауы. – Астана: Ақорда, 2012 .
3. Ақтөбе облысының ресми әкімдігі сайты <http://aktobe.gov.kz/>
4. Ақпарат агенттігі <http://tilshi.kz/> tilshi.media@gmail.com

*Байғазы А.Т¹. магистрант
Кусаинов Х.Х¹. д.э.н. профессор*

¹Актюбинский региональный государственный университет им. К.Жубанова

КАЗАХСТАН И АКТЮБИНСКАЯ ОБЛАСТЬ В ТЕКУЩЕМ РАЗВИТИИ МАЛОГО И СРЕДНЕГО БИЗНЕСА

Аннотация

В этой статье рассматриваются динамика численности, структуры, а также проблемы государственной поддержки малого и среднего предпринимательства по Казахстану а также и Актюбинской области.

Ключевые слова: *малое и среднее предпринимательство, государственная поддержка малого и среднего бизнеса, государственные программы.*

*Baiqazy A.T.¹. master student
Kusainov H.H.¹. doctor of econ.sc., professor
¹K.Zhubanov Aktobe regional state university*

KAZAKHSTAN AND AKTOBE REGION IN THE CURRENT DEVELOPMENT OF SMALL AND MEDIUM BUSINESS

Annotation

This article examines the dynamics of the number, structure, as well as the problems of state support for small and medium-sized enterprises in Kazakhstan and also in the Aktyubinsk region.

Key words: *Small and medium-sized business, state support of small and medium-sized businesses, state programs.*

УДК 008.2

*Виноградов С.А.¹. к.ф. н. (PhD), доцент
¹г. Беэр-Шева, Израиль
Асаров А.А.², д.ф.н., профессор
²Актюбинский университет имени С.Баишева*

ТЕОРЕТИЧЕСКИЕ АСПЕКТЫ И ИСТОРИЧЕСКИЕ ПЕРСПЕКТИВЫ ГУМАНИЗАЦИИ ОБЩЕСТВЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ

Аннотация

В статье, на уровне философского обобщения, рассматриваются: понятие гуманизации; причины дегуманизации общественных отношений в эпоху цивилизации; объективные причины несостоятельности теорий искусственного преобразования общества на принципах гуманизма; сущность и практическое содержание процесса гуманизации; зачатки и перспективы развития гуманистических отношений в современную эпоху.

Ключевые слова: *гуманизация; общественное разделение труда; социальная справедливость; диалектика; социальные противоречия; отчуждение труда; предметная специализация; потребности; всестороннее развитие личности.*

Гуманизация общественных отношений на протяжении многих веков была предметом размышлений и теоретических изысканий тех представителей общественной мысли, которые искренне полагали, что каждый человек, независимо от его происхождения и социального положения, достоин счастливой жизни. Конечно, их представления о гуманизме весьма различались между собой, но в центре этих представлений всегда присутствовал человек как целостная личность, как субъект общественных отношений, а не только как объект воздействия со стороны каких-либо общественных (государственных) институтов либо других людей. В исторической практике, однако, теоретические идеи гуманистов разных направлений не оказали сколько-нибудь заметного положительного влияния на социальную жизнь общества. И в этом нет ничего удивительного, поскольку авторы этих идей исходили не из сущего, то есть реальных закономерностей общественного развития, а из должного, предлагая всевозможные проекты переустройства социума, сложившегося естественноисторическим путём, посредством целенаправленных практических действий.

Невозможность реализации любых проектов искусственного «построения» общества социальной справедливости и социального равенства, общества, способного сделать всех людей счастливыми, вытекает из совершенно объективных причин, заложенных в самом фундаменте всей системы общественных отношений. Первая из этих причин – обусловленность всех социальных процессов и явлений стихийным характером общественного разделения труда, выступающего в качестве основного системообразующего фактора развития социума, благодаря которому последний представляет собой, как бы, «живой организм», живущий по своим внутренним экономическим законам. Каждый человек, в силу необходимости удовлетворения своих многообразных потребностей, вынужден подчиняться этим законам, включаясь тем или иным специфическим образом в совокупное общественное производство.

Вторая причина – диалектический характер общественной жизни. Бесконечно многообразные социальные противоречия являются движущей силой развития человечества. Эти противоречия непрерывно возникают и разрешаются в самых различных сферах жизнедеятельности людей, причём в самых различных формах. Охватить подобные противоречия целиком, устранить их отрицательную составляющую, а положительную составляющую направить в «нужную» сторону – задача совершенно нереальная как для отдельных людей, так и для любых социальных институтов.

Кроме того, у проблемы достижения социальной справедливости в каком-либо обществе, помимо указанных выше объективных причин, не позволяющих осуществить мечты и теории даже самых искренних гуманистов, существует также субъективный аспект. Ведь практическая реализация любых социальных преобразований осуществляется не

мечтателями и теоретиками, а политиками, которые, как всем хорошо известно, руководствуются в своих действиях, как правило, не альтруистическими убеждениями, а личными и групповыми (классовыми, клановыми, национальными, религиозными) интересами. Поэтому нет ничего удивительного в том, что ещё никому и никогда не удавалось сделать счастливыми всех людей в каком-либо конкретном социуме.

В связи со всем вышесказанным возникает закономерный вопрос: а возможна ли в принципе гуманизация общественных отношений? Чтобы ответить на него, следует, во-первых, выявить сущность социального процесса, обозначаемого данным понятием. Во-вторых, необходимо рассмотреть в историческом аспекте причины возникновения и развития процесса дегуманизации отношений между людьми, присущей человеческой цивилизации едва ли не с момента её зарождения. В-третьих, мы должны попытаться обнаружить в современной действительности тенденции, показывающие существование возможности гуманизации человеческого общества в обозримом будущем.

Что касается сущности гуманизации, то к её пониманию, на мой взгляд, едва ли не первым приблизился Иммануил Кант. Человек, отметил он, «*существует* как цель сама по себе, а не только как средство» [4, с. 269]. Иначе говоря, человек, как общественное существо, нуждается в других людях, только благодаря которым он и становится, и осознаёт себя человеком. А это означает, что его отношения с другими людьми предполагают непосредственное общение как условие взаимного интеллектуального обогащения. Гуманистическое общество, таким образом, – это социум, в котором деятельность каждого направлена преимущественно не на предмет, а на другого человека.

Как бы ни утопично выглядело данное утверждение на общем фоне современной общественной жизни, нельзя отрицать, что определённая, хотя и немногочисленная часть человечества, всё же в той или иной мере находится именно в гуманистических отношениях с окружающей социальной средой. Вне повседневного проявления гуманизма очень трудно себе представить результативную, то есть общественно востребованную деятельность педагога, врача, художника, композитора и т. д. – представителей творческих профессий, для которых самореализация и общественное признание их труда выдвигается на первый план в системе их ценностных ориентаций. Другое дело, что остальная часть человечества, в своём подавляющем большинстве, ориентирована на ценности, весьма далёкие от подлинного гуманизма. И причину такого положения вещей следует искать в социально-экономической истории человечества, начиная с её ранних этапов.

Совершенно нелепо было бы отрицать тот факт, что общество, как «вторая природа» человека, изначально, то есть в форме родоплеменных объединений, не могло бы возникнуть в том случае, если бы между отдельными индивидами существовали какие-либо существенные

противоречия. В первобытном родовом коллективе, в силу хронической ограниченности средств к физическому существованию его членов, конфликты между последними неизбежно вели к их гибели. Только сообща, участвуя в совместной трудовой деятельности, они могли выжить в качестве популяции. Поэтому внутриродовая бесконфликтность, поддержание которой жёстко закреплялось обычаями, в первобытную эпоху была одним из основных условий существования людей. Соответственно внутриродовые отношения можно назвать первоначальной, примитивной формой гуманизма.

Но одновременно индивид был изначально лишён существенных индивидуальных свойств, принципиально отличающих его от других сородичей, поскольку мало чем отличался от последних по характеру своей практической деятельности. Иначе говоря, он мог взаимодействовать с другими людьми только как групповое, обезличенное существо, как функциональная часть целого, каковым являлся его род. Сказанное подтверждается многочисленными этнографическими исследованиями различных первобытных сообществ, которые до настоящего времени сохранились в ряде регионов земного шара.

Распад первобытных общин, обусловленный начавшимся процессом общественного разделения труда, появлением излишков продуктов трудовой деятельности, возможностью осуществления индивидуальной жизнедеятельности вне родового коллектива, порождал также усиление имущественных различий между людьми, сопровождавшееся расколом общества на классы и другие социальные группы, а как следствие, возникновением и постоянным обострением социальных противоречий. С точки зрения отношения общества в целом, как и отдельных его групп в частности, к отдельному человеку, этот процесс можно назвать дегуманизацией, превращением основной массы людей всего лишь в средство удовлетворения чьих-либо потребностей. Но одновременно углубление разделения труда между людьми означало закрепление за ними специфических видов деятельности, и, следовательно, появление у них индивидуальных личностных качеств.

На философском уровне изучением причин дегуманизации общественных отношений занималось немало мыслителей прошлого. Но наиболее продуктивное теоретическое обоснование данного явления, основанное на изучении его прямой связи с процессом общественного разделения труда, принадлежит, безусловно, Карлу Марксу. В «Немецкой идеологии», написанной совместно с Ф. Энгельсом, он сделал фундаментальный вывод: «...разделение труда делает возможным – более того: действительным, – что духовная и материальная деятельность, наслаждение и труд, производство и потребление выпадают на долю различных индивидов; добиться того, чтобы они не вступали друг с другом в противоречие, возможно только путём устранения разделения труда» [6, с. 30-31]. И сразу же Маркс делает другой, не менее важный вывод, касающийся частной собственности, рассматриваемой им как присущее

цивилизации всеобщее общественное отношение: «...разделение труда и частная собственность, это - тождественные выражения: в одном случае говорится по отношению к деятельности то же самое, что в другом – по отношению к продукту деятельности» [6, с. 31].

Вместе с тем содержание понятия частной собственности ещё не объясняло сущности дегуманизации общественных отношений, присущих цивилизации. Эту сущность, обозначенную понятием «отчуждение труда», Маркс логически безупречно обосновал в «Экономическо-философских рукописях 1844 года» [7]. Исходя из аксиоматического утверждения об основополагающей роли трудовой деятельности в жизни человеческого общества, а также из своих выводов о сущности разделения труда и частной собственности, он пришёл к пониманию причин того явления, которое мы называем дегуманизацией.

На первый взгляд утверждение Маркса выглядит несколько абстрактно: «...предмет, производимый трудом, его продукт, противостоит труду как некое чуждое существо, как сила, не зависящая от производителя. Продукт труда есть труд, закрепленный в некотором предмете, овеществленный в нем, это есть опредмечивание труда. Осуществление труда есть его опредмечивание. При тех порядках, которые предполагаются политической экономией, это осуществление труда, это его претворение в действительность выступает как выключение рабочего из действительности, опредмечивание выступает как утрата предмета и закабаление предметом, освоение предмета — как отчуждение». И далее: «Рабочий вкладывает в предмет свою жизнь, но отныне эта жизнь принадлежит уже не ему, а предмету. Таким образом, чем больше эта его деятельность, тем беспредметнее рабочий. Что отошло в продукт его труда, того уже нет у него самого. Поэтому, чем больше этот продукт, тем меньше он сам. Отчуждение рабочего в его продукте имеет не только то значение, что его труд становится предметом, приобретает внешнее существование, но еще и то значение, что его труд существует вне его, независимо от него, как нечто чужое для него, и что этот труд становится противостоящей ему самостоятельной силой; что жизнь, сообщенная им предмету, выступает против него как враждебная и чуждая» [7, с. 88-89].

При внимательном анализе изложенной Марксом концепции отчуждения труда, относя при этом употребляемое в данном случае слово «рабочий» не только к наёмному рабочему индустриальной эпохи, а вообще к любому работнику любого периода истории человеческой цивилизации, занятому физическим трудом, будь то античный раб либо крепостной крестьянин (изменялась в данном случае форма эксплуатации людей, но отнюдь не её изначальная сущность), мы получаем, ключ к пониманию сущности дегуманизации. Ведь в основе едва ли не всех форм жизнедеятельности людей лежит удовлетворение их существенных потребностей. По своей же сущности потребности, как совершенно справедливо заметил А. А. Асаров, есть особого рода отношения,

складывающиеся между субъектом и объектом в процессе жизнедеятельности [1, с. 28]. При этом, поскольку мы рассматриваем отношения между человеком и обществом, человек, на первый взгляд, представляется субъектом, а общество – объектом. В действительности же наоборот, раскол общества на классы привёл к тому, что основная масса людей превратилась преимущественно в объект порабощения со стороны общества, а само общество (реально включающее в себя преимущественно представителей того или иного господствующего класса), выступало в качестве субъекта указанных отношений. Таким образом именно отношения между людьми в процессе производства материальных благ породили, в конечном счёте, всю совокупность тех социальных противоречий, которые сделали возможными едва ли не любые проявления насилия в мире цивилизации, включая войны, восстания, убийства, грабежи и. т.п. Нельзя же всерьёз отрицать то, что в основании любого конфликта между отдельными людьми, социальными группами, целыми государствами лежит экономическое неравенство и стремление к перераспределению материальных средств, будь то территория, выгодные источники дохода либо даже чужой кошелек. Дайте людям возможность удовлетворить любые их потребности, и конфликты немедленно прекратятся. Мне, правда, могут возразить, утверждая, что существуют межрелигиозные конфликты, на первый взгляд совершенно иррациональные. Но и последние, если внимательно изучить их предпосылки, также окажутся связанными с чьими-либо материальными интересами.

В реальной действительности, как всем хорошо известно, лишь относительно небольшая часть человечества обладает возможностью беспрепятственно удовлетворять свои материальные потребности. Основная же масса людей и поныне занята в совокупном производстве материальных благ в качестве наёмных работников, оплата труда которых соответствует стоимости их рабочей силы, то есть совокупности средств, необходимых для их существования с точки зрения осуществления данного производства. При этом, сколь ни высока оплата их труда, они, за исключением представителей интеллектуальных профессий, всё равно отчуждены от своего труда. «В чём же, – пишет Маркс, – заключается отчуждение труда? Во-первых, в том, что труд является для рабочего чем-то внешним, не принадлежащим к его сущности; в том, что он в своем труде не утверждает себя, а отрицает, чувствует себя не счастливым, а несчастным, не развивает свободно свою физическую и духовную энергию, а изнуряет свою физическую природу и разрушает свои духовные силы. Поэтому рабочий только вне труда чувствует себя самим собой, а в процессе труда он чувствует себя оторванным от самого себя. У себя он тогда, когда он не работает; а когда он работает, он уже не у себя. В силу этого труд его не добровольный, а вынужденный; это – принудительный труд» [7, с. 90]. И далее Маркс акцентирует своё внимание на том фундаментальном противоречии, мимо которого прошли едва ли не все его предшественники, изучавшие роль труда в жизни общества.

Суть данного противоречия состоит в двойственной природе человеческого труда. С одной стороны, труд составляет изначальное условие возникновения и развития человеческого общества, основу его существования, основное содержание жизнедеятельности людей. С другой – труд отдельного человека, как результат разделения деятельности между ним и другими людьми, угнетает этого человека, превращает его в простой придаток средств производства. «В результате получается такое положение, что человек (рабочий) чувствует себя свободно действующим только при выполнении своих животных функций — при еде, питье, в половом акте, в лучшем случае еще расположась у себя в жилище, украшая себя и т. д., – а в своих человеческих функциях он чувствует себя только лишь животным. То, что присуще животному, становится уделом человека, а человеческое превращается в то, что присуще животному» [7, с. 91].

В сказанном выше, собственно, и состоит подлинная сущность дегуманизации, какие бы конкретные формы ни принимала последняя в реальной исторической действительности. Ибо не может человек, сумевший подняться над животной стороной своей сущности и ощутивший себя в полной мере подлинным, то есть неотчуждённым человеком, позволить себе негуманное отношение к другим людям. Ведь в данном случае «...на место экономического *богатства* и экономической *нищеты* становятся *богатый* человек и богатая человеческая потребность. *Богатый* человек – это в то же время человек, *нуждающийся* во всей полноте человеческих проявлений жизни, человек, в котором его собственное осуществление выступает как внутренняя необходимость, как *нужда*. Не только *богатство* человека, но *бедность* его... есть пассивная связь, заставляющая человека ощущать потребность в том величайшем богатстве, каким является *другой* человек» [7, с. 125].

Но если в рамках существующего разделения труда частная собственность, имманентно ему присущая, не может быть уничтожена, то, естественно не может быть уничтожена и эксплуатация чужого труда, а значит и отчуждение человека от своей практической деятельности, от общества, от природы, от собственной человеческой сущности. Все без исключения теории переустройства общества на основе установления социальной справедливости, тем самым, были обречены на бесплодность.

С одной стороны – совершенно верное утверждение: «...отчуждение рабочего в его предмете выражается в том, что... чем больше ценностей он создает, тем больше сам он обесценивается и лишается достоинства; чем лучше оформлен его продукт, тем более изуродован рабочий; чем культурнее созданная им вещь, тем более похож на варвара он сам; чем могущественнее труд, тем немогущественнее рабочий; чем замысловатее выполняемая им работа, тем большему умственному опустошению и тем большему закабалению природой подвергается сам рабочий» [6, с. 89]. А с другой – делается весьма странный вывод: «...на место всех физических и духовных чувств стало простое отчуждение всех этих чувств — чувство обладания. Вот до какой

абсолютной бедности должно было быть доведено человеческое существо, чтобы оно могло породить из себя свое внутреннее богатство» ([7, с. 120]).

Но каким же образом наёмный рабочий, отчуждённый от всего мира культуры и цивилизации, бедный во всех отношениях, может породить из себя это внутреннее богатство? Ведь, как известно с древности, «из ничего и выйдет ничего» (Лукреций, I в. до н. э.). Увы, ответ Маркса на этот вопрос был весьма расплывчат. А между тем вся суть идеи пролетарской революции, изложенной в «Манифесте Коммунистической партии» сводилась к тому, что рабочий класс способен отобрать у буржуазии средства производства, созревшие для экспроприации в силу истощенности капиталистического способа производства, и двинуть вперед производительные силы общества. Но возможно ли осуществить подобное на практике, не обладая совокупностью знаний, выработанных человечеством? Да и кто в это время будет производить материальные блага, неизбежно оставаясь придатком средств производства в силу сложившегося разделения труда? Опять ответа мы не обнаруживаем. Получается, что функцию практического преобразования социально-экономических отношений должны взять на себя *нерабочие*. Остаётся только признать, что Маркс сделал теоретическую ошибку, как известно, весьма дорого стоившую человечеству. [3, с.78-79].

Казалось бы, всё сказанное выше свидетельствует о принципиальной невозможности глобальной гуманизации общественных отношений, необходимо предполагающей упразднение частной собственности на средства производства и преодоление отчуждения труда. Ведь для этого, как уже было замечено выше словами самого Маркса, следует устранить разделение труда. На первый взгляд подобная идея выглядит абсолютно абсурдной. Но только на первый взгляд. В действительности общественное разделение труда представляет собой противоречивый процесс, в котором российский философ Г. С. Батищев выделил две диалектически взаимосвязанные стороны: разделение деятельности и предметная специализация деятельности. Разделение деятельности, как совершенно справедливо заметил он, «есть не что иное, как *разделение самого человека*, превращение человеческих индивидов в «частичных индивидов». При таком «раздроблении» конкретность человека для своей теоретической реконструкции требует собирания и критического синтеза многих и многих изуродованных, искалеченных индивидов, ставших «обломками» человека» [2, с. 238]. Специализация же, по словам того же автора, «сама по себе вовсе не «делит», не «расщепляет» человеческую деятельность, а лишь означает её сосредоточение как целостной и обладающей всей полнотой своих имманентных определений на особенных предметах. Обогащение спектра специализированной деятельности есть всеисторическое выражение прогресса природного и культурного предметного богатства человека. Специализация, а не унификация – путь этого прогресса» [2, с. 237-238].

Разделение деятельности, то есть дробление трудовых функций на всё более мелкие трудовые операции, относится преимущественно к сфере

производства материальных благ, в связи с чем его без особых натяжек можно назвать производственным разделением труда. Именно оно, а вовсе не предметная специализация, порождает отчуждение труда, а значит и дегуманизацию общественных отношений. Но одновременно процесс всё более глубокого разделения деятельности представляет собой одну из форм роста производительности труда – необходимого условия удовлетворения постоянно растущих потребностей общества в материальных благах. Причина, по которой собственники средств производства отдают приоритет именно дроблению производственных функций работников, а не другим формам роста производительности, требующим дополнительных затрат, является чисто меркантильной. Ведь основным источником получения прибыли является прибавочный труд. Чем глубже разделение труда, чем больше работников занято в производстве конкретного продукта, тем, соответственно, больше производится совокупной прибавочной стоимости. Данный факт, в частности, наглядно подтвердил небезызвестный Генри Форд, внедрив в автомобильном производстве конвейер. Даже увеличивая размер заработной платы работников и снижая цены на производимые автомобили, он сумел существенно увеличить свою прибыль.

Но дробление трудовых операций между непосредственными производителями материальных благ не может происходить бесконечно. И дело даже не в том, что непрерывное увеличение выпуска этих благ порождает кризисы перепроизводства, наподобие того, что происходил в США и других странах Запада в конце 20-х – начале 30-х годов. Наоборот, потребности современного общества в продуктах материального производства непрерывно растут, а значит возрастает и необходимость в повышении производительности труда. Однако рано или поздно на любом промышленном предприятии подходит момент, когда операция отдельного работника становится предельно простой и дальнейшее её разделение уже попросту невозможно. Соответственно данный резерв для увеличения прибыли исчерпывается. Но одновременно с упрощением трудовых операций делается возможной их автоматизация, благодаря чему происходит вытеснение живой рабочей силы из производственного процесса. Конечно, с точки зрения получения прибыли это невыгодно, так как функционирование автоматических устройств, целиком относящихся к средствам производства, ни в коей мере не является трудом и, естественно, не создаёт никакой прибавочной стоимости. Но если нет другого выхода, такого, например, как привлечение более дешёвой рабочей силы, хозяева вынуждены осуществлять техническое перевооружение производства, чтобы не проиграть борьбу с конкурентами.

Нас, однако, в данной проблеме, интересует другой вопрос: что происходит с работниками, вытесненными из производства в результате автоматизации? Дело в данном случае не в конкретных обстоятельствах, а в общей тенденции, которая приобрела массовый характер в экономически наиболее развитых странах уже со второй половины XX века. Данная

тенденция показывает существенное уменьшение численности наёмных рабочих низкой и средней квалификации (то есть людей, деятельность которых, образно говоря, направлена на предмет) как в абсолютном исчислении, так и в процентном соотношении с общей численностью производственного персонала.

Наблюдая данное явление, отдельные представители общественных наук в США, Западной Европе и других экономически развитых регионах мира уже бьют тревогу в связи с высвобождением всё большего числа «жертв» научно-технического прогресса, которые якобы не смогут найти себе новую работу и обществу придётся их содержать. В действительности, однако, такое вряд ли произойдёт, поскольку при возрастании общего объёма производимых материальных благ значительная часть последних будет направляться в сферу совокупного обслуживания, что позволит предоставить соответствующие рабочие места высвободившимся работникам. Так, кстати, уже и происходит в настоящее время в целом ряде стран (прежде всего из числа входящих во Всемирную организацию экономического сотрудничества и развития), где существенно растёт, причём как в относительном, так и в абсолютном отношении, численность работников именно сферы обслуживания, то есть людей, деятельность которых преимущественно направлена на другого человека. К другим особенностям большинства из этих стран относятся существенный рост уровня социальной защиты населения и столь же существенный рост числа людей, имеющих высшее образование (по последним данным – свыше 35% от общей численности населения этих стран).

Сказанное означает, в конечном счёте, не что иное, как отдельные проявления процесса преодоления отчуждения труда, вызревания гуманистических общественных отношений. Указанный процесс проявляется не только, и даже не столько в росте материального благосостояния людей, сколько в переходе последних к принципиально новым для них видам трудовой деятельности, требующим всесторонних знаний, а также в возрастании самооценности человеческой жизни и человеческой личности. Иначе говоря, возрастает общественное значение живого труда по сравнению с трудом овеществлённым. Тем самым возрастают и возможности общества по реализации основного аспекта гуманизации – создания условий для выявления способностей и всестороннего развития личности каждого человека.

Следует, однако, признать, что отмеченная выше общая тенденция на практике вовсе не так очевидна, как в теории. На сегодняшний день мы наблюдаем в странах так называемого «золотого миллиарда» скорее «общество потребления», массовую погоню за всевозможными благами. А это означает, что в шкале потребностей большинства людей первые места принадлежат всё тому же овеществлённому труду, отчуждающему людей друг от друга и от общества в целом. Конечно, материальная сторона жизни человека изначально является первичной, поскольку удовлетворение его

многообразных потребностей в вещах и услугах есть необходимое условие нормальной повседневной жизнедеятельности. Однако не надо забывать, что основной особенностью материальных потребностей личности является то, что их удовлетворение происходит в форме *потребления*. При этом в качестве потребителя человек почти всегда находится в противоречии с окружающим обществом, поскольку личные интересы для него, как правило, первичны по отношению к интересам общественным. Исключения изредка встречаются, особенно в чрезвычайных обстоятельствах, например, во время войн, но в целом для поведения основной массы людей они не типичны. А так как у ориентированного на потребление человека стремление к обладанию всевозможными вещами и услугами ничем не ограничено, смысл его жизни зачастую сводится к накоплению этих вещей, развлечениям и т.п. Указанное противоречие, как одно из наиболее существенных проявлений процесса отчуждения труда, безусловно разобщает социум, тормозя процесс его гуманизации.

Между тем, как известно, основным признаком, выделяющим человека из мира природы, является труд, то есть деятельность не потребительская, а созидательная, преобразующая окружающую природную и социальную действительность. В процессе такой деятельности удовлетворяются уже не индивидуальные потребности осуществляющей её личности, а потребности других людей, общества в целом. Соответственно, будучи по своей природе общественным существом, полноценный человек не может не испытывать потребности в созидательной активности, в таком труде, в котором он мог бы проявить свои индивидуальные способности и который носил бы, в то же время, общественно полезный характер.

Это уже принципиально иная потребность, одновременно и индивидуальная, присущая конкретной личности, и общественная. Её сущность хорошо выразил известный российский психолог А. Н. Леонтьев: «...Личность не может развиваться в рамках потребления, её развитие необходимо предполагает смещение потребностей на созидание, которое одно не знает границ» [5, с. 226]. Потребности, удовлетворяемые не в форме потребления, а в форме *созидания*, творческой деятельности, представляют собой высший тип потребностей. Переключаясь на них, личность способна добровольно ограничить свои материальные потребности уровнем разумной необходимости ради возможности проявить свою индивидуальность в деятельности, имеющей общественное значение. Тем самым возникает возможность продуктивного разрешения противоречия между личными интересами и интересами общества в целом, как одного из важнейших условий преодоления отчуждения человека от окружающего социального мира.

Данный аргумент, правда, зачастую вызывает возражение скептиков, утверждающих, что далеко не все люди обладают способностями к какой-либо творческой деятельности. Очень многие, якобы в силу своей природной ограниченности, могут заниматься только простым физическим трудом. В

действительности же в данную категорию попадают, как правило, представители наиболее слабых слоёв общества, те, кому государство и родители просто не смогли обеспечить возможность развития их индивидуальных способностей и получения образования, соответствующего потребностям быстро развивающегося общества. Не секрет, однако, что в настоящее время в некоторых экономически передовых странах практикуется тестирование учащихся школ на предмет выявления их индивидуальных задатков, позволяющее выработать для них индивидуальные рекомендации по дальнейшей профессиональной ориентации, наиболее соответствующей таким задаткам.

Наблюдаемое нами противоречие между массовым стремлением к безудержному потреблению материальных благ с одной стороны, и столь же массовой интеллектуализацией многих форм трудовой деятельности – с другой, является одной из значимых характеристик эпохи перехода от индустриального к постиндустриальному обществу. Сущность данного перехода объективно должна состоять в постепенном отмирании коверкающего человеческую личность производственного разделения труда, сопровождающемся преодолением отчуждения труда и тем, что Маркс назвал «положительным упразднением частной собственности» [7, с. 116]. Последнее как раз и означает отказ от накопительства в пользу удовлетворения разумных потребностей при одновременной переориентации людей на творческую деятельность. Ведь обладание любыми, даже самыми крупными капиталами имеет смысл лишь тогда, когда отсутствует интерес к другой жизни – жизни как процесса самореализации. «Чем ничтожнее твое бытие, чем, меньше ты проявляешь свою жизнь, тем больше твое имущество, тем больше твоя отчужденная жизнь, тем больше ты накапливаешь своей отчужденной сущности. Всю ту долю жизни и человечности, которую отнимает у тебя политэконом, он возмещает тебе в виде денег и богатства, и все то, чего не можешь ты, могут твои деньги... Но чем бы это все ни было, деньги не могут создать ничего, кроме самих себя, не могут купить ничего, кроме самих себя...» [7, с. 131]. Иначе говоря, частная собственность и в виде накопленных материальных богатств, и как общественное отношение в целом, потеряет свой смысл тогда, когда на первое место в шкале общественно признанных ценностей выйдет созидательная, творческая деятельность людей.

Соответственно неизбежно и постепенное отмирание существующей ныне классовой структуры. На протяжении всей истории человеческой цивилизации наряду с общественными классами всегда существовал социальный слой, состоящий из людей, занятых умственным трудом. Этот «сквозной» слой, в нашу эпоху часто именуемый интеллигенцией, не имел прямого отношения к средствам производства. С точки зрения характера своей деятельности его представители занимались преимущественно интеллектуальным обслуживанием классов собственников, хотя в соответствии с характером источника своих доходов они могли

одновременно принадлежать к тому или иному классу. И если профессиональные, этнические, демографические аспекты социальных различий между людьми, не будучи обусловленными каким-либо отношением к средствам производства, сохраняются и в самом отдалённом будущем, то на смену общественным классам может прийти только интеллигенция, которая будет включать в себя всё общество и характер деятельности которой по своей сущности противостоит отчуждению труда.

Высказанная в данной статье точка зрения не претендует на строгую научность, поскольку для достоверного подтверждения сделанных выводов необходимо проведение масштабных социологических исследований в разных странах. К тому же переход человечества к новому качественному состоянию, характеризующемуся понятием «гуманизм», который мы можем пока наблюдать только в зачаточном состоянии, является чрезвычайно длительным, сложным и противоречивым процессом. Поэтому в настоящее время нет никакого смысла гадать о том, что в будущем придёт на смену частной собственности и нынешним формам общественного устройства. Но, исходя из возникающих в нашу эпоху новых тенденций в развитии общества, есть все основания полагать, что этот процесс возможен, причём не как искусственный, а как эволюционный и, следовательно, необратимый по своему характеру.

Список использованной литературы:

1. Асаров А. А. Узология как теория потребностей. Алматы, «Акыл Кітабы», 1998. 67 с.
2. Батищев Г. С. Деятельностная сущность человека как философский принцип // Г. С. Батищев. Избранные произведения. Алматы, 2015. С. 191-275. (Электронный вариант: <http://iph.kz/doc/ru/812.pdf>).
3. Виноградов С.А. Общая социология. Алматы, «Гылым», 1997 г. 267 с. (Электронный вариант: <http://dlib.rsl.ru/viewer/01000608054#?page=1>).
4. Кант И. Соч. Т. 4. Ч. 1. М., 1965. 529 с.
5. Леонтьев А. Н. Деятельность. Сознание. Личность. М., 1975. 304 с.
6. Маркс К., Энгельс Ф. Немецкая идеология // Избранные сочинения. В 9-ти т. Т. 2. М., 1985. 574 с.
7. Маркс К., Энгельс Ф. Сочинения. 2-е изд. Т. 42. 514 с.

Виноградов С.А.¹. ф.ғ. к. (PhD), доцент

¹Беэр-Шева қл., Израиль

Асаров А.А.², ф.ғ.д., профессор

²С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

ҚОҒАМДЫҚ ҚАТЫНАСТАРДЫ ГУМАНИЗАЦИЯЛАУДЫҢ ТЕОРИЯЛЫҚ АСПЕКТІЛЕРІ МЕН ТАРИХИ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

Түйін

Мақалада философиялық қорыту деңгейінде біз мыналарды қарастырамыз: гуманизация тұжырымдамасы; өркениеттер дәуірінде қоғамдық қатынастардың дегуманизациясының себептері; гуманизм қағидаларына негізделген қоғамды жасанды түрлендіру теорияларының дәрменсіздігінің объективті себептері; гуманизация процесінің мәні мен практикалық мазмұны; заманауи дәуірдегі гуманистік қарым-қатынастарды дамытудың бастаулары мен келешегі.

Кілт сөздер: *гуманизация; еңбектің қоғамдық бөлінісі; әлеуметтік әділеттілік; диалектика; әлеуметтік қайшылықтар; еңбектің жаттануы; пәндік мамандандыру; қажеттіліктер; тұлғаның жан-жақты дамуы.*

Vinogradov C.A.¹.cand. of ph.sc. (PhD), Associate Professor

¹Beer Sheva, Israel

Asarov A.A.², doctor of ph.sc., Professor

²Aktobe University named after S.Baishev

THEORETICAL ASPECTS AND HISTORICAL PERSPECTIVES OF HUMANIZATION OF PUBLIC RELATIONS

Summary

In the article, at the level of philosophical generalization, examines the concept of humanization; the causes of dehumanization of social relations in the era of civilization; objective reasons for the failure of theories of the artificial transformation of society on the principles of humanism; essence and practical content of the process of humanization; rudiments and prospects for the development of humanistic relations in the modern era.

Key words: *humanization; social division of labor; social justice; dialectics; social contradictions; alienation of labor; subject specialization; needs; comprehensive development of personality.*

УДК 141. 201.1:304.2:364.2

Губанов Н.Н.¹. д.ф.н., доцент

¹Московский государственный технический университет им. Н.Э. Баумана

Губанов Н. И.². д.ф.н., профессор

²Тюменский государственный медицинский университет

СУЩНОСТЬ РИСКА И ХАРАКТЕРИСТИКИ РИСКОВОЙ СИТУАЦИИ

Аннотация

Раскрыта сущность риска, под которым понимаются действия или бездействия человека или социальной группы в условиях неопределённости и осознания возможной опасности, а также знания, что успех приведёт к предполагаемой пользе, а неуспех – к предполагаемому ущербу. Выделены и описаны следующие виды риска: оправданный и неоправданный (авантюризм), активный и пассивный, бескорыстный и корыстный, большой и малый, реальный и мнимый, ауториск и гетерориск. Раскрыто понятие «порог риска», под которым понимается предел предполагаемой опасности, после которого происходит отказ от рискованных действий. Выявлено соотношение понятий «риск», «опасность», «надёжность». Показана неизбежность и прогрессивность риска при освоении новых объектов и новых видов деятельности.

Ключевые слова: *риск, виды риска, порог риска, масштаб риска, неизбежность риска, опасность, надёжность.*

Риски существуют практически во всех сферах человеческой деятельности: в труде, сохранении здоровья, быту, личных и общественных делах, в отдыхе, развлечениях, на транспорте, в спорте, бизнесе, политике, военном деле. В обществе риска необходимо создать систему социальной адаптации к рискованным ситуациям, включающую в себя методы защиты от негативных последствий рисков. Для этого необходимо знание сущности риска, его видов и характеристик рискованной ситуации. Раскрытие неразработанных аспектов этих вопросов составляет цель данной статьи.

В словаре В. Даля приводится такая дефиниция: «Рискованье (риск) – отвага, смелость, решимость, действие наавось, наудачу. Рисковое дело – неверное, сомнительное, опасное. Рисковать – пускаться наудачу, делать что-либо без верного расчёта, подвергаться случайности, известной опасности» [2, с. 96]. В этих высказываниях присутствуют пять признаков риска: 1) выбор в условиях неопределённой ситуации (сомнительное дело, без верного расчёта); 2) осознанная опасность в случае неуспеха; 3) смелость; 4) расчёт на удачу; 5) неявно присутствует признак: польза в случае успеха. Удача – это случайное и независимое от человека стечение обстоятельств, которое помогло успеху. Если у людей одинаковый тип поведения, то везти им тоже должно быть одинаково по теории вероятностей. Но, похоже, есть люди, которым везёт больше, чем другим. Возможно, повышенная активность помогает им ловить благоприятный случай. С.И. Ожегов определяет риск как «возможность опасности, неудачи, действие наудачу в надежде на

счастливый исход» [8]. Здесь отмечаются 2-й и 4-й и 5-й признаки Даля, а первый признак представлен неявно.

А.В. Шаболтас пишет: «...Риск понимается как действие, выполняемое в условиях выбора в ситуации неопределённости, когда существует опасность в случае неудачи оказаться в худшем положении, чем до выбора» [12, с.503]. Г. Бехманн и В.Г. Горохов под риском понимают «решение, при котором речь идёт о возможном ущербе, появление которого сегодня неопределённо, но более или менее вероятно или невероятно» [1, с.134]. В двух последних определениях представлены 1-й и 2-й признаки Даля. Поскольку полная информированность недостижима, а неопределённость будущих событий до конца не устранима, то риски в нашей жизни тоже принципиально не устранимы. Риски – неизбежные продукты механизма принятия решений.

Можно, по-видимому, различать активное и пассивное рискованное поведение. При первом из них человек сам выступает инициатором рискованных поступков, при втором поддается давлению со стороны других лиц, например, школьник начинает курить и употреблять спиртные напитки под влиянием более старших учащихся. В зависимости от нравственной установки субъекта можно различать риск бескорыстный и даже героический и риск корыстный. Примеры первого – подвиги советских солдат, примеры второго – действия преступников.

А в зависимости от величины возможной выгоды и ущерба можно выделять большой и малый риски. Н. Бостром характеризует величину рисков понятием «интенсивность». Им предлагается шкала интенсивности, показывающая, насколько сильно пострадает подверженная риску группа. На одном конце шкалы переносимая интенсивность, на другом – смертельная интенсивность [14].

Ещё два вида риска: риск субъекта с прямыми последствиями для себя и риск с последствиями для других людей. В первом случае возможную выгоду или ущерб получает сам рискующий человек (ауториск), во втором случае непосредственные последствия касаются других людей (гетерориск, например, действия врача). Также может быть риск без правонарушения и с правонарушением.

Можно также разделить риски на реальные и мнимые? Так, многие учёные пишут, что генномодифицированные продукты создают мнимые риски и их бояться не надо. Иногда говорят о известных и неизвестных рисках. Такое деление не обоснованно: то, что именуют неизвестными (скрытыми) рисками – это опасности, а не риски. Опасность порождает риск, когда она осознаётся и совершается действие в условиях этой опасности. Риском может быть как действие, так и бездействие, например, отказ от хирургической операции при тяжёлой болезни.

Отмеченные три признака относятся к любому виду риска. Другие признаки относятся к особым видам риска: смелость – к ауториску, расчёт только на одну удачу (случайное стечение благоприятных

обстоятельств) – к неразумному (неоправданному) риску (авантютизму). Обобщая, можно дать такое определение: риск – это действия или бездействия человека или социальной группы в условиях неопределённости и осознания возможной опасности, а также знания, что успех приведёт к предполагаемой пользе, а неуспех – к предполагаемому ущербу.

Одна из важных характеристик рискованной ситуации – неопределённость, под которой понимается невозможность точного предсказания результатов деятельности из-за недостатка или недостоверности знаний. Можно выделить неопределённость человеческую, техническую, природную и социальную. Изложенное позволяет заключить, что основой риска служат наличие опасностей, вероятностная природа деятельности и неопределённость ситуации при её осуществлении.

Важным является понятие «порог риска» – предел предполагаемой опасности, после которого человек отказывается от данного дела. В этом случае предполагаемый ущерб оказывается выше возможной выгоды. Например, когда в одном вузе привлекли к суду двух преподавательниц за взятки в размере 10-12 тыс. руб., то взятки со студентов в этом вузе почти сразу прекратились. Все осознали величину ущерба (уголовного наказания, увольнения с работы, потери репутации), несовместимую с возможной выгодой. Трудность в принятии решения о рискованном поведении заключается в том, что чаще всего величина опасности неизвестна. Невозможно также точно вычислить вероятность неуспешного действия. Знание о величине риска всегда гипотетично. Н. Луман ввел понятие "порог катастрофы": рискованное поведение имеет смысл только в тех случаях, когда оно не подходит к пределу, после которого несчастье, какой бы низкой ни была его вероятность, будет считаться катастрофой [6, с.135].

Имеется понятие «группа риска» – группа лиц, наиболее подверженных какой-либо опасности, связанной с особым поведением или условиями жизни, например, люди, подверженные вредным привычкам, составляют группу риска по многим заболеваниям. Действия, бездействия, которые повышают вероятность болезни, несчастного или трагического случая, называют факторами риска (например, курение, переедание, перетренировки, чрезмерное употребление спиртных напитков, гиподинамия, беспорядочные половые связи, прогулки ночью в малолюдных местах, грубость, оставление детей без присмотра, легковерие, использование неисправной техники и др.). Медицина разрабатывает принципы здорового образа жизни, которые бы помогли исключать факторы риска различных болезней.

Введено также понятие «масштаб риска». Н. Бостром под масштабом риска предлагает понимать размер группы людей, подверженных риску. Таким образом, риск по своему масштабу может быть личным, местным или глобальным. Глобальный риск может воздействовать не только на все человечество, но и на наших потомков [14]. В.С. Ефимовских выделяет следующие уровни риска: мегауровень, представленный обществом в целом; макроуровень, включающий в себя конкретные общества, например, страны;

мезоуровень, состоящий из социальных групп; микроуровень, представленный отдельными людьми. В пределах основных сфер социума – культурной, социальной, политической, экономической – она также выделяет возможные мега-, макро, мезо- и микрориски [3].

Социальная философия трактует все анализируемые факторы и процессы, относящиеся к рисковым ситуациям, как вероятностные. В зависимости от ожидаемой вероятности успеха, величины возможной выгоды и величины возможного ущерба можно выделять оправданный (разумный, приемлемый) риск и неоправданный (неразумный, неприемлемый). Чем больше возможная выгода и вероятность успеха, тем более оправданным (притягательным) становится риск, а чем больше возможная потеря и ниже вероятность успеха, тем менее оправданным является риск. Неоправданный риск – это авантюризм. Часто риск исчисляется перемножением величины возможного ущерба и его вероятности [6, с.144]. Вероятность рассматривается в качестве объективной величины, если имеют место многократно повторяющиеся события с измеримой частотой появления.

При единичных или новых событиях, например, испытаний новой техники, а также очень редких, не укладывающихся в возможность статистической их оценки в имеющийся период их рассмотрения (например, астрономических и геологических явлений), объективная оценка риска невозможна. Если имеется альтернативный выбор одного или другого действия, а выгода и безопасность противоречат друг другу, то рисковый человек может игнорировать опасность и выбирать выгоду, а осторожный – наоборот, безопасность. Интересна калькуляция риска религиозной веры, предложенная Б. Паскалем: риск неверия в Бога необычайно велик, поскольку угрожает спасению души. Риск веры, напротив, никакой опасности для человека не представляет, и им можно пренебречь [9].

Грань между оправданным и неоправданным риском очень трудно определить, сложно взвесить как свои возможности в условиях неопределённой и непредсказуемой ситуации, так и изменяющиеся и непредвиденные особенности объекта действия и окружающей среды. А.В. Шаболтас пишет, что рискованное поведение надо заменить безопасным поведением [12, с. 505], лучше бы сказать «осторожным поведением». Во многих случаях так и следует делать или стремиться к этому. Ущерб, конечно, всеми силами надо избегать. Однако, риск имеет не только негативные, но и большие позитивные потенциалы.

При освоении новых объектов, новых видов трудовой деятельности, новой техники, использовании новых лекарств и способов лечения, новых видов спорта и развлечений, при осуществлении экономических реформ, дипломатических и военных действий риск является неизбежным. И причина этого, как уже отмечалось, заключается в неопределённости ситуации, вызванной недостатком знаний об объекте, о своих возможностях и о последствиях действий. Везде, где люди сталкиваются с чем-то новым, они

вынуждены идти на риск. Риск имеет противоречивую природу: с одной стороны, он несёт в себе опасность и вызывает страх, а с другой стороны он потенциально содержит пользу и удовлетворение, даже радость от созидания нового. Поэтому риск – один из необходимых драйверов социального прогресса, и без риска прогресс был бы невозможен. Если бы люди не шли на риск, то не было бы морских путешествий и открытия новых земель; изучения Арктики, Антарктики, недр земли и глубин океана; международной торговли; железнодорожного, автомобильного и авиационного транспорта; военного героизма, полётов в космос и многого другого.

Любовь к острым ощущениям, соревновательности, новизне и порождаемому ими риску имеет биоэволюционные истоки [5]. Если бы люди не обладали потребностью в новизне и тягой к освоению необычных объектов и неизведанных территорий, то человечество не могло бы развиваться и заселять Землю. Война, охота, производство технических устройств, которыми в первую очередь занимались мужчины, были невозможны без риска. Но чрезмерная отчаянность может не способствовать выживанию популяции. Поэтому склонность к риску неодинаково распределена у разных индивидов, полов и в разном возрасте. Как известно, особи женского пола более ценны для популяции, чем мужского. При гибели самок популяция сокращается, во-первых, на число этих самок, во-вторых, уменьшается прирост детёнышей. При гибели же самцов популяция уменьшается лишь на их число, а детёнышей родится соответственно числу взрослых самок. Поэтому у всех биологических видов самки более устойчивы ко всем вредным воздействиям (температурным, радиации, инфекции, голоду, стрессам и др.), у них меньшая смертность и большая продолжительность жизни в сравнении с самцами.

С помощью рискованных поступков мужчины надеются повысить свой социальный статус. А у индивида склонность к рискованному поведению вызвана потребностью в повышении своей самооценки, поскольку лица, вовлекаемые в риск, представляются окружающим как привлекательные. «Женщины чаще предпочитали в качестве потенциальных половых партнеров мужчин, которые демонстрировали рискованное поведение» [13, с. 10]. Вспомним слова популярной песни:

*«Любите девушки простых романтиков,
Отважных лётчиков и моряков.
Бросайте девушки домашних мальчиков,
Не стоит им дарить свою любовь.
Этим смелым парням и беда не беда
Путеводная им помогает звезда».*

В отличие от мужчин женщины находят рискованное поведение в сравнении с осторожным более напряжённым и стрессовым. Поэтому стараются его избегать.

Поскольку формирование супружеских пар происходит случайно, то в целом в человеческой популяции имеется скорее всего нормальное

(Гауссовское) распределение людей по степени рискованности: наибольшее число людей имеет средний уровень рискованности, а людей с большей или меньшей рискованностью будет всё меньше и меньше по степени удаления от среднего значения. Такое распределение случайных величин представлено колоколообразной кривой, для женщин она должна быть сдвинута влево, поскольку средний уровень склонности к риску у них ниже, чем у мужчин. Это подтверждается данными А.В. Яныхбаша, полученными с помощью опросника «Поиск ощущений»: низкорискованных испытуемых было 53 человека; среднерискованных – 150 человек; высокорискованных – 62 человека. Среди низкорискованных было 24 девушки и 29 юношей; среди среднерискованных – 89 девушек и 61 юноша; среди высокорискованных – 10 девушек и 52 юношей [13, с.15].

По данным А.Г. Ниязашвили, полученных с помощью специального теста-опросника от студентов, предпринимателей, менеджеров, «ярко выраженная склонность к предпочтению или избеганию ситуаций риска проявляется относительно редко и составляет от 7 до 10 процентов от выборки. Представители «чрезмерно осторожных», либо «высоко рискованных» типов образуют крайние, пограничные группы в континууме многообразных, вариативных способов поведения личности» [7, с.20]. Е.П. Ильин сообщает, что среди взрослых лиц обеих полов 22,2% обладают высоким уровнем риска, 44,5% – средним и 31,3% – низким уровнем [4]. Склонность к риску зависит от возраста. Жажда острых ощущений, стимулирующая рискованное поведение, у мальчиков быстро нарастает между 9 и 14 годами, достигает своего пика в 20 с небольшим лет, после чего постепенно снижается. У 50-59 летних мужчин показатель любви к острым ощущениям в два раза ниже по сравнению с 16-19 летними [5]. Это свидетельствует о возможном снижении психофизиологических ресурсов организма.

Склонность к риску коррелирует с интеллектуальным уровнем человека: чем выше был IQ респондента, тем более он был склонен выбирать отдаленную перспективу получения денег, если ожидание сулит ему большие барыши. Также испытуемым предлагали выбрать: вложить ли 100 евро в наименее рискованные бумаги, которые принесут 105 евро к концу года, в бумаги с более высокой степенью риска (возможно получение 120 евро через год) или в наиболее рискованные, но и самые прибыльные бумаги (150 евро к концу года). Респонденты с более высоким уровнем IQ чаще других отдавали предпочтение самым рискованным бумагам, сулящим максимальные прибыли. Был сделан вывод: у кого выше интеллект, тот выигрывает вдвойне: во-первых, он более эффективно распоряжается средствами, во-вторых, он более склонен идти на риск. [4]

На принятие рискованного решения оказывает влияние коммуникация. Д. Стоунер обнаружил феномен, названный им «сдвиг в сторону риска» (risky shift): групповое решение оказывается более рискованным в сравнении с индивидуальными решениями, принятыми до групповой дискуссии [16].

Это, по-видимому, объясняется распределением ответственности между членами группы: человек чувствует себя увереннее и безопаснее, когда его решение разделяют другие лица и принимают на себя часть общей ответственности. На величину сдвига к риску оказывает влияние также и численность группы. Исследователи установили, что минимальный сдвиг к риску наблюдается в группе из трех человек, средний – в группе из четырех и наибольший – в группе из пяти человек. По другим данным только группы из четырех членов обнаруживали сдвиг к риску, в то время как в группах из восьми человек сдвиг к риску не был выявлен. Таким образом, оптимальной для появления сдвига к риску является группа из четырех-пяти человек [4].

Успешность рискованной деятельности зависит от внешних обстоятельств и надёжности (адекватности, т. е. соответствия обстоятельствам) расчёта действий со стороны субъекта риска.

Некоторые авторы отождествляют риск и опасность [10, с.58], что, на наш взгляд, неоправданно. Опасность представляет собой угрозу чему-либо, что ценно для человека (своей жизни и жизни других людей, их здоровью, имуществу, репутации, будущим поколениям, окружающей среде и др.). И опасности, конечно, необычайно важно изучать. Но, во избежание путаницы, не нужно их отождествлять с рисками. Опасность – одно из условий риска. Её величина вместе с вероятностью неуспешного исхода определяет величину риска. Ещё для возникновения рискованной ситуации должно быть осознание опасности, ситуация неопределённости и действие в этой ситуации. Поэтому и противоположностью риска нельзя считать безопасность. Безопасность – противоположность опасности, то есть отсутствие угрозы. А противоположность риска – осторожность.

Осторожность – это отказ от деятельности, которая может привести к ущербу; отказ от рискованного поведения. Риск содержит в себе опасность, а осторожность призвана обеспечить безопасность. Как и риск осторожность бывает оправданной и неоправданной. Оправданная осторожность позволяет избежать ущерба от действий, а неоправданная не позволяет использовать благоприятные возможности для получения выгоды. По-видимому, наибольшего успеха в жизни достигают те лица, которые сочетают две противоположности – риск и осторожность, т.е. чувствуют, когда можно пойти на риск, а когда лучше проявить осторожность.

Л.Л. Лопез полагает, что противоположностью риска служит надёжность [15, р. 275]. Надёжность, конечно, связана с риском, однако неточно, на наш взгляд, считать её противоположностью риска. Такой противоположностью, как выше отмечалось, служит осторожность. А надёжность (расчёта предстоящих действий, поведения людей, функционирования техники, прогноза изменения окружающей среды и, возможно, других факторов) влияет на величину риска и успешность деятельности. Малая надёжность порождает большой риск, повышает вероятность ущерба, и наоборот: большая надёжность снижает риск и

повышает шансы на успех. В приведённом выше описании арктических экспедиций расчёт Амундсена был более надёжным, чем расчёт Скотта. Это послужило одной из причин различных исходов этих экспедиций, подвергавшихся риску.

В заключение можно отметить, что риск имеет противоречивую природу: он несёт в себе как возможность освоения новой реальности и получения блага, так и возможность ущерба и даже бедствия. Актуальной проблемой зарождающейся отрасли знания – рискологии – является разработка способов различения оправданного и неоправданного риска, а также мер по предупреждению или нейтрализации негативных последствий, вызванных неоправданной рискованной деятельностью.

Список использованной литературы:

1. *Бехманн Г.*, Социально-философские и методологические проблемы обращения с технологическими рисками в современном обществе (Дебаты о технологических рисках в современной западной литературе) [Текст] / Г. Бехман, В.Г. Горохов // Вопросы философии. – 2012. – №8. – С. 127-136.
2. *Даль В.* Рискованье (риск) [Текст] / В. Даль // В кн.: Толковый словарь живого великорусского языка Владимира Даля в 4-х т. Изд-е 2-е. Т. 4. М.: Русский язык, 1980. – С. 96.
3. *Ефимовских В.С.* Риски в современном обществе: социально-философский анализ. Диссертация канд. филос. наук [Текст] / В.С. Ефимовских. – Уфа, 2009. – 156 с.
4. *Ильин Е.П.* Психология риска. [Текст] / Е.П. Ильин. – СПб.: Питер, 2012. – 267 с.
5. *Кон И.* Мальчик – отец мужчины [Текст] / И. Кон. – М.: Время, 2009 – 704 с.
6. *Луман Н.* Понятие риска [Текст] / Н. Луман // TESIS, 1994. – № 5. – С.135-160.
7. *Ниазашвили А.Г.* Индивидуальные различия склонности к риску в различных социальных ситуациях развития личности. Автореф. дис. к.псих.н [Текст] / А.Г.Ниазашвили. – М.: Изд-во Московского гуманитарного ун-та, 2007. – 26 с.
8. *Ожегов С.И.* Риск [Текст] / С.И. Ожегов // В кн.: Словарь русского языка С.И. Ожегова. 22-е изд., М.: Русский язык, 1990. – С. 678.
9. *Паскаль Б.* Мысли [Текст] / Б. Паскаль. – М.: Изд-во им. Сабашниковых, 1995. – 480 с.
10. *Самсонкина Е.А.* Социальные риски в современном российском обществе [Текст] / Е.А. Самсонкина, В.Н. Муха // Актуальные вопросы общественных наук: социология, политология, философия, история. – 2014. – № 41-42. – С.57-63.
11. *Сияк И.* Скотт против Амундсена: история покорения Южного полюса. [Электронный ресурс]URL:

<https://birdinflight.com/ru/vdohnovenie/opyt/scott-protiv-amundsen-istoriya-pokoreniya-yuzhnogo-polyusa.html> (дата обращения 06.06.2017).

12. Шаболтас А.В. Рискованное поведение [Текст] / А.В. Шаболтас // В кн.: Психология / Ред. А. Крылов. 2-е изд. М.: Проспект, 2009. – С. 502-505.
13. Яныхбаш А.В. Взаимосвязь рискованного поведения с психологическими характеристиками личности. Автореф. дис. к.психол.н. [Текст] / А.В. Яныхбаш. – М.: Изд-во Института психологии РАН, 2013. – 24 с.
14. Bostrom N. Existential Risks. Analyzing Human Extinction Scenarios and Related Hazards. [Электронный ресурс]. – URL: <http://www.nickbostrom.com/existential/risks.html> (дата обращения: 06.06.2017).
15. Lopez L.L. Between Hope and Fear: The Psychology of Risk [Text] // Advances in Experimental Social Psychology. – 1987. – vol. 20. – pp. 255–295.
16. Stoner J. Risky and cautious shifts and group decisions [Text] // Journal of Experimental and Social Psychology. – 1968. – vol. 4. – pp. 442-459.

Губанов Н.Н.¹. ф.ғ.д., доцент

¹Бауман Н.Е. Мәскеу мемлекеттік техникалық университеті

Губанов Н. И.². ф.ғ.д., профессор,

²Тюмень мемлекеттік медициналық университеті

Асаров А.А.³. ф.ғ.д., профессор

³С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

ТӘУЕКЕЛДІҢ МӘНІ ЖӘНЕ ТӘУЕКЕЛ ЖАҒДАЙДЫҢ СИПАТТАМАЛАРЫ

Түйін

Тәуекелдің мәні деп белгісіздік және қауіп болуының ықтималдығын саналы түсіну жағдайында адамның немесе әлеуметтік топтың әрекеттері немесе әрекетсіздігі, сондай-ақ табыстың жоспарланған пайдаға әкеліп соғатынын және болжамды залалдың жоқтығын түсіну. Тәуекелдің келесі түрлері анықталады және сипатталады: ақталған және негізсіз (авантюризм), белсенді және пассивті, жанқиярлық және өзіндік мүддені көздейтін, үлкен және кішкентай, шынайы және беймәлім, ауториск және гетерориск.

«Тәуекел шегі» ұғымы, ол болжамды қауіптің ақыры деп түсіндіріледі, содан кейін тәуекел әрекеттерден бас тартады. «Тәуекел», «қауіп», «сенімділік» ұғымдарының өзара байланысы анықталды. Бұл жаңа мүмкіндіктер мен жаңа қызметті танудағы тәуекелдің сөзсіздігі мен прогрессивтілігін көрсетеді.

Кілт сөздер: тәуекел, тәуекел түрлері, тәуекел шегі, тәуекел масштабы, тәуекелдің сөзсіздігі, қауіп, сенімділік.

Gubanov N.N.¹. doctor of ph.sc., Associate Professor

¹Bauman Moscow State Technical University

Gubanov N.I.². doctor of ph.sc., Professor

²Tyumen State Medical University

Asarov A.A.³. doctor of ph.sc., Professor

³Aktobe University named after S.Baishev

THE ESSENCE OF RISK AND CHARACTERISTICS OF A RISK SITUATION

Summary

The essence of the risk is understood, which refers to the actions or inactions of a person or a social group in conditions of uncertainty and awareness of a possible danger, as well as the knowledge that success will lead to the intended benefit, and failure to the alleged damage. The following types of risk are identified and described: justified and unjustified (adventurism), active and passive, selfless and self-serving, big and small, real and imaginary, autorisk and heterorisk. The concept of "risk threshold" is defined, which means the limit of the alleged danger, after which there is a rejection of risky actions. The correlation of the concepts "risk", "danger", "reliability" is revealed. The inevitability and progressiveness of risk in the development of new facilities and new activities is shown.

Key words: risk, types of risk, risk threshold, scale of risk, inevitability of risk, danger, reliability.

ӘӨЖ 368

Кенбейлова Г.А.¹, аға оқытушы, магистр

Конакбаева А.У.¹, аға оқытушы, магистр

¹С.Бәйішев атындағы Ақтөбе Университеті

ШЫҒЫНДАРДЫҢ БАСҚАРУ ЖҮЙЕСІНДЕГІ РОЛІ

Түйін

Шығындарды басқару - бұл кәсіпорынның ресурстарын тиімді қолдану, жүріп жатқан барлық процестер кезінде ресурстарды үнемдеп пайдалану және де олардан түсетін пайданы көбейту екені белгілі. Қазіргі таңда шығындарды басқару жүйесін құрудың негізгі мақсаты - ең тиімді тәсілмен

баға анықтауында, сатып алушы сол бағаны белгілі бір тауар түрі мен қызмет түрі үшін төлеуге келісуі үшін қажет.

Кілт сөздер: *Шығынды үнемдеу, басқарушылық шешім, басқару, өндіріс, пайда, өнім.*

Шығындарды басқару өз функциялары арқылы кәсіпорынның ішкі қызметін, оның стратегиясы мен тактикасын басқарудың негізгі ақпараттық фундаменті ретінде орын табады. Осы жүйенің негізгі бағыты, ол тез және болжамды басқарушылық шешім қабылдау үшін ақпаратты дайындау болып табылады. Шығындарды басқару - бұл кәсіпорынның ресурстарын тиімді қолдану, жүріп жатқан барлық процестер кезінде ресурстарды үнемдеп пайдалану және де олардан түсетін пайданы көбейту екені белгілі. Осы шығындарды басқару арқылы кез келген кәсіпорын өте жоғарғы нәтижелерге жетеді.

Қазіргі таңда шығындарды басқару жүйесін құрудың негізгі мақсаты - ең тиімді тәсілмен баға анықтауында, сатып алушы сол бағаны белгілі бір тауар түрі мен қызмет түрі үшін төлеуге келісуі үшін қажет. Пайданы көбейту арқылы қаржылық нәтижеге қол жеткізу. Сонымен қатар пайда табудың негізгі факторлық желісі түпкілікті зерттеледі: шығындар - өндіріс көлемі - пайда.

Шығындарды азайтып, пайданы көбейту арқылы кәсіпорын өз қаржысын экономикалық түрде көбейте алады. Ол үшін кәсіпорын басқарушылық жүйесі мен оның маңызды міндеттерін анықтап алуы ықтимал. Басқару жүйесін құрудың негізгі мақсаты - ең тиімді нарықтағы бағаның анықтауымен, сатып алушылардан сол бағаны белгілі бір тауарға төленуі келісілуі қажет. Басқарудың негізгі міндеттерін атап өтуге де болады. Оларға:

- кәсіпорындағы жұмыс пен қызметтердің тиімділігін арттыру;
- басқарудың негізгі атқаратын қызметтерін анықтау;
- шығындарды жекелеп кәсіпорынның құрылымдық бөлімшелері бойынша есептеу;
- шығындардың рентабельділігін қарастырып, оның әдістерін таңдау;
- өнім ассортименті мен баға саясатын орнату;
- өнімнің сатылуы мен өндіріс көлемін жылдам әрі болжамды түрде жетілдіру.

Кәсіпорындағы шығындарды басқарудың негізгі теоретикалық функциялары болып болжау, жоспарлау, есептеу және бақылау, реттеу мен талдау табылады. Шығындарды басқару жүйесінің негізгі элементтеріне, олар басқару объектілері: шығын деңгейі мен құрылымы және оның құрамы; шығындарды басқарып отыратын арнайы жоспар жатады.

Шығындар өндірісте жұмсалатын ресурстар (табиғи, еңбек, құрал-жабдықтар, техника, ақпараттық және т.б.) жиынтығынан тұрады.

Өндіріс шығындары өндіріске қажетті факторлардың төлемін көрсетеді. Осы өндіріске қажетті факторларды зерттеу дайындалған өнімді

сатудан түскен пайда көлемінің шығындарды жабуы мен жағымды пайда әкелуіне жеткіліктілігін қамтамасыз етуі қажет.

Басқару есебінде шығындар жіктемесінің мақсаты басшыларға дұрыс, негізделген шешім қабылдауға көмектесу. Сол себепті шығындар жіктемесі процесінің мәні - бұл шығындардың басшылар әсер ете алатын бөлігін бөліп көрсету. Басқару есебі көздеген мақсаттарына өзінің функциялары арқылы жетуге бағытталған. Әрбір функцияның өз бағыты, мақсаты, міндеті, сонымен қатар, оларға қол жеткізудің өзіндік әдіс-тәсілдері бар.

Нарықтық экономикада шығындар нақты (бухгалтерлік), нақты емес (имплицитті) және қайтарылмайтын шығындар болып бөлінеді. Шығындарды бұлай бөлу басқару шешімдерін қабылдауда өте маңызды орын алады.

«Шығындардың» мәнін жеткілікті түсіну үшін, осы үш жақты қарастыру керек. Біріншіден, шығындар ресурстарды пайдаланумен анықталады. Екіншіден, шығындар ақшалай өлшеммен көрсетіледі, сөйтіп пайдаланылған ресурстардың санын көрсетеді. Үшіншіден, шығындар кез – келген бөлімшенің қызметі, өнімді өндіру, түрлі қызметтердің іске асырылу жайын (мақсатын) салыстырады. Осыдан келіп, шығындар өзіндік құнға қарағанда бір мезгілде белгілі мақсаттарға ақшалай (кейде натуралды не натуралды емес) көріністе ресурстарды пайдалану деңгейін көрсетеді.

Шығындарды басқарудың мақсаты — ылғи да шығарылатын өнімнің бәсекеге қабілеттілігін және сонымен бір мезгілде кәсіпорынның қаржылық тұрақтылығын ұстап тұру. Шығындарды басқару кез-келген басқару процесіне сай кезеңдерді өзіне қосады.

1- кесте - Шығындардың басқару функциялары бойынша жіктемесі

№	Жіктелік белгілері бойынша	Басқару функцияларына байланысты шығындардың түрлері
1	Басқару шешімдерін қабылдау үрдісі бойынша	- нақты және баламалы; - релевантты, релевантты емес; - тиімді және тиімсіз.
2	Болжау үрдісі	- қысқа мерзімдік және ұзақ мерзімдік
3	Жоспарлау үрдісі	- жоспарланатын және жоспарланбайтын
4	Мөлшерлеу үрдісі	- стандарттар, нормалар мен нормативтер және олардан ауытқуы
5	Ұйымдастыру үрдісі	- пайда болу орны мен аясына қарай; - қызмет функциялары мен жауапкершілік орталықтарына қарай
6	Есептеу үрдісі	- бірэлементті және кешенді; - калькуляция баптары мен экономикалық элементтері бойынша; - тұрақты және өзгермелі; - негізгі және үстеме; - тікелей және жанама; - ағымдық және бір мерзімдік.
7	Бақылау үрдісі	- бақыланатын және бақыланбайтын
8	Реттеу үрдісі	- реттелетін және реттелмейтін
9	Ынталандыру үрдісі	- міндетті түрде ынталандырушы және қызықтырушы
10	Талдау үрдісі	- нақты, болжау, жоспарлау; - сметалық; - стандартты; - жалпы және құрылымдылық; - толық және жеке

Шығындарды дұрыс басқару үшін, біріншіден, оның мәнін сипаттайтын анықтама беру қажет, екіншіден, оларды нақты белгілері бойынша топтастыру қажет, ол олардың басқару объектісі бойынша шығын деңгейін белгілеуге көмектеседі және де кәсіпорында шығындарды басқарудың негізгі әдістерін зерттеп, жоспарлау, есептеу, бақылау, талдау жүргізу қажет. Осы мақсатқа сәйкес келесідей міндеттер қойылды:

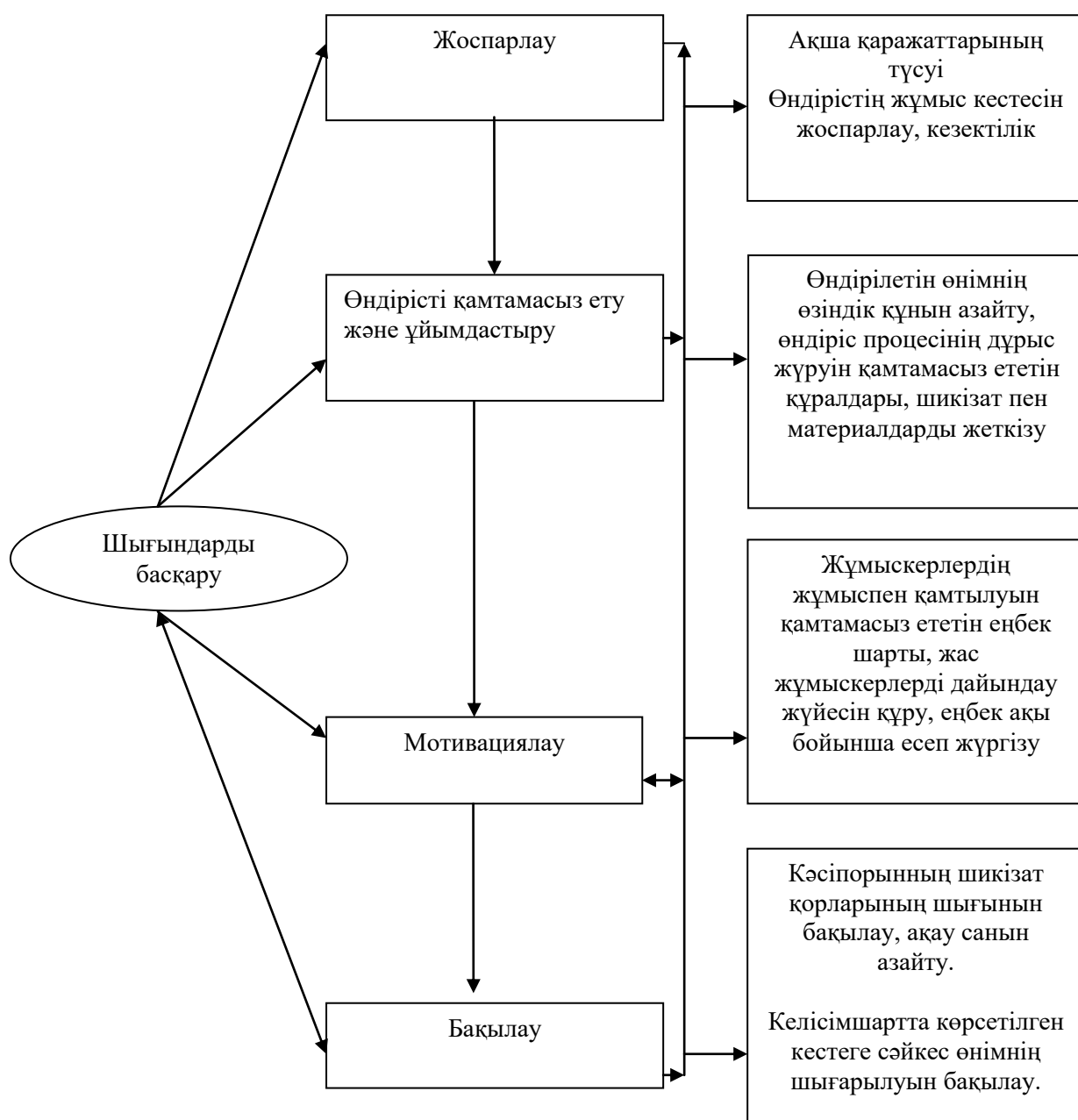
- басқару мақсаты үшін шығындардың экономикалық мәнін ашу және олардың жіктелімін көрсету;
- кәсіпорынның қаржылық шаруашылық қызметін талдау;
- шығындарды басқарудың қазіргі таңдағы әдістерін анықтау;
- кәсіпорында шығындарды басқарудың тиімділігін арттыру жолдарын қарастыру.

Қазіргі таңда шығындарды басқару өз функциялары арқылы кәсіпорынның ішкі қызметін, оның стратегиясы мен тактикасын басқарудың негізгі ақпараттық фундаменті ретінде көрініс табуда. Осы жүйенің негізгі бағыты - бұл жедел және болжамды басқарушылық шешім қабылдау үшін ақпараттарды дайындау. Егер қазіргі таңдағы авторлардың шығындарды басқарудың мәні, мақсаты, міндеттері туралы пікірлерін жалпылап алатын болсақ, онда оларды төмендегідей көрсетуге болады.

Шығындарды басқару - бұл кәсіпорынның ресурстарын тиімді қолдану, өндіріс процесінің барлық кезеңдерінде ресурстарды үнемдеу және олардан болатын пайданы максимизациялау. Ол тек қана шығындарды азайтуды көздемейді, себебі басқарудың барлық элементтеріне тарайды. Шығындарды басқару арқылы кәсіпорын жоғары экономикалық нәтижелерге қол жеткізеді.

Шығындарды басқарудың маңызды міндеттері:

- кәсіпорын қызметінің тиімділігін арттыру;
- шығындарды басқарудың негізгі функциялары арқылы анықтау;
- шығындарды жекелеген құрылымдық бөлімшелері бойынша есептеу;
- өнімнің (жұмыс, қызмет) бір бірлігіне деген шығынды есептеу
- өнімнің өзіндік құнын калькуляциялау;
- шаруашылық шешімдер қабылдау барысында шығындарды бағалауға көмектесетін ақпараттық базаны дайындау;
- бақылаудың және шығындардың өзгеруінің техникалық тәсілдері мен құралын анықтау;
- кәсіпорынның барлық өндірістік бөлімшелерінде және өндіріс процесінің барлық кезеңдерінде шығындарды төмендету қорларын іздеу;
- шығындарды нормалау әдісін таңдау;
- өндіріс процесін, ассортименттік және баға саясатын қалыптастыруды, инвестициялау нұсқасын таңдауды, өнім өтімі мен өндіріс көлемін болжауды жетілдіру бойынша басқарушылық шешімдерін қабылдау мақсатында шығындарды талдауды жүргізу.

1 – сурет. Жекелеген элементтерден тұратын бірлескен бөлік ретінде шығындарды басқару жүйесі

Ескерту: [3] Әдебиет бойынша құрастырылған.

Егер шығындарды басқарудағы институционалды аспектілер жайында айтар болсақ, онда мынындай негізгі сауал туындайды: шаруашылық жүргізуші субъектінің ұйымдастырушылық құрылымының әрбір деңгейінде шығындарды басқарудың өзіндік қызметін құру қажет пе немесе шығындарды басқару саласында осы уақытқа дейін қалыптасқан менеджерлерге қосымша өкілеттілік беру қажет пе деген сұрақ туындайды.

Шығындарды басқару жүйесінің негізгі элементтері болып шығындарды басқару объектілері (бұл шығындардың деңгейі, құрамы мен құрылымы) мен шығындарды басқару технологиясы (шығындардың нақты

көрсеткіштерінің жоспарлыдан ауытқуын анықтау үшін қажетті шараларды жүзеге асыру) табылады.

Шығындарды басқару кәсіпорынды басқару теориясына негізделеді және динамикалық процесті көрсетеді, оның мақсаты - кәсіпорын қызметінде жоғары экономикалық нәтижеге қол жеткізу.

Кәсіпорындарда шығындарын азайту үшін жеткізушілер мен жабдықтаушылар арасында тиімді экономикалық байланыс құру арқылы тасымалдау шығындарын азайту, тапсырыс берушілер мен тұтынушылар талаптарын ұтымды ұйымдастыру арқылы жүзеге асыруға болады. Кәсіпорындардың мүмкіншіліктерін және нарықтағы орнын анықтау үшін маркетингтік зерттеу және инновациялық өнім өндіруге қажетті шығындарды көбейтуге талпыныс жасап, экономикалық оң нәтижеге жету жолдарын басқару шараларын жан-жақты қарастырумен қатар, ұйымдастыру басты мақсат болуы керек.

Нарықтық экономика кезінде кезеңдік шығындарды басқару үлкен маңызды мәселе болып саналады. Тек қана шығындар есебінің жүйесін өзгерту арқылы табысқа тікелей әсер етуге болады. Шығындарды басқаруда ең жоғарғы нәтижеге қол жеткізу үшін кәсіпорынның стратегиялық және тактикалық мақсатын бағалау қажет.

Жалпы шығындарды тиімді басқарудың артықшылықтары келесілер:

- аз шығын жұмсап, төмен бағаны ұстап тұру арқылы бәсекеге қабілетті өнім өндіру;
- жеке өнім түрлерінің өзіндік құны туралы нақты және сапалы ақпараттың болуы және олардың нарықтағы басқа өндірушілермен салыстырғанда жағдайы;
- икемді баға қалыптастыру мүмкіндігін қолдану.

Кәсіпорында шығындарды басқару жолдарын жетілдіру үшін келесілер ұсынылды:

- өндірістің техникалық деңгейін арттыру;
- еңбек пен өндірісті ұйымдастыруды жетілдіру;
- шартты-тұрақты шығындарды қатысты төмендетуге, амортизациялық аударымдардың қатысты төмендеуіне, өнім ассортименті мен номенклатурасының өзгеруіне, оның сапасының артуына алып келетін өнім көлемі мен құрылымын өзгерту;
- табиғи ресурстарды қолдануды жақсарту;
- салалық және басқа да факторлар.

Қорыта айтқанда, бұл шаралар шығындарды азайтуға, соның негізінде кәсіпорын пайдасын арттыруға, оның қаржылық тұрақтылығын орнатуға көмектеседі.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. "Бухгалтерлік есеп және қаржылық есеп беру туралы" 2007-жылдың 28-ші ақпан Қазақстан Республикасының Заңы.

2. Бухгалтерлік есеп стандарттары және әдістемелік ұсынымдары Қазақстан Республикасының бухгалтерлік есеп жөніндегі Ұлттық комиссиясы бекіткен 13.11.1996 №3 (өзгерістер мен толықтырулармен).
3. Тайғашынова К.Т. Басқару есебі / Оқулық құралы. Алматы: Лем баспасы 2009ж.
4. Нұрсейітов Е.О., «Ұйымдардағы бухгалтерлік есеп» /Оқулық құралы.- Алматы, «Лем Баспасы» ЖШС, 2009 жыл.

*Кенбейлова Г.А¹.ст.преподаватель, магистр
Конакбаева А.У¹.ст.преподаватель,магистр
¹Актюбинский университет имени С.Баишева*

РОЛЬ ЗАТРАТ В СИСТЕМЕ УПРАВЛЕНИЯ

Аннотация

Управление затратами – это эффективное использование ресурсов во всех процессах и увеличение доходов компании. В настоящее время основная цель создания системы управления затрат является наиболее эффективным способом определения цены необходим для того чтобы покупатель по той же цене мог приобрести товар или услугу.

Ключевые слова: *экономия затрат, управленческие решения, управление, производство, прибыль, продукт.*

*Kenbeilova G.A¹. senior teacher, master
Konakbaeva A.U¹. senior teacher, master
¹Aktobe University named after S.Baishev*

THE ROLE OF THE PAYMENTS MANAGEMENT SYSTEM

Summary

Cost management is the efficient use of resources in all processes and increasing the company's revenues. Currently, the main purpose of creating a cost management system is the most effective way to determine the price is necessary for a buyer to purchase a product or service for the same price.

Key words: *Cost savings, management decisions, management, production, profit, product.*

ҚАЗАҚСТАНДА ЭЛЕКТРОНДЫҚ АҚШАНЫҢ ДАМУЫ

Түйін

Әлемдік жаһандану заманында тауар айналымында электрондық ақша түрінде жүргізілетін сауда-саттықтың ауқымы артуда. Электрондық ақша – электрондық түрде ұсынылатын және айналыста жүретін төлем құралы. Ол арнайы электрондық жүйелердегі жазбалар түрінде ғана қолданылады. Электрондық ақшаның қолданыстағы ақшадан оны тек ғаламтор желісінде қолданумен ерекшеленеді.

Кілт сөздер: *ақша, электрондық ақша, ғаламтор, қолма-қол ақшасыз есеп айырысу*

Көптеген жүзжылдықтар бойы қоғам дамуында ақшаға деген көзқарас өзгеріп келеді, экономикалық қатынастардың эволюциясы нәтижесінде ақша бірегей айырбас құралы ретінде қалыптасты. Ал әлеуметтік-тұрмыстық прогресс өзара есеп айырысудың жаңа түрлерінің туындауына әкелді. Бастапқыда қарапайым айырбас түрінде жүргізілген сауда-саттық эволюциялық дамудың кезеңдерінен өту барысында алтын, одан кейін қағаз ақшамен жүргізілсе, қазіргі таңда электронды ақшаны қолдану кеңінен өріс алып келеді.

Электрондық ақша – электрондық түрде ұсынылатын және айналыста жүретін төлем құралы. Ол арнайы электрондық жүйелердегі жазбалар түрінде ғана қолданылады. Электрондық ақшаның қолданыстағы ақшадан оны тек ғаламтор желісінде қолданумен ерекшеленеді. Оны қолмен ұстап, қалтаға салуға келмейді, бірақ электрондық ақшаның көмегімен қағаз банкноталарды қолданған сияқты қалаған тауарды сатып алып, көрсетілген қызметер үшін есеп айырысуда қолдануға болады.

Электрондық ақшалардың даму тарихы 1918 жылы АҚШ-тың Федералды Резервтік банкі алғаш рет телеграф арқылы ақша аударымын жасаған кезден бастау алады. Оның қарқынды дамуына 1993 жылдары ғана ерекше көңіл бөлініп, дебеттік және кредиттік карточкаларды қолданумен қатар ғаламтор желісі арқылы сауда жасау кеңінен тарай бастады.

Электрондық ақшаның айналымы есеп айырысуға қатысушы тараптардың құпиялығына кепілдік береді: сатушы мен сатып алушы, банкілер мен олардың клиенттері арасындағы ақпаратты кодтау және оны автоматтық өңдеу құралдарын қолдана отырып, компьютерлік желі, байланыс жүйелері арқылы қолма-қол ақшасыз есеп айырысу жүзеге асырылады. Электрондық ақшаны дайындау (шығару) кезінде

пайдаланылатын және олардың айналымын тәртіптейтін криптография хаттамалардың тұрақтылығы құпиялықтың сақталуына кепілдік болады.

Электрондық ақшаның айналымы компьютерлік желілер, ғаламтор, терминалдар мен электрондық әмияндар арқылы жүреді. Электрондық ақша иесі болу үшін қажетті электрондық ақшалар жүйесін таңдау қажет.

Электрондық ақшалар жүйесі электрондық ақшалардың көмегімен тәулігіне 24 сағат бойы ғаламтор арқылы коммуналдық және мобильдік төлемдер жасауға, салықтар, айыппұлдар және басқа бюджетке төленетін төлемдер жасауға, ғаламтор-дүкендерден қажетті тауарлар сатып алуға мүмкіндік береді. Осыған сәйкес электрондық ақшаның келесідей артықшылықтарға ие:

✓ Электронды ақша тек қана интернет желісінде қолданылады. Бүгінде әлімнің алдыңғы қатарлы елдері өз бизнестерін біртіндеп ғаламтор арқылы жүргізуде. Мәселен, әлемдегі ең ірі корпорация саналатын валютамен сауда жасайтын Форекстің бір күнгі ақша айналымы 5 триллион долларды құрайды. Ал осы корпорацияның қызметін айдаланушылардың 98 пайызы интернет кәсіпкерлер, яғни аталмыш корпорацияның жұмысы түгелге жуық интернет арқылы жүргізіледі.

✓ Жыл өткен сайын интернет дүкендердің саны артып келеді. Қалаған тауарды интернет дүкендерден табуға болады және оның бағасы бөлшек саудамен айналысатын қарапайым дүкендерге қарағанда едәуір арзан. Өйткені интернет дүкендер тауарды бірден өндірушіден алады.

✓ Аталған интернет арқылы алған кезде тауарды сатып алу электронды ақшамен жүргізіледі. Ол аударған сәтте сатушының есеп шотына бірден түседі. Осыған орай, сатып алған тауарды жедел алуға болады. Яғни, электронды ақшамен сауда жасау жедел жүреді.

✓ Электрондық есеп айырысуда төленетін комиссиялық төлемдер қолма-қол есеп айырысумен салыстырған біршама төмен болып келеді. Бұл өз кезегінде қосымша шығындарды азайтып, қаражатты үнемдеуге мүмкіндік береді.

✓ Есеп айырысуда қолма-қол ақшаны қолдану кезінде оларды жоғалтып алу, дұрыс санамау немесе үлкен сомадағы қаражаттарды қолда ұстап жүру ыңғайсыздымен салыстырғанда электрондық ақшалардың артышылығы жоғары болып келеді.

Аталған артықшылықтармен қатар электрондық ақшаларды пайдалануда келесідей кемшіліктерді көрсетуге болады:

✓ Қауіпсіздік. Эмитент қана электрондық ақша эмиссияның кепілі бола алады, мемлекет бұған ешқандай кепілдік бермейді. Бұл фактіні және алаяқтардың көптігін ескере келе, электрондық әмиянды жинақ шоты ретінде қолдану, онымен төлем жасау үшін үдкен сомалар аударуға болмайды. Қауіпсіздік үшін төлемді аз сомаға бөліп жасаған дұрыс.

✓ Қолдану аясының шектеулілігі.

✓ Электрондық ақшалар қолма-қол ақшалардың қолдану аясын толық қамти алмайды. Оның аясы электрондық ақша жүйелерінің ұсынатын қызметтердің алуан түрлеріне қарамастан, қолма-қол ақшамен есеп айырысуға болатын қызмет түрлерімен салыстырғанда шектеулі болып келеді.

✓ Электронды әмиянды қолданудағы мәселелер. Ғаламторға қосылуда қиыншылық туындағанда, компьютер немесе құрылғы істен шыққан кезде немесе электр тогы болмай қалған жағдайда электрондық әмиянды қолдануда мәселелер туындауы мүмкін

✓ Электрондық әмиянды бұзу қаупі. Заманауи қорғаныс құралдарының жоқтығынан шотты бұзып ашу және электрондық ақшаларды ұрлау қаупі жоғары. Оның алдын алу үшін электрондық әмиянның кілт сөзін жиі ауыстырып, транзакцияларды жүргізуде SMS-хабарландыруға қосып қою қажет.

Қазақстанның электрондық ақша нарығының дамудың бастапқы кезеңін өткеруде. Виртуалды әлем өмірдің бөлінбес бөлшегіне айналған кезеңде экономика мен технология дамуы нәтижесінде бұл жаңа төлем құралы көрсететін қызмет түрлері мен оны қолданушылар саны артып келеді.

Жаңа төлем құралы ретінде электрондық ақшаның отандық нарыққа енуі 2011 жылдың 21 шілде күні қабылданған «Электрондық ақшалар мәселесі бойынша ҚР-ның кейбір заңнамалық актілеріне өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы» Заңының қолданысқа енгізілуінен басталады. Бұл Заң елімізде алғаш рет электрондық ақша ұғымын енгізіп, оның заңды мәртебесін бекітті. Қабылданған Заңға сәйкес электрондық ақшаларды қолдану төлем карточкалары, чектер, вексельдер мен төлем тапсырмалары сияқты төлем жасау құралдары ретінде қарастырылады.

2016 жылы 26 шілде күні қабылданған «Төлемдер және төлем жүйелері туралы» Қазақстан Республикасының № 11- VI Заңына сәйкес электрондық ақшаны ҚР Ұлттық Банкінің нормативтік-құқықтық актілерінде белгіленген тәртіпке сәйкес электрондық ақша шығару қызметін жүзеге асыратынын бастамасын хабарлаған эмитенттер (заңды тұлғалар) шығара алады. Бұл электрондық ақшаны шығару қызметі жеке және заңды тұлғалардың қаражаттарын тартумен, сонымен бірге бірқатар банктік операцияларды жүзеге асырумен байланыстылығымен анықталады. Бұған қоса аталған Заңға сәйкес электрондық ақшаны шығарушы эмитенттермен келісім-шарт жасау негізінде жеке банктік емес ұйымдарға электрондық ақша жүйесінде агент немесе жүйе операторы ретінде қатысуға мүмкіндік берілген. Яғни жеке ұйымдар эмитент-банктер шығарған электрондық ақшаларды таратып, оларды қолданумен жүргізілетін операциялар бойынша қызмет көрсете алады. Эмитенттердің қамтамасыз етілмеген электрондық ақшаларды шығару мүмкіндігін болдырмау мақсатында электрондық ақшалар олардың иесінен алынған қаражаттар мөлшері нормасында ғана шығарылады.

Қазіргі кезде ҚР Ұлттық Банкінің мәлеметіне сәйкес электрондық ақша жүйесінде қызметін жүзеге асыратын эмитеттер төмендегі кестеде көрсетілген.

Статистикалық мәліметтерге сәйкес 2016 жылы қазақстандық эмитенттермен Қазақстанның аумағында электрондық ақшаны пайдалана отырып 154,2 млрд. теңге сомаға 43,3 млн. транзакция көлемінде транзакция өткізді (2015 жылмен салыстырғанда операциялар саны 2,7 есе ал соммасы 3,5 есе өсті).

Кесте 1. Қазақстанның электрондық ақша жүйесі (2017 жылдың 25 тамыздағы жағдайы бойынша)

№	Электрондық ақша жүйесі	Эмитент	Электрондық ақша жүйесінің операторы
1.	«E-KZT»	«Эксимбанк Казахстан» АҚ «AsiaCreditBank» АҚ «Хоум Кредит Банк» АҚ ЕБ	«Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкінің Қазақстан банкаралық есеп айырысу орталығы» РМК
2.	«Woorpay»	«Евразийский банк» АҚ, «Казкоммерцбанк» АҚ, «CapitalBankKazakhstan» АҚ «Хоум Кредит Банк» АҚ ЕБ «Альфа-Банк» ЕБ АҚ	«Woorpay» ЖШС
3.	«VisaQiwiWallet»	«AsiaCreditBank» АҚ	«QIWI Kazakhstan» ЖШС
4.	«Личная Касса»	«Цеснабанк» АҚ	«Личная Касса» ЖШС
5.	«Paypoint»	«Эксимбанк Казахстан» АҚ «Хоум Кредит Банк» АҚ ЕБ	«PayPoint» ЖШС
6.	«Dar»	«ForteBank» АҚ	«Darecosystem» ЖШС
7.	«Homepay»	«Хоум Кредит Банк» АҚ ЕБ	«Центр Интернет платежей» ЖШС
8.	«Халық»	«Народный Банк Казахстана»	«Народный Банк Казахстана» АҚ
9.	«AllPay»	«Банк Астаны» АҚ	«Allpay (Олпэй)» ЖШС
10.	«KaspiBank»	«KaspiBank» АҚ	«KaspiBank» АҚ
11.	«MultiB@nk»	«Эксим банк» АҚ	«Финансовые технологии» ЖШС
12.	«MyBonus»	«AsiaCreditBank» АҚ	«SmartPay» ЖШС
13.	«HomebankWallet»	«Казкоммерцбанк» АҚ	«Казкоммерцбанк» АҚ
14.	«TengriWallet»	«TengriBank» АҚ	«TengriBank» АҚ
15.	«WalletOne»	«AsiaCreditBank» АҚ	«W1 Kazakhstan» ЖШС
16.	«Altynpay»	«Эксим банк» АҚ	«AltynPay (АлтынПэй)» ЖШС
17.	«AlemPay»	«Хоум Кредит Банк» АҚ ЕБ	«ALEMPAY (АЛЕМПЭЙ)» ЖШС

2016 жылы электрондық ақша арқылы жеке кәсіпкерлер мен заңды тұлғалардың пайдасына жүргізілген төлемдер 130,4 млрд. теңгені құрады (2015 жылдың осы кезеңімен салыстырғанда 3,4 есе өсті). 2016 жылдың 1 қаңтарында операцияларды жүзеге асыру мүмкін электрондық әмияндар саны 2 943 477 әмиянды құраса, 2017 жылдың 1 қаңтарында ол көрсеткіш 5 913 356 әмиянды құрады, яғни орташа алғанда әрбір қазақстандыққа 0,3 электронды әмиян келіп отыр. Сонымен қатар 2016 жылы 129,7 млрд. теңге көлемінде электрондық ақша шығарылды. 2017 жылдың 1 қаңтарында айналыстарға ақша соммасы 3,3 млрд. теңгені құрады.

Қазақстан Республикасының стратегиялық дамуында белгіленген цифрландыру мәселелері бойынша қаржы саласына инновациялық технологиялар мен цифрлы сервистерді ендіруге ерекше көңіл бөлінген. Осыған сәйкес соңғы 20 жылда клиенттермен өзара іс-қимылдың арналары мен тәсілдері түбегейлі кеңейгенін атап өту қажет. Интернет пен мобильдік құрылғылар бұл процесте негізгі факторлар болған. ҚР ҰБ-нің деректеріне сәйкес бүгінгі күні іс жүзінде барлық банктерде Интернет банкинг жүйесі енгізілген. Жұмыс істеп тұрған 33 банктің ішінде 18 банк мобильдік банкинг қызметтерін ұсынады, олар жеке тұлғалардың бүкіл клиенттік базасының 75%-ын қамтиды. Бүгінгі күні 1 млн. жуық жеке тұлғалар банктердің мобильдік қосымшаларын пайдалануда. Сондай-ақ заңды тұлғалардың барлық төлемдерінің 70%-ынан астамы және жеке тұлғалардың барлық төлемдерінің 50%-ы қашықтан арналары арқылы жүргізіледі. «Төлем карточкаларымен қолма-қол емес төлемдердің өсуі былтырғы жылдың 2017 бірінші жарты жылында ұқсас мерзіммен салыстырғанда 70%-ды құраған. Қорытындылай келе ол қазіргі уақытта электрондық ақшаның да танымалдығы артуда. 2017 жылғы 1-жартыжылдықта электрондық ақшамен операциялардың саны 2,7 есе, көлемі 3,4 есе өскен. Банктердің клиенттермен өзара қарым-қатынастары жаңа деңгейге шықты Қазақстан банктері клиенттерге онлайн режимде 24/7/365 форматында қызмет көрсетуге біртіндеп өтуі байқалады. Бірқатар банктерде биометриялық технологиялар – дауыс бойынша тану, фотосурет немесе бейнебейне негізінде келбетті сканирлеу қолданылуда. Қазақстандық банктердің клиенттері банк шоттарын, төлем карточкаларын, депозиттер ашу, кредит алу үшін банк бөлімшесіне келуі міндетті емес. Мұндай барлық қызметтер онлайн түрде көрсетіледі. Банктердің клиенттері әлеуметтік желілердің көмегімен төлемдер жүргізіп, өзге де қаржылық қызметтерді ала алады. «Смартфон клиенттің банкпен қарым-қатынас жасауының жаңа арнасы болуда. Ұлттық Банк Үкіметпен және банк қоғамдастығымен бірлесіп мобильдік қаржылық қызметтерді дамыту жұмысын жүргізуде. Мобильдік құрылғыны нақты уақытта пайдалана отырып, оның ішінде мобильдік телефон нөмірімен азаматтар арасында төлемдер жүргізуге мүмкіндік беретін мобильдік төлемдердің P2P деп аталатын жаңа буынын жасау мәселесі қарастырылуда. Мұндай шешім төлемдерді жылдам әрі қолайлы жүргізуге мүмкіндік береді,

төлемдерді қабылдауды ұйымдастыру үшін қымбатқа түсетін инфрақұрылымның болуы да қажет болмайды. Ұлттық Банк 2016 жылғы қарашада «ҚҰБ Online» мобильдік қосымшасын іске қосты, оның негізгі екі функциясы бар. Біріншіден, телефоны бар кез келген адам Ұлттық Банкке сұрақ қойып, жауапты 5 сағат ішінде өзінің телефоны арқылы ала алады. Екіншіден, қаржы саласындағы жаңалықтар мен маңызды оқиғалар шұғыл түрде жіберіліп отырады. ҚР Ұлттық Банкі ақпаратты және қаржылық инфрақұрылымды киберқатерден қорғау жөніндегі шараларға ерекше назар аударуды. Бұл туралы ҚР Ұлттық Банкінің Төрағасы ақпаратты және қаржылық инфрақұрылымды қорғау бойынша жұмыс тиімділігінің барлық мүдделі субъектінің, алдын алу шараларының және туындаған қатерге жеделден қоюдың өзара тығыз іс-әрекетіне қатысты болатынын атап өтті. «Қаржы жүйесін киберорнықтылығын қамтамасыз етудің басты элементтері Қазақстан Республикасының Ұлттық Банкі арқылы реттеуші, киберқауіпсіздік жөніндегі үйлестіру орталығы, қаржы нарығының қатысушылары және кибершабуылдарға қарсы тұру практикасы бар шетелдік әріптестер болып табылады», – деді ол, қойылған мақсаттарды іске асыру тетігінің қаржы нарығындағы киберқауіпсіздік тұжырымдамасында салынғанын, оның «Қазақстан киберқалқаны» Қазақстан Республикасының киберқауіпсіздік стратегиясының құрамдас элементі болып табылатынын атап өтті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қаржы-экономика сөздігі. - Алматы: ҚР Білім және ғылым министрлігінің Экономика институты, "Зияткер" ЖШС, 2007. ISBN 978-601-215-003-2
2. www.nationalbank.kz, ҚР ҰБ-нің ресми мәліметтері

Даулетова Р.С.¹. магистр, ст. преподаватель

Конакова Г.М.¹. магистр, ст.преподаватель

¹Актюбинский университет имени С.Баишева

РАЗВИТИЕ ЭЛЕКТРОННЫХ ДЕНЕГ В КАЗАХСТАНЕ

Резюме

В развитых странах, широко распространено использование электронных денег, на сегодняшний день веяния этих денег дошли и до нас, электронные деньги. Электронные деньги – это аналог привычных всем денег, платежное средство, существующее исключительно в электронном виде, то есть в виде записей в специальных электронных системах.

Ключевые слова: деньги, электронные деньги, безналичный расчет, электронная торговля.

*Dauletova R.S.¹. master, senior teacher
Konakova G.M.¹. master, senior teacher
¹Aktobe University named after S.Baishev*

DEVELOPMENT OF ELECTRONIC MONEY IN KAZAKHSTAN

Summary

In developed countries, the use of electronic money is widespread, to date, the e-money has come to us as well. Electronic money is an analogue of the money that everyone is familiar with, a means of payment that exists exclusively in electronic form, that is, in the form of entries in special electronic systems.

Key words: *money, electronic money, cashless settlement, e-commerce.*

ӘӨЖ 336.763

*Есенгазина А.Ж.¹, магистрант
Бухарбаев Ш.М.¹. э.ғ.к., доцент
Конакбаева А.У.¹. аға оқытушы, магистр
¹С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті*

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҚҰНДЫ ҚАҒАЗДАР НАРЫҒЫНЫҢ ДАМУ БАҒЫТТАРЫ

Түйін

Құнды қағаздар нарығы – құнды қағаздардың шығарылымы, айналысы және өтуі бойынша нарыққа қатысушылар арасындағы экономикалық қарым-қатынастар жиынтығы болып табылады.

Кілт сөздер: *құнды қағаздар нарығы, қаржы нарығы, эмитент, KASE қор биржасы, инвестициялық пай қоры, мемлекеттік бағалы қағаздар, акция, облигация, «Репо» операциялары.*

Құнды қағаздар нарығы қаржы нарығының негізгі құрамдас бөлігіне жатқызылады. Құнды қағаздар нарығын дамыту елдің басыңқы бағыттарының бірі ретінде тануы қазіргі уақытта осы нарыққа деген ғалымдардың, экономистердің аса көңіл аударуына септігін тигізді.

Қаржы нарығының жаһандануы және әлемде бәсекелестік артықшылықта болу елдегі құнды қағаздар нарығына әсерін береді. Әлемдік қаржы нарықтарының дамуы, ең алдымен дамыған құнды қағаздар нарығымен сипат алады. Макро деңгеймен қатар, құнды қағаздар нарығы

микро деңгейде де үлесі зор. Ең алдымен, құнды қағаздар нарығында қаржылық ресурстар шоғырлануын атауға болады. Қаржылық ресурстар меншіктік, қарыздық және тартылған жіктелімі бар. Олардың арасындағы бәсекелестіктің болуы дамыған нарықтың бірден-бір факторы. Себебі, нарық субъектілері үшін қаржылық ресурстардың жедел, әрі арзан құралды қолдануы негізгі мақсаттарына айналды.

Қазақстан Республикасының қаржы нарығы негізінен банктік саладан тұрады. Банктік мекемелер өнімдері мен қызметтерінің жыл сайын дамуы құнды қағаздар нарығының бәсекелеске түсуіне кедергі келтіреді. Ал, қаржылық ресурстардың тек банктік салада шоғырлануы, нарықтың барлық қатысушыларына кері әсерін тигізеді. Еліміз егемендігін алғаннан бастап құнды қағаздар нарығы қалыптасты. Құнды қағаздар нарығының, соның ішінде қор нарығының қалыптасу уақыты аз емес. Осы аралықта ұлттық құнды қағаздар нарығының қалыптасу ерекшелігі, дамыған мемлекеттердің қолданған тәжірибесін енгізуімен сипат алады. Алайда, соған қарамастан ұлттық нарықтағы біршама қайшылықтардың салдарынан құнды қағаздар нарығының жете дамымауы көрініс алады. Осындай факторларды ескере отырып, құнды қағаздар нарығы, оның мәселелері жөніндегі зерттеулердің қажеттілігі, осы тақырыптың өзектілігін сипаттайды.

Қазақстан Республикасы Президентінің кезекті жолдауында ұлттық құнды қағаздар нарығын дамыту бағыттары мен міндеттері айқындалды. Соған қарамастан, құнды қағаздар нарығының дамуын тежейтін факторлардың болуы тұтастай қаржы нарығының даму серпініне әсер ете алмайды.

Құнды қағаздар нарығы тұтастай механизмнен тұратындықтан, оның элементтері, қаржы саясатының және мемлекеттік қаржылық реттеудің жағдайларына көңіл аудару қажеттілігі туындады. Қаржылық жүйе, қаржылық механизм, мемлекеттік қаржылық реттеудің негіздері, қаржы бойынша мәселелер және оларды шешу жолдары бүгінгі күнге дейін өзекті мәселелердің бірі болып келеді.

Жалпы, құнды қағаздар нарығының қалыптасуы мен дамуы мемлекеттік реттеуді жүргізуіне байланысты. Құнды қағаздар нарығын реттеудің құралдарын, әдістерін және бағыттарын таңдау нарыққа ғана емес, мемлекеттің бүкіл экономикалық жүйесіне әсер етеді. Құнды қағаздар нарығын реттеу – бұл өкілетті қатысушылардың қызмет процесінде пайда болатын қарым-қатынастар жиынтығы болып табылады. Құнды қағаздар нарығын реттеу нарықтың барлық қатысушылары, ресурстары, қызметтері мен операциялары қамтылады.

Құнды қағаздар нарығын реттеуге барлық қатысушылардың іс-әрекетін және олардың арасындағы операцияларды тәртіпке келтіруге бағытталған қоғам өкілетінің қызметінің барлығы жатқызылады. Нарыққа қатысушылардың іс-әрекетін екі жақты – ішкі және сыртқы – реттеуге болады. Ішкі реттеу деген осы ұйымның, оның бөлімшелері мен қызметкерлерінің өз қызметінде ұйымның жарғысын, ережелерін және т.б. іс-

әрекетін айқындайтын ішкі нормативтік құжат талаптарын орындауы. Сыртқы реттеу деген осы ұйымның өз қызметінде мемлекеттің, басқа да ұйымдардың, халықаралық келісімдердің нормативтік актілерін орындауы.

Құнды қағаздар нарығын құқықтық қамтамасыз ету дегеніміз мемлекеттік органдардың құнды қағаздар айналысы тиімді және мағыналы болуы үшін белгілі-бір жағдай жасайтын заңдар шығару. Сол заңдардың мемлекет мүддесі мен халық керегін қанағаттандырып, нарықтық қатынастарға бет алған қоғамның объективті экономикалық талаптарына сай келуі. Қазіргі кезде Қазақстанның заңдарына мемлекетіміздің егемендік алғаннан бергі шыққан заңдар, Президенттің жарлықтары және үкіметтің қаулылары, сонымен қатар Құнды қағаздар жөніндегі Ұлттық комиссияның құқықтық актілері жатады. Құнды қағаздар нарығын құқықтық ережелермен қамтамасыз ету мәселесіне ақшалы қарыз міндеттемелерінің айналысы және белгілі-бір ұйымдық-құқықтық түрде құрылған шаруашылық субъектілерін басқару мен олардың меншігіне қатынасу құқығы кіреді. Құнды қағаздар нарығындағы мүліктік құқық олар туралы шыққан заңдарда көрсетілген ерекше құжатпен расталады. Ол құжат құнды қағаздар деп аталады. Бірақ олардың кейбірі азаматтық-құқықтық қатынастармен расталғанымен құнды қағаздар нарығына айналысқа түспейді [1].

Жалпы, бүгінгі таңда Қазақстанның құнды қағаздар нарығын инфрақұрылымының қажетті деңгейін қамтамасыз ететін негізгі институттары KASE, «Құнды қағаздар орталық депозитарийі» АҚ, сондай-ақ брокерлерді және дилерлерді, тіркеушілер мен кастодиан банктерді қоса алғанда, нарықтың кәсіби қатысушылары болып табылады. Сонымен қатар, құнды қағаздар нарығындағы кәсіби қызметті зейнетақы активтерін инвестициялық басқарушылар, инвестициялық портфельдерді басқарушылар және трансфер-агенттер жүзеге асырады.

2015 жыл ішінде 444 акциялар шығарылымдары тіркелді, акциялар шығарылымдары және оларды орналастыру жөніндегі нәтижелер туралы 667 есеп бекітілді, сондай-ақ 260 акциялар шығарылымдарының күші жойылды. Нәтижесінде 01.01.2016 жыл ішінде қолданыстағы акциялар шығарылымы бар АҚ жалпы саны 2 196 ұйымды құрады.

01.01.2016 жылғы жағдай бойынша барлық қолданыстағы облигациялар шығарылымдарының саны 5 216,3 млрд. теңге болып, жиынтық номиналдық құнымен 395 құрады, оның 30 шығарылымы KASE ресми тізімінің «рейтингтік бағасы бар борыштық құнды қағаздары» санатына, 177 шығарылым - «бірінші шағын санаттың рейтингтік бағасы жоқ борыштық құнды қағаздары» санатына, 30 шығарылым - «екінші шағын санаттың рейтингтік бағасы жоқ борыштық құнды қағаздары» және 78 шығарылымы - «буферлік санат» санатына енгізілді. Сонымен қатар, есептік жыл ішінде 1 563,4 млрд. теңге шығарылым көлемімен 7 облигациялық бағдарламалар тіркелді [2].

Осы құрылым айналыстағы корпоративтік облигациялардың үнемі өсуіне қарамастан, жалпы көлемнің жартысынан астамы қаржылық емес

ұйымдардың және өзге инвесторлардың портфелінде болатынын көрсетеді. Бұл ретте Қазақстан Республикасы аумағында шығарылған жалпы облигациялар көлемінен институтционалдық инвесторлардың үлес салмағы 10,8%-ды құрады.

Бұл ретте, 01.01.2016 жылғы жағдай бойынша 31 эмитент 63 облигациялар шығарылымдары бойынша дефолттарға жол бергенін атап өткен жөн. 01.01.2016 жылғы жағдай бойынша саны 182-ге жеткен қолданыстағы пайлар шығарылымының азаю үрдісі байқалады. Бұл ретте, 2015 жыл ішінде 32 пай шығарылымдары тіркелді және шығару мен орналастыру қорытындысы жөнінде 195 есеп бекітілді.

01.01.2016 жылғы жағдай бойынша құнды қағаздар рыногында 182 ИПҚ жұмыс істеді, оның ішінде 143 - жабық (активтері - 295,6 млрд. теңге), 16 - ашық (активтері - 0,8 млрд. теңге) және 23 - аралық (активтері - 2,1 млрд. теңге), сондай-ақ 41 тәуекелді инвестициялау акционерлік инвестициялық қоры (активтері - 62,4 млрд. теңге).

2015 жылы ИПҚ (Инвестициялық пай қоры) активтерінің 93,4%-ға өсуі байқалды, бұл жерде акционерлік инвестициялық қорлар активтері 62,3%-ға азайды. ИПҚ-ның жиынтық активтері 01.01.2016 жылғы жағдай бойынша 298,5 млрд. теңгені және осыған сәйкес 62,4 млрд. теңгені құрады. Жабық инвестициялық қорлар бұрынғыдай ИПҚ-ның жиынтық активтердегі ең көп үлесін - 99,0%-ды иеленді, қалған 1,0% ашық және аралық инвестициялық қорлардың үлесіне келеді.

Қазіргі уақытта Қазақстандағы қор нарығының жай-күйінің негізгі индикаторы болып KASE қор биржасы ұсынған ұйымдасқан рыногы болып табылады [3]. Жалпы, KASE-дегі айналысқа жіберілген құнды қағаздардың негізгі үлес салмағының 57,0%-ы (315 шығарылым) борыштық құнды қағаздарға келеді. МБҚ секторы бойынша -24,8% (137 шығарылым), акциялар секторы бойынша - 17,7% (98 шығарылым) инвестициялық қордың құнды қағаздар мен МБҚ секторлары бойынша - 0,3% (2 шығарылым) және тиісінше 0,2% (1 шығарылым) болып келді.

01.01.2016 жылғы жағдай бойынша KASE ресми тізіміне енгізілген мемлекеттік емес құнды қағаздар рыногының жалпы капиталдандыру 2015 жылғы облигациялар бойынша 2 есеге (01.01.2015 жылғы 1 520,8 млрд. теңгеден 01.01.2016 жылғы 3 141,7 млрд. теңгеге дейін), акциялар бойынша - 2,3 есеге (01.01.2015 жылғы 3 756,2 млрд. теңгеден 01.01.2016 жылғы 8 506,2 млрд. теңгеге дейін) өсіп, 11 650,9 млрд. теңгені құрады.

KASE-нің ресми тізіміне енгізілген мемлекеттік емес құнды қағаздар рыногының жалпы капиталдандыру 01.01.2016 жылғы жағдай бойынша 2015 жылғы ұқсас кезеңмен салыстырғанда 2,2 есеге өсті. Қор рыногының абсолюттік мәніндегі капиталдандырудың өсуі ЖІӨ-нің аталған көрсеткіштің өсуіне әсер етті. 2015 жыл ішінде мемлекеттік емес құнды қағаздармен жасалған мәмілелер көлемі 34,2%-ға азайды. Бұл ретте, мәмілелер көлемі акциялар бойынша 53,0%-ға, борыштық құнды қағаздар бойынша 6,3%-ға елеулі азайды. «Репо» операциялары бойынша мәмілелер көлемі 44,2%-ға

кеміді. Құнды қағаздар нарығында қаражатты инвестициялауды институционалдық және жеке инвесторлар жүзеге асырады. Отандық нарықтың негізгі институционалды инвесторларына зейнетақы жарналарын шоғырландыратын және оларды елдің қаржы құралдарына және шетелге орналастыратын жинақтаушы зейнетақы қорлары, сондай-ақ ЕДБ, сақтандыру (қайта сақтандыру) ұйымдары, бекітілген пруденциалдық реттеу талаптарына байланысты қаражат бөлігін өтімді активтерге орналастыратын құнды қағаздар рыногының кәсіби қатысушылары жатады [3].

Сонымен, қорытындылай келе жүргізілген зерттеулер нәтижесінде келесідей негізгі тұжырымдар мен ұсыныстарды жасауға мүмкіндік береді:

1. Қазіргі уақытта құнды қағаздар нарығының түсініктерін нақтылау қажеттілігі туды. Оларға себеп ретінде мемлекеттің даму қарқынын анықтауда, қаржылық стратегия мен тактиканы белгілеуде бірқатар көрсеткіштердің даму серпініне тәуелділігін қарастыру болып табылады. Осы көрсеткіштердің бірі – құнды қағаздар нарығы болып табылады. Сондай-ақ, республикамыздың құнды қағаздар нарығы мәнінің ғылым бекіткен жіктелімге сай еместігін көрсетеді.

2. Құнды қағаздар нарығын талдау нәтижесінде келесідей қорытынды жасауға болады. Қор нарығының құралдарының ішінен акциялар шығарылымы жоғары. Бірақ, акциялардың айналысы төмен. Екінші орында облигация шығарылымын жатқызуға болады, бірақ эмитенттері ретінде негізінен екінші деңгейлі банктер болып табылады. Үшінші орында – пайлар. Акция мен облигацияға қарағанда тәуекелділігі төмен болса да, оларға деген сұраныс төмен.

3. Республикада бірқатар кәсіби қызмет түрлері қабылданған. Әйтсе де, кәсіби қатысушылар саны жағынан талдау жүргізу нәтижесінде, кейбір қатысушылар санының даму серпіні байқалмайды. Бұл осы кәсіби қызмет түріне деген қызығушылықтың және олардың қызметіне деген сұраныстың төмен болуынан деп есептеуге болады.

4. ҚР-да құнды қағаздар нарығын мемлекеттік реттеуді негізінен төрт кезеңге жіктейміз. Бұл жіктеу құнды қағаздар нарығында мемлекеттік реттеуді жүргізетін және қадағалайтын органдарға байланысты. Құнды қағаздар нарығында мемлекеттік реттеуді жүргізу кезінде келесідей қағидаларға сүйенуі ұсынылады.

- заңнаманы шығару мен оған толықтыру жүргізу кезінде құқықтық негіздің басыңқы дәрежесіне сүйенуі;

- заңнаманы шығару мен оған толықтыру жүргізу кезінде құқықтық негіздің бір-біріне үйлестіруі және бірігей бағыттарды ұстануы;

- құнды қағаздар нарығындағы стратегия мен тактиканы анықтау кезінде нақты қажеттіліктерді және мүмкіндіктерді ескеруі;

- құнды қағаздар нарығының қатысушылар тізімін бекітуде, тек техникалық талаптарды ғана емес, сондай-ақ тиімділік факторын ескеруі.

5. Эмитенттер құнды қағаздарды шығару кезінде белгілі бір артықшылықтардың және кемшіліктердің болуын қарастырады. Алайда,

келтірілген талдау нәтижесінде эмитенттердің бәсеңділігін көруге болады. Осыған байланысты эмитенттерді ынталандыру факторларын анықтауға қажеттілігі бар. Оларға: рейтингтік шығындарды азайту, листингтік шығындарды азайту және өзара міндетті қатысушылар байланысының шығындарын қысқарту.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Бағалы қағаздар нарығы туралы» Заңы, 2003 жыл (01.01.2017 жылғы өзгерістер мен толықтырулар енгізілген).
2. Қазақстан Республикасының «Қаржы нарығы мен қаржылық ұйымдарды мемлекеттік реттеу және қадағалау туралы» Заңы, 2003 жыл (01.01.2017 жылғы өзгерістер мен толықтырулар енгізілген).
3. Қазақстан Республикасының «Инвестициялар туралы» Заңы, 2003 жыл (01.01.2017 жылғы өзгерістер мен толықтырулар енгізілген).

Есенгазина А.Ж¹., магистрант

Бухарбаев Ш.М¹. к.э.н., доцент

Конакбаева А.У¹. ст. преподаватель, магистр

¹Актюбинский университет имени С.Башиева

НАПРАВЛЕНИЯ РАЗВИТИЯ РЫНКА ЦЕННЫХ БУМАГ В КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

Рынок ценных бумаг представляет собой совокупность экономических отношений между участниками рынка связанные с выпуском ценных бумаг, их обращения и реализации.

Ключевые слова: рынок ценных бумаг, финансовый рынок, эмитент, фондовая биржа KASE, инвестиционный паевый фонд, государственные ценные бумаги, акция, облигация, операции «Репо».

Esengazina A.G¹. master student

Buharbaeyev Sh.M¹. cand. of econ. sc., associate professor

Konakbaeva A.U¹. senior teacher, master

¹Aktove University named after Baishev

DIRECTIONS OF MARKET OF SECURITIES DEVELOPMENT ARE IN KAZAKHSTAN

Summary

A market of equities is totality of economic relations between the participants of market related to producing of securities, their appeal and realization.

Key words: *market of equities, financial market , issuer, exchange stock of KASE, state securities , action , bond, operations of "Repo".*

ӘӨЖ 336.22

*Жайықова Қ.А.¹. магистрант
Бухарбаев Ш.М.¹. э.ғ.к., доцент*

¹С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНДА САЛЫҚ ЖҮЙЕСІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ ЖӘНЕ РЕФОРМАЛАНУ КЕЗЕҢДЕРІ

Түйін

Қазақстанның салық жүйесі - салық санау рәсімдерін реттейтін заңнамалық актілер мен заңнан туындайтын нормативтік актілердің жиынтығы, сондай-ақ елдегі салықтар мен алымдарды есептеу мен төлеудің институттық инфрақұрылымы.

Кілт сөздер: *салық, салық жүйесі, салық кодексі, төлемақы, алым, мемлекеттік баж, бюджет.*

Мемлекеттегі салық түрлерінің, олардың құрылу нысандары мен әдістерінің және салық қызметі органдарының жиынтығы мемлекеттің салық жүйесін құрайды. Салық түрлері мен жеңілдіктері көп болғандықтан, салық жүйесі біршама күрделі болып келеді. Салық жүйесі елдегі экономикалық дамудың маңызды мәселелерін, экономика құрылымын, жеке аймақтардың даму деңгейін реттеуді шешуге қажетті мемлекеттік қаржы ресурстарының концентрациясын қамтамасыз етуі керек. Осыған орай, салық жүйесі мемлекетке төленетін салықтар мен бюджетке төленетін басқа да төлемдердің, сондай-ақ оларды бекіту, өзгерту және жою қағидалары, нысандары мен әдістерінің, төлетуді есептеу тәсілдерінің; салықтық бақылау нысандары мен әдістерінің және салық заңын бұзудағы жауапкершілік жиынтығы ретінде анықталады.

Салық жүйесі мемлекеттің салық қызметінің құрылуымен бірге пайда болады және мемлекеттің өмір сүріп, дамуының негізі болып табылады. Мемлекет құрылымының өзгеруі, өркендеуі қашанда болса оның салық жүйесінің қайта құрылуымен, жаңаруымен бірге қалыптасады. Мәселен, КСРО ыдырап, бөлінгеннен кейін басқа да мемлекеттер тәрізді Қазақстан Республикасы тәуелсіздігін жариялап, жоспарлы экономикадан жаңаша

бағыт – нарықтық экономикаға көшті. Осы ретте, еліміздің өндірістік және қызмет көрсету сферасында, қаржы-несие жүйесінде және т.б. салаларда айтулы өзгерістер болды.

Қазіргі кездегі Қазақстанның салық жүйесі КСРО құрамына кірген басқа да одақтас республикалардағы сияқты XX ғасырда жалпыәлемдік даму процесіне қарсы бағытта дамыды. Мемлекет салықтан ел бюджеті арқылы кәсіпорын пайдасын алудың және қаржы ресурстарын қайта бөлудің әкімшілік әдістеріне көшті. Қаражатты толық орталықтандыру және кәсіпорынның қаржы мәселелерін өздігінен шеше алмауы шаруашылық жетекшілері ықыласының жойылуына және 80-90 жж. өріс алған қаржы дағдарысына әкеліп соқты.

Қазақстанның тәуелсіз мемлекет ретіндегі жаңа салық жүйесінің қалыптасуы әлеуметтік және психологиялық қолайсыз жағдайларда өтті. Жалпы, салық жүйесі өз алдына сала болып қалыптасуы үшін, біршама қиындықтарды бастан кешіре отырып, көптеген өзгерістер мен толықтырулар жасалынып, қазіргі кезде тұрақты жүйеге түсті. Қазақстан Республикасының салық жүйесі реформалаудың үш кезеңінен өтті. Реформалаудың алғашқы екі кезеңінде қабылданған құқықтық іс-шаралар еліміздің салық жүйесінде бұрын-соңды болмаған экономикалық өрлеудің бастапқы қадамдарының негізгісі болды.

Қазақстан Республикасындағы салық реформасының I кезеңі. Қазақстанда 1991 жылға дейін, яғни КСРО ыдырағанға дейін елде көбінесе экономиканы басқарудың әкімшіл-әміршіл жүйесіне, бағаларға қатаң мемлекеттік реттеуге сәйкес келетін салық жүйесі қызмет етті. Бюджеттің басты кіріс көздерінің бірі болған айналым салығы тіркелген бөлшек сауда мен көтерме сатып алу бағаларын қолдануға және мемлекеттік реттеп отыруға бағытталған болатын. Қазақстан егемендікке ие болғаннан кейін 1991-1995 жылдары қабылдаған бірқатар заңдарға сәйкес республикада жаңа салық жүйесі қалыптасты.

1991 жылғы 9 шілдедегі Қазақ КСР Президентінің «ҚазКСР мемлекеттік салық қызметін құру туралы» Жарлығымен ҚазКСР-нің басты мемлекеттік салық инспекциясы құрылды. Қазақстанның салық жүйесін құруда қалыптасқан өзіндік тәжірибесі болмағандықтан негізінен көрші елдердің, бәрінен бұрын Ресей Федерациясының тәжірибесі пайдаланылды. Сондықтан да Қазақстанда федеративті мемлекетке тән үш звенолы салық жүйесі құрылды. Оның құрамына салықтардың үш тобы енді [1].

- 1) жалпы мемлекеттік;
- 2) жалпыға міндетті жергілікті салықтар және алымдар;
- 3) жергілікті салықтар және алымдар.

1991 жылғы желтоқсанның 25-інен бастап біздің елімізде тұңғыш салық жүйесі жұмыс істей бастады. Ол «Қазақстан Республикасындағы салық жүйесі туралы» заңға негізделді, бірақ та бұл заң Ресей заңының көшірмесі болған еді. Сонда да болса, бұл заң салық жүйесін құрудың қағидаттарын, салықтар мен алымдардың түрлерін, олардың бюджетке түсу

тәртібін белгілеген алғашқы құжат еді. Осы заңға сәйкес Қазақстанда 1992 жылғы қаңтардың 1-інен 1995 жылғы мамырға дейін салықтар мен алымдардың 43 түрі жұмыс істеді.

Осындай салықтар мен алымдар түрлерінің көп болуы (43 түрі: 16 жалпы мемлекеттік, 10 жалпыға міндетті салықтар мен алымдар, 17 жергілікті салықтар мен алымдар), заңның тұрақсыздығы, есеп базары өзіндік құн болып табылатын төлемнің көптігі, жеңілдіктердің көп мөлшерде пайдаланылуы салық жүйесінің тиімсіздігіне әкеліп соқты. Қазақстандағы салық жүйесін жетілдіру жұмысы 1992 жылдан бері басталды.

Қазақстан Республикасындағы салық жүйесінің даму тарихында 1994 жыл ерекше орын алады. Дәл осы жылы салық жүйесін реформалау жолында алғашқы қадам жасалды. Екі ірі салық: жеке тұлғалардан алынатын табыс шығына және кәсіпорын пайдасының салығына өзгерістер енді. Қазақстан Республикасы Президентінің заңдық күші бар «Жеке тұлғалар табысына салық салу туралы» және «Заңды тұлғалар пайдасы мен кірісі салығы туралы» Жарлықтары қабылданды. Көрсетілген заң шығару актілерінің қабылдануымен екі негізгі салықты есептеу механизмінде радикалдық өзгерістер қалыптасты.

Жеке тұлғалар табысына салық салуда, бұрынғы КСРО республикаларында ұзақ уақыт бойы қолданылған шедулярлық салық салудан жылдың жиынтық табысты анықтау негізінде алғаш рет аумақтық салық салуға көшу жүзеге асырылды. Заңды тұлғалар бөлігінің келесі аспектілерінде өзгерістер болды: пайда салығы мөлшерлемесінің дифференциациясы жойылып, 30 % - барлық заңды тұлғалар үшін және 45 % - банктер мен сақтандыру ұйымдары үшін екі мөлшерлеме бекітілді. Алғаш рет салық төлеушілер құрамына кәсіпкерлік қызметтен алынған табыс бөлігіндегі бюджеттік ұйымдар кірді, жеңілдіктер ретке келтірілді (бұрынғылардың орнына 6 жеңілдік бекітілді) және т.б. 1994 жылы Қазақстан Республикасындағы салық жүйесінде болған өзгерістерді талдау олардың фискалды сипатының нәтижесін ашуға мүмкіндік туғызады. Сонда да, іскерлік шаралар қолданылғанмен, ЖІӨ-дегі (жалпы ішкі өнім) салық түсімдерінің үлес салмағы 1993 жылғы 14,8 %-дан 1994 жылы 8,4 %-ға төмендеді.

Салық мөлшерлемелері жоғары бола тұра, салық салу базасының қысқаруы мен кәсіпорын бөлігінің жасырын бизнеске кетуі нәтижесінде, олардан түскен түсімнің төмендеуінен қатаң салық саясаты «салық қақпанына» әкеп соқты.

Осыдан келіп, салық реформасының негізгі идеялары ретінде Қазақстан Республикасында келесі кезеңдер өсе бастады:

1. Нарықтық қатынастарды ынталандыру, дәлірек айтқанда:
 - кәсіпкерлікті белсенді қолдау;
 - жеке салық төлеушілердің алған табысын кәсіпкерлік қызметке салуға ынталандыру;
 - салық салуға кең заң шығару базасын белгілеу;

- табысқа екі рет, үш рет салық салудан сақтау механизмін құру.

2. Салық салуда белгілі әділеттілікке қол жеткізу, дәлірек айтқанда:

1. тұрмысы төмен отбасыларды әлеуметтік қорғауды қамтамасыз ету;
2. табыс көзінен тыс салық салудың біртұтас шкаласын құру;
3. мемлекеттің ұлттық және аумақтық мүддесін есептеу;
4. салық салу жүйесін құрудың әлемдік тәжірибесін шығармашылық пайдалануға ұмтылу.

Осы мақсаттарға сай Қазақстан Республикасының жалпы салық жүйесін өзгерту және оны әлемдік стандарттарға жақындату туралы әрекет жасалды.

Қазақстан Республикасындағы салық реформасының II кезеңі. Қазақстан Республикасының Үкіметі 1995 жылдың басында салық реформасының ұзақ мерзімді тұжырымдамасын қабылдап, онда еліміздің салық жүйесімен салық заңнамасын бірте-бірте халықаралық салық салу қағидаттарына сәйкестендіру арқылы салық ауыртпалығын төмендетіп, салықтар санын қысқарту көзделді. Осыған байланысты «Салық және бюджетке төленетін басқа міндетті төлемдер туралы» 1995 жылғы сәуірдің 24-інде Қазақстан Республикасы Президентінің заң күші бар жарлығы шықты. Осы заңдылық актісі қолданысқа 1995 жылдың 1 шілдесінен бастап енгізілді. Оны әзірлеуге халықаралық ұйымдардың өкілдері мен сарапшылары қатысты: Халықаралық валюта қорынан, Халықаралық салық бағдарламасының, Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымынан, Гуверов Институтынан, Стэнфорд Университетінен, АҚШ-тың Гарвард Университетінен. Қазақстанның жаңа салық заңына сәйкес бұрынғы 43 салықтар мен алымдар едәуір қысқартылып, олардың небәрі 11 түрі қолданылатын болды.

1999 жылдың 1 қаңтарынан бастап жалпы мемлекеттік салықтар мен алымдардың құрамына жол салығы, әлеуметтік салық, әлеуметтік қамтамасыз ету алымы және автокөлік құралдарының Қазақстан Республикасының аумағына кіргені үшін алынатын алым қосылды. Бұрын бұл төлемдер бюджеттен тыс қорлардың көзі болды; кейін жол салығы және әлеуметтік қамтамасыз ету алымы күшін жойды. Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 16 шілдедегі заңына сәйкес Қазақстан Президентінің заң күші бар «Бюджетке төленетін салықтар және өзге де міндетті төлемдер туралы» Жарлығы заң мәртебесіне ие болды. Қазақстан Республикасындағы салық жүйесі осы құжатқа сәйкес өзінің құрамына мынандай салықтарды, алымдарды және өзге де міндетті төлемдерді енгізді.

Қазақстан Республикасындағы салық реформасының III кезеңі. Республикадағы салық реформасының үшінші кезеңінің негізгі міндеті бюджетке, қазыналық органдарға және салық төлеушілерге қатысы бар мемлекеттік органдардың арасындағы қарым-қатынастардың құқықтық аспектілерін нығайту болып табылды. Жалпы алғанда, 1995 жылы құрылған салық құрылымын қайтадан жетілдіріп, оңтайландыру керек болды. Осыдан келіп салық заңдылығын реформалау қажеттігі туады. 2002 жылдың 1 қаңтарынан бастап, 2001 жылғы 12 маусымда қабылданған «Бюджетке

төленетін салықтар және өзге де міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Салық Кодексі қолданысқа енгізілді [2].

Жаңа Салық кодексінің құрылымы үлкен үш бөліктен тұрады: 1) жалпы; 2) айрықша; 3) салық әкімшілігі.

Жалпы бөлім – салық заңының «конституциясы» істепті. Онда салық заңдылығын құру принциптері анық анықталған. Кез-келген өзгерістің бюджетті қабылдаған кезде ғана заңдылыққа енгізілуіне мүмкіндік беретін. Календарлық жылдың басында қолданысқа енуін қадағалайтын қатаң принциптер кіргізілген. Алайда, бұл ағымдағы өзгерісті және нарық жағдайын реттеуші кеден бажының акциздеріне, ставкаларына қатысты емес. Аталған принципті ережелер жалпы бөлімдегі салық заңының негізгі болып, келесі жылдары олар елеулі өзгеріске ұшырауға тиіс. Айрықша бөлім туралы айтсақ, мемлекет тұрақтылықтың, әдістеме және салық салу базасы бөліміндегі салық заңдылығының сабақтастығын жақтайтынын атап кеткен жөн. Салық әкімшілігі бөлімінде процессуалдық мәселелер анықталады.

Қазақстан Республикасының салық заңдары Салық кодексінен, сондай-ақ қабылдануы Салық кодексінде көзделген нормативтік-құқықтық актілерден тұрады. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдерді төлеу жөніндегі Салық кодексінде көзделмеген міндет ешкімге жүктелуге тиіс емес. Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер – Салық кодексінде белгіленген тәртіпте және жағдайларда белгіленеді, енгізіледі, өзгертіледі немесе күшін жояды. Салық кодексі мен Қазақстан Республикасының басқа да заң актілерінің арасында қайшылықтар болған кезде, салық салу мақсатында Салық кодексінің нормалары қолданылады. Салық кодексінде көзделген жағдайларды қоспағанда, салық қатынастарын реттейтін нормаларды салықтық емес заңдарға енгізуге тыйым салынады. Салық заңдары Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында қолданыста болады, сонымен бірге жеке тұлғалар және заңды тұлғалар мен олардың құрылымдық бөлімшелері қолданады. Жаңа Салық кодексі 2002 жылдың 1 қаңтарынан бастап қолданысқа енгізілді.

Салық заңнамасы дамуының жаңа кезеңі 2009 жылдың 1 қаңтарынан басталды. Осы орайда 2008 жылғы 10 желтоқсанда қабылданған «Салық және бюджетке төленетін басқа міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының № 99-IV Кодексінде салықтың 13 түрі белгіленіп, соның ішінде 2 жаңа салық түрі қолданысқа енгізілді. Атап айтсақ, бұл тіркелген салық және бірінғай жер салығы, сонымен қатар Салық кодексінде ойын бизнесіне салынатын салық салықтың жеке түрі ретінде айқындалды. Салық заңнамасындағы негізгі өзгерістер қатарына келесілерді жатқызсақ болады: біріншіден, кәсіпорындардағы салық есебінің және салық есеп саясатын ұйымдастыру қажеттілігі мен оған қойылатын талаптар анықталды; екіншіден, әлеуметтік салықтың бекітілген ставкасы 11 % деңгейінде қабылданды; үшіншіден, қосылған құн салығының ставкасы 12 % деңгейіне төмендетілді; төртіншіден, жеке табыс салығы және әлеуметтік салық бойынша салық есептілігінің Декларацияларының формалары біріктірілді.

Жаңа Салық кодексіне сәйкес бюджетке төленуге тиісті 13 салық, 5 алым, 10 төлемақы түрлері бар, сонымен қатар арнайы заң құжаттары қарастырған мемлекеттік баж алымдары да бар [3].

Жаңа Салық кодексінде салықты және бюджетке төленетін басқа міндетті төлемдерді белгілеу, енгізу және есептеу мен төлеу тәртібі жөніндегі биліктік қатынастар, сонымен бірге мемлекет пен салық төлеушінің арасындағы салықтық міндеттемелерді атқаруға байланысты қатынастар реттелінген. Сонымен бірге Кодексте кен өндіруші сектордың қайтарымын арттыру есебінен экономикалық шикізаттық емес секторларына салық ауыртпалығы төмендетілген, жеңілдіктер жүйесі онтайландырылған, салықтық әкімшілік ету оңайлатылған, кодекс нормаларын қолдану экономиканы жаңғыртуға және саралауға, елдегі инвестициялық климатты жақсартуға, отандық, сондай-ақ шетелдік өндірушілер үшін де бизнес жүргізуді неғұрлым пайдалы етуге шақырады.

Бүгінгі күні еліміздің салық салу сферасын мемлекеттік салық органдары басқарып, бақылайды. Салық қызметі органдарына салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдердің толық түсуі жөніндегі, міндетті, зейнетақы жарналарының толық және дер кезінде аударылуын қамтамасыз ету жөніндегі, сондай-ақ салық төлеушілердің салық міндеттемелерін орындауына салық бақылауын жүзеге асыру жөніндегі міндеттер жүктеледі. Салық органдарына облыстар бойынша салық комитеттері, Астана және Алматы қалалары бойынша салық комитеттері, ауданаралық салық комитеттері, қалалар бойынша салық комитеттері, қаладағы аудандар бойынша салық комитеттері жатады. Салық органдары жоғары дәрежелі салық қызметі органы төменнен жоғары қарай тікелей бағынады. Салық органдарының жұмысына жалпы басшылықты Қазақстан Республикасының Қаржы министрлігі жүзеге асырады.

Қорыта айтқанда, экономиканың басқа салалары сияқты салық жүйесі де нарық қатынастарына сәйкес қызмет етуі үшін, біршама қиындықтарды өткізе отырып, көптеген өзгерістер мен толықтырулар жасалыну арқылы қазіргі кезде тұрақты жүйеге түсті.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Салық кодексі № 209-III. 2001 жыл 12 маусым.
2. «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Кодексін (Салық кодексі) қолданысқа енгізу туралы 2008 жылғы 10 желтоқсандағы № 100-IV ҚР Заңы.
3. «Салық және бюджетке төленетін басқа да міндетті төлемдер туралы» Қазақстан Республикасының Салық кодексі (өзгертулер мен толықтырулар енгізілген). 1 қаңтар 2017 жыл.

*Жайыкова К.А.¹, магистрант
Бухарбаев Ш.М.¹. к.э.н., доцент
¹Актюбинский университет имени С.Баишева*

СТАНОВЛЕНИЕ И ПЕРИОДЫ РЕФОРМИРОВАНИЯ НАЛОГОВОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Налоговая система Казахстана — совокупность законодательных актов и нормативных актов, регулирующие оформление исчисления налогов, а также институциональная структура начисления и оплаты налогов и сборов страны.

Ключевые слова: *налоги, налоговая система, налоговый кодекс, платежи, сборы, государственная пошлина, бюджет.*

*Zhaiykova K.A.¹. master student
Buharbaeyev Sh.M.¹. cand.of econ.sc., associate professor
¹Aktobe University named after Baishev*

BECOMING AND PERIODS OF REFORMATION OF TAX SYSTEM REPUBLICS OF KAZAKHSTAN

Summary

The tax system of Kazakhstan is totality of legislative acts and normative acts, regulative registration calculations of taxes, and also institutional structure of extra charge and payment of taxes and collections of country.

Keywords: *taxes, tax system , internal revenue code , payments , collections, state duty, budget.*

УДК 343

*Zhumagazieva R. Sh.¹. Ph.D., Associate Professor
¹Aktobe University named after Baishev
Tleugabylov Zh. K.². Master of Laws,
²Master student of the Beijing State University*

SOME ASPECTS OF THE USE OF THE DEATH PENALTY IN THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN AND IN FOREIGN COUNTRIES

Summary

The author on the basis of a comparative analysis of certain aspects of the application of the criminal legislation of the Republic of Kazakhstan and foreign countries suggests ways to improve the current criminal legislation.

Key words: *Criminal Code, death penalty, moratorium, life imprisonment.*

In the Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan is noted that «the realization of criminal policy of the Republic of Kazakhstan has to develop in compliance with the specified principles and include in itself acceptance of a complex of the legislative measures directed to continuation of a course, to gradual narrowing of the sphere of the use of a death penalty, and also consideration of a possibility of the announcement of the moratorium on the death penalty» [1].

It is not about cancellation of the death penalty, but about narrowing of the sphere of its use. In connection with this process preference will be given to more frequent use of life imprisonment. In comparison with the death penalty, at life imprisonment are created conditions for realization not only the purposes of the general and private prevention, but also a correction of the convict.

So, on November 2, 2016 Ruslan Kulekbayev, who arranged terrorist attack in Almaty was sentenced by the court to the death penalty, the moratorium on which in Kazakhstan is imposed in 2003. Earlier General prosecutor's office of the RK reported that there are no legal obstacles for such adjudgment. Thus it can be brought to execution only in a case of cancellation of the moratorium.

In December, 2003 the President of RK declared a termless moratorium on execution of sentence of the death penalty. It is replaced with life imprisonment or a deprivation of freedom for a certain term with serving a sentence in a corrective colony of special type (the organ of extreme safety). Introduction of the termless moratorium was carried out within the confines of country's aspiration to a humanization of criminal legislation and coordination to the international standards.

The death penalty in the Criminal code of the Republic of Kazakhstan is provided in 17 structures of crime and officially is recognized as «an exclusive measure of punishment» for the terrorist crimes interfaced to death of people, an also for especially heavy crimes committed in military time [2].

536 sentences were executed before an introduction of the prohibition on the death penalty in Kazakhstan. 5 people were sentenced to death after the introduction of the moratorium on the death penalty in Kazakhstan. The last sentence to the death penalty was given to execution in the relation of 12 people before the announcement of the moratorium in 2003. A life imprisonment is entered in Kazakhstan since January 1, 2004, as an alternative for the death penalty. Now in Kazakhstan about 100 people are serving life imprisonment.

The only place for serving life imprisonment is the sadly known prison named "Black Golden Eagle" in the Kostanay region nearby from the village of Zhitikara. Shooting, hanging, beating by stones, an injection, an electric chair,

beheading, a gas camera — here the list of the types of the death penalty practiced in our time.

The death penalty in Kazakhstan was carried out by means of shooting since it is a more humane way. The sentence of the death penalty is given to execution not earlier, than after the expiration of one year since the moment of its taking effect. The death penalty is not applied to women, minors and elderly people (elder than 63 years). In 2014 there were opinions that Kazakhstan needs to completely declare off the death penalty.

In the process of discussion of new edition of the Criminal Code, which came into force since 2016, The deputy of general prosecutor of Kazakhstan Iogan Merkel categorically expressed his own position: «What concerns full cancellation of the death penalty, we as developers will never agree to that, of course». After events in Aktobe talks on cancellation of the moratorium on execution of sentence of the death penalty for terrorism were renewed again.

Some human rights activists consider that it is necessary to enter the death penalty for drug traffic, pedophilia and corruption. Let's note that since 2018 new amendments will be entered into force, according to which chemical castration is applied in point of full age pedophiles (by periodic injection of the medical medicines lowering sexual inclination).

The death penalty is provided by the criminal legislation of many countries for treason, espionage, murder, kidnapping of people with the purpose of receiving repayment, for arsons, robberies, etc. In the countries of the Western Europe (Italy, Germany, France, the Scandinavian countries), in Australia the death penalty is abolished. In 1976 The Supreme Court of the USA renewed its use. Now it is legalized in 37 states, in other states is not present [3].

We agree with opinion of the Chairman of Committee on the constitutional legislation, judicial system and law-enforcement organ of the Senate of RK Serik Akylbay who suggested to provide in the Criminal code of Kazakhstan the death penalty for the organization and instigation to terrorism, he considers that the death penalty for terrorism is correctly provided, but except that he would suggest to enter into the criminal law the death penalty for the organization, instigation to terrorism.

«It is necessary to provide the death penalty for that, as because behind all this there are ordinary people to whom obscured brains, brainwashed. But we should shoot the organizers. Only then there will be a discipline. It is also known that on the Internet, and everywhere they are trying to attract people to their side. People throw families, leave, commit crimes. Therefore, I think, in this part our law needs to be toughened» [4]. The deputy also shared opinion why some participants of the terrorist act into Aktobe ran away from the place of crime.

«If we take the case in Aktobe — 9 of them escaped. If they are not afraid of death why did they run off, why they did not go till the end, why they did not die, why they did not shot themselves? Life is valuable to any person. It is only a moment, a rush, but generally even any cruelest person wants to live. I will never believe that somebody wants to kill himself. I was a lawyer, a judge, a prosecutor,

contacted to those people in the relation of which the death penalty was considered as a measure of punishment and as the lawyer I know perfectly — they want to live. In despite of the fact that they are cruel criminals, murderers, anyway they want to live» — Serik Akylbay added.

Senator brought into an example experience of the death penalty for terrorism in China, the Saudi Arabia and the USA [5]. «If to give an example of China, the Saudi Arabia — they shoot — yes. Even in America, in the most democratic country of the world, as they call themselves, there are a half of states provides the death penalty, too. If we are the beginning country, all the more so under such circumstances if we will belong humanely to criminals, keep life to the cruelest criminals, it would be wrong towards the victims.

First and foremost we have to think of a safety of conscientious law-abiding citizens» — the chairman of Committee on the constitutional legislation, judicial system and law-enforcement organ concluded. The authorities of Turkey will consider a possibility of introduction of the death penalty towards the organizers of the revolution, the prime minister of the country Binali Yildirim said. 2800 people are detained for rebellion and arrests are going on. Also the leader of attempt of a revolution in Turkey is identified, according to data of media, this is the former commander-in-chief of the Air Force of the country [6].

The analysis of the modern criminal legislation of different countries shows that a role of the life imprisonment in the system of criminal repressions is not identical. If in one countries it is considered as the exclusive measure comparable to the death penalty, then in others this is a quite ordinary punishment. Accordingly, the number of structures for which the life imprisonment is provided as the sanction or one of sanctions in different countries very strongly varies: The People's Republic of China — 90, Bulgaria — 30, Bahrain and France — 26, Moldova — 25, Kazakhstan — 18, Azerbaijan — 17, Germany — 15, Belarus — 14, Georgia and Lithuania — 13, Hungary and Ukraine — 11, Denmark and Poland — 10, Austria — 8, Russia and Sudan — 5, Switzerland — 3, islands Marshallovy and Uzbekistan — 2.

During the research of the criminal legislation of People's Republic of China it was established that for production, sale of counterfeit medicine is punished more strictly — up to the death penalty. Article 141 — the only one in the paragraph in which the capital punishment is prescribed. According to provisions of this article production, sale of products with impurity of poisonous, harmful nonfood raw materials or sale of products with obviously known content of such raw materials is punished if it entailed death or did especially heavy harm to health of the person (Art. 144).

Under this article producers of false vodka in the Province of Shanxi were sentenced to death and shot [7]. This criminal offense takes place in our country, too, but the type and the amount of punishment, in our opinion, does not correspond to the degree of severity of an act, we consider it is necessary to instill p.4 in article 323 of the Criminal Code of RK and to state in the following edition: «For production or keeping in the purposes of sale, an application or sale of the

forged medicinal means, products of medical appointment or the medical equipment if it entailed the death of the person punishment in a type of life imprisonment is appointed».

In result of a research of some aspects of the use of a punishment in a type of the death penalty in Kazakhstan and abroad, we offer a number of offers on improvement of the existing criminal and criminal-executive legislation in the following formulation:

1. In our opinion, means of mass media have to undergo expert check on what broadcasts, films, the websites and so on affects mentality of teenagers and adults negatively, cause, or exactly call for cruelty, degrade consciousness of the person, awakening and developing in the person negative qualities that afterwards forces the country to apply to them the death penalty.

2. All the statements show that the criminal legislation of Kazakhstan develops not in the direction of restriction of the use of the death penalty yet. However it is necessary to specify date and time when it is necessary or at what period and what conditions in society and in public consciousness it is possible, to come to a conclusion, about need of refusal of the use of the death penalty.

The list of the used sources:

1. Concept of legal policy of the Republic of Kazakhstan. Approved by the Decree of the President of the Republic of Kazakhstan of September 20, 2002, No. 949//. - The Thought.- 2002.-No. 11. - Page 10.
2. Criminal code of the Republic of Kazakhstan of 3 July 2014, No. 226-V The Law of the Republic of Kazakhstan - Almaty: «ЮРИСТ», 2014. - 208 pages.
3. 15 facts of a death penalty in Kazakhstan. <https://365info.kz/2016/11/15>
4. Senator suggests to enter in Kazakhstan a death penalty for instigation to terrorism. Tengrinews.kz.
5. The death penalty for instigation to terrorism was suggested to be entered in Kazakhstan. <https://news.mail.ru/politics>
6. The authorities of Turkey will consider a possibility of introduction of a death penalty. <http://www.m24.ru/videos>
7. The comment to the Special part of Criminal Code of People's Republic of China. <http://asia-business.ru/law/law1/criminalcode/criminal/>

Жумагазиева Р. Ш¹. к.ю.н., доцент

*¹Актюбинский университет имени С.Баишева
Тлеугабылов Ж. Қ² магистр юридических наук*

²Магистрант Пекинского Государственного Университета

НЕКОТОРЫЕ АСПЕКТЫ ПРИМЕНЕНИЯ СМЕРТНОЙ КАЗНИ В РЕСПУБЛИКЕ КАЗАХСТАН И В ЗАРУБЕЖНЫХ СТРАНАХ

Аннотация

Авторы на основе проведения сравнительного анализа некоторых аспектов применения уголовного законодательства Республики Казахстан и зарубежных стран предлагает пути совершенствования действующего уголовного законодательства

Ключевые слова: Уголовный кодекс, смертная казнь, мораторий, пожизненное лишение свободы.

Жумагазиева Р. Ш¹. э.ғ.к., доцент

¹С.Бәйішев атындағы университеті

Тілеузабылов Ж. Қ². заң ғылымдарының магистрі

²Пекин Мемлекеттік Педагогикалық Университетінің магистранты

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫМЕН ШЕТ МЕМЛЕКЕТТЕРІНДЕ ӨЛІМ ЖАЗАСЫН ҚОЛДАНУҒА ҚАТЫСТЫ МӘСЕЛЕЛЕР

Түйін

Бұл мақалада автор Қазақстан Республикасымен шет мемлекеттердің қылмыстық заңнамаларын қолдану барысындағы кейбір аспектілерін қарастырып салыстырмалы талдау жасау негізінде қолданыстағы қылмыстық заңнаманы жетілдіру жолдарын ұсынады.

Кілт сөздер: қылмыстық кодекс, өлім жазасы, мораторий, өмірбақи бас бостандығынан айыру.

UDC 619

Kairatova F.K¹. master, senior teacher

¹Aktobe University named after S.Baishev

HELMINTHS RUMINANTS IS WEST KAZAKHSTAN

Summary

In West Kazakhstan, cattle is infested with *Fasciola gigantica*, *Moniezia benedeni* and *strongilata* of digestive tract. Low efficiency (60-70%) of fenbendazole and albendazole against *strongilata* of gastrointestinal tract in Atyrau region, where these drugs are used the last 5-10 years, and high (100%) - in West Kazakhstan region, where they were applied. This indicates that the development of resistance in gastrointestinal *strongilata* of ruminants to the action benzimidazole carbamates.

Key words: ruminants, helminthes, anthelmintics, West Kazakhstan.

West Kazakhstan includes four regions. In the north-west – West Kazakhstan and Aktobe, in the south-west – Atyrau and Mangistau.

In the region, helminthiasis of lungs, digestive tract, liver and larval cestodosis (2, 6) are noted at ruminants.

The main method of combating helminth of farm animals is still chemotherapy.

Prolonged use of drugs contributes to the development of parasites resistance to it. The degree of resistance to some parasitocides is so great that makes chemotherapy unprofitable. The development of resistance in helminths to anthelmintic evolved from veterinary problems to economic (3, 4, 7).

Anthelmintic resistance – is the ability of individual worms migrate dose that is lethal for most of them in the normal population of the same species of helminth (5, 7).

The first, who reported of resistance of *Haemonchus contortus* to phenothiazines, was Taylor (11). Then Drudge (9) revealed thiabendazole resistant strains of nematodes at sheep. To date, around the world, the high number of worms for anthelmintic resistance is noted.

From domestic works, the resistance to *Hymenolepis nana* to fenbendazole (1), reduced sensitivity of ascarids to piperazine and ivermectin (8), resistant strains of *Haemonchus contortus* to phenothiazine were identified in West Kazakhstan region (5).

In recent years, widely used drugs in the group of benzimidazoles are: fenbendazole, albendazole, and drugs from the group of avermectins.

Studies were conducted in Tuschykudyksky rural district of Isatai district of Atyrau region and Shipovskaya rural district of Taskalinsky district of West Kazakhstan region. Both areas are disadvantaged by strongylidosis of gastrointestinal tract of ruminants, and Atyrau - still on fascioliasis.

To combat the ruminant helminthiasis in many farms of Atyrau region in the last 5-10 years, albendazole and fenbendazole were used in various dosage forms and doses. In the farms of West Kazakhstan region, these drugs have almost never been used.

In this regard, we were interested in the possibility of anthelmintic resistance in strongyles of gastrointestinal tract of ruminants in Atyrau region in comparison with West Kazakhstan.

The aim of our research was to study the epizootic situation on helminthiasis of digestive tract and liver of cattle, as well as to determine the effectiveness, in comparative perspective, the various drugs in the gastro-intestinal strongylidosis of Atyrau and West Kazakhstan regions farms. Materials and methods

Invasion with worms at cattle determined intravital helminthoscopic feces research by Fulleborn and by successive washes method.

Anthelmintic efficacy was determined at cattle of different sex, age and breed, digestive tract and liver spontaneous invasion with worms. To this end, in each of Atyrau and West Kazakhstan regions farms, by analogy, there were

formed by five groups of cattle, 10 animals in each. Animals were injected with drugs at the recommended doses to take the weight of the body individually, orally, in the form of aqueous suspension once. When parenteral administration of drugs, the rules of aseptic and antiseptic were followed.

Fenkur, valbazen, aversekt and santomentin (Closantel/ivermek) was administered to cattle, respectively, 1, 2, 3 and 4 of the first experimental groups in the doses, respectively, 5, 10, 0.2, 2.5 / 1.0 mg/kg for DV. The 5th group received no drug and served as a control. The effectiveness of the drug is determined by faecal gelminth oviscopic research by Fulleborn (test reducing the number of eggs per g feces) prior to and 14 days after drug administration. Calculation of efficacy was performed by the type of the "critical test" and "test case."

Results and discussion

According to studies of faeces samples in Atyrau region economy, invasion of cattle with *Fasciola gigantica*, *Moniezia benedeni* and strongylidae of digestive tract. Extent of infestation, on average, was respectively 95.6, 18.2 and 100% (Table 1).

Table 1 – Invasion with helminths of cattle digestive tract and liver in Atyrau and West Kazakhstan region

Type of helminth	Atyrau region		West Kazakhstan region	
	investigated animals	ЭИ, %	investigated animals	ЕИ, %
<i>Fasciola gigantica</i>	67	95.6	54	-
<i>Moniezia benedeni</i>	67	18.2	54	19,4
<i>Strongylata</i> sp.	67	100	54	100

In economy of West Kazakhstan region, at the study of cattle, eggs *Moniezia benedeni* and *Strongylata* sp. were found. Extent of infestation, on average, amounted to, respectively, 19.4 and 100% (Table 1).

The results of the study of anthelmintic effectiveness in different areas were not the same. The farm of Atyrau region, where fenbendazole and albendazole were previously used, its effectiveness at strongylatosis of the digestive tract was: fenbendazole - IE - 66.9, EE - 60%, albendazole - IE - 66.5, EE - 70% (Table 2). In economy of West Kazakhstan region, where fenbendazole and albendazole were previously used, they showed 100% efficiency (Table 3). Anthelmintic efficiency of santomentina aversekta: santomentin in the digestive tract in both areas was 100%.

Table 2 - Efficiency of preparations at strongylatosis of cattle digestive tract in Atyrau area

№	Group of animals	Number of heads	Anthelmintics	Dose mg / kg by DV	Average number of eggs per g faeces		IE, %	EE, %
					Before introduction	After introduction		
1	Experimental	10	Fenkur 22,2%	5	248,2±7,7	82,2±7,4	66,9	60

2	Experimental	10	Valbazen 2,5%	10	212,8±17,7	71,36,5	66,5	70
3	Experimental	10	Santomektin (Closantel / ivermek)	2,5/0,2	281,3±23,4	0	100	100
4	Experimental	10	Aversekt 1%	0,2	264,5±22,0	0	100	100
5	Control	10	x	x	239,4±19,9	242,820,2	x	x

Table 3 - Efficiency of preparations at strongylatosis of cattle digestive tract in West Kazakhstan region

№	Group of animals	Number of heads	Anthelmintics	Dose mg / kg by DV	Average number of eggs per g faeces		IE,%	EE,%
					Before introduction	After introduction		
1	Experimental	10	Fenkur 22,2%	5	354,2±29,6	0	100	100
2	Experimental	10	Valbazen 2,5%	10	298,2±24,9	0	100	100
3	Experimental	10	Santomektin (Closantel / ivermek)	2,5/0,2	312,6±26,0	0	100	100
4	Experimental	10	Aversekt 1%	0,2	305,4±25,4	0	100	100
5	Control	10	x	x	299,5±24,9	316,2±26,3	x	x

According to the research, anthelmintic efficiency of fenbendazole and albendazole at strongylatosis of digestive tract in the economy of Atyrau region, where it was used for a long time, it was not high enough, and the economy of West Kazakhstan region, where these drugs are not used, it showed high efficiency. This indicates the possibility of development of resistance at strongyles of digestive tract of ruminants to action of benzimidazole carbamates in West Kazakhstan. Conclusions

1. In West Kazakhstan, cattle infested with *Fasciola gigantica*, *Moniezia benedeni* and strongylata of digestive tract.

2. Low efficiency (60-70%) of fenbendazole and albendazole against Strongylata of gastrointestinal tract in Atyrau region, where these drugs were used the last 5-10 years, and high (100%) - in West Kazakhstan region, where they were not used.

3. Strongylata of digestive tract of ruminants may be resistant to the action of benzimidazole carbamates in the region of West Kazakhstan.

List of used literature:

1 Astafyev B.A. and etc. Experimental models of parasites in biology and medicine. – M: Science, 1989.

- 2 Asetova I.N. Parasitocenoses of camels in the region of West Kazakhstan. – Uralsk, 2001. – 178 p.
- 3 Bessonov A.S. // Veterinary science. – 2002. – № 7. – P. 15-17.
- 4 Viktorov A.B., Drinyaev B.A. // Zooindustry. - 2002. - № 8. - P. 11-13.
- 5 Karmaliyev R.S. Resistance of strongylata of ruminant digestive tract to anthelmintics and methods of its assessment: Thesis of Can. Vet.Sci. – M., 1991. – P.125
- 6 Karmaliyev R.S. Helminths of digestive tract of agricultural animals in West Kazakhstan region and efficiency of protection means. // Works of All-Russian in-te of helminthology, - 2004. – V. 40. – P. 105-110
- 7 Karmaliyev R.S. Resistance of strongylata of ruminant digestive tract to benzimidazole carbamates in West Kazakhstan region // Works of All-Russian in-te of helminthology, - 2006. – V. 42. – P. 139-145.
- 8 Malakhov A.V. Detection of stability at Ascaridia galli (Schrank, 1788) to anthelmintics and test of new preparations at ascaridosis and heterakidosis of hens: Synopsis of thesis of Can.Vet.Sci. – M., 1982. – P. 25.
- 9 Drudge J. H et al. // Amer. J. Vet. Rec. – 1964. – V. 25. – P. 108.
- 10.Prichard R.N. et al // Austral. Vet. J. – 1980, - V. – № 56. 11 Taylor E.L. // Vet. Res. - 1950. – V. 62, № 43.

*Кайратова Ф.К¹. магистр, аға оқытушы
¹С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті*

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ОБЛЫСЫНДАҒЫ ІРІ ҚАРА МАЛЫНЫҢ ГЕЛЬМИНТОЗЫ

Түйін

Батыс Қазақстанда ірі қара малдың көбі ас қорыту жолдары гельминттарын жұқтырған: *Fasciola gigantica*, *Moniezia benedeni* және *Strongilata* SPP. Соңғы 5-10 жыл аралығында *Strongilata* SPP-ға қарсы қолданылатын фенбендазол және альбендазол дәрмектерінің әсері Атырау облысында төмен (60-70%), Батыс Қазақстан облысында жоғары (100%) болып келді. Бұл күйіс қайтаратын малдардың ас қорыту жолдарындағы стронгиляттардың бензимидазола карбаматтың әсеріне әдеттенуін көрсетеді.

Кілт сөздер: күйіс қайыру, гельминт, антигельминт, Батыс Қазақстан.

Кайратова Ф.К¹. магистр,ст.преподаватель

ГЕЛЬМИНТОЗ У КРУПНОГО РОГАТОГО СКОТА В ЗАПАДНОМ КАЗАХСТАНЕ

Аннотация

В Западном Казахстане крупный рогатый скот инвазирован гельминтами пищеварительного тракта: гигантской двуусткой, *Moniezia benedeni* и *Strongilata*. Применение препаратов фенбендазола и альбендазола, используемых в последние 5-10 лет против *Strongilata* желудочно-кишечного тракта показало низкую эффективность (60-70%) в Атырауской области и высокую (100%) – в Западно-Казахстанской области. Это свидетельствует о развитии резистентности стронгилят желудочно-кишечного тракта жвачных животных к действию бензимидазола карбамата.

Ключевые слова: жвачный животный, гельминт, антигельминт, Западный Казахстан.

ӘӘЖ 336.145.1

Қалишақ А.К¹, магистрант

Бухарбаев Ш.М¹, э.ғ.к., доцент

¹С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ БЮДЖЕТ ЖҮЙЕСІНІҢ ДАМУЫНЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАСЫМДЫҚТАРЫ

Түйін

Бюджет жүйесі – экономикалық қатынастар мен заңдық нормаларға негізделген түрлі деңгейдегі бюджеттердің жиынтығы, сондай-ақ оларды әзірлеу, қарау, бекіту, атқару және атқарылуын бақылау үдерісі.

Кілт сөздер: бюджет, Ұлттық қор, қаржы, республикалық бюджет, Бюджет кодексі, жергілікті бюджет, шоғырландырылған бюджет.

Бюджет қаржы жүйесінің орталық тізбегі болғандықтан, ол сол қаржының барлық негізгі, сапалы сипаттамаларына сай. Жалпы, бюджет құрылымында басты орынды бюджет жүйесі алады, ол экономикалық қатынастарға және құқықтық нормаларға негізделген түрлі деңгейлер бюджеттерінің, сонымен бірге бюджеттік үдеріс пен қатынастардың жиынтығын білдіреді. Әр түрлі елдердің бюджет жүйелері өзінің құрылымы, бюджеттердің жекелеген түрлерінің саны жағынан түрліше болып келеді, өйткені олардың аумақтық құрылысы мен аумақтық бөлінісіне байланысты болады.

Бюджет жүйесі – бюджеттердің және Қазақстан Республикасы Ұлттық қорының, сондай-ақ бюджеттік процестер мен қатынастардың жиынтығы болып табылады. Еліміз егемендігін алғанға дейін Қазақстанның мемлекеттік бюджеті, басқа одақтас республикалардың мемлекеттік бюджеттері сияқты, КСРО-ның мемлекеттік бюджетіне кірді, онда ел аумағының барлық бюджеттері, соның ішінде ауылдық және поселкалық бюджеттер де камтылып көрсетілетін. Ол одақтық бюджеттен, 15 одақтас республиканың мемлекеттік бюджеттерінен және мемлекеттік әлеуметтік сақтандыру бюджетінен тұрды. Қазақстан Республикасы 1991 жылы тәуелсіздігін алған соң еліміздің бюджет жүйесі түбірлі өзгерістерге ұшырады. 1991 жылдың 17 желтоқсанында Қазақстанның бюджет құрылысын анықтаған «Бюджет жүйесі туралы» бірінші заңға қол қойылды. Оның негізгі идеясы бюджет жүйесінің бөліктеріне республикалық және жергілікті бюджеттер дербестігін беру еді.

Қазақстанның нарықтық экономикаға көшумен байланысты экономикалық және саяси сфералардағы өзгерістер елдің бюджет жүйесін қайта қалыптастыруды талап етті. Содан бері, Қазақстан Республикасының бюджет жүйесінің қызметін реттейтін бірнеше құқықтық-нормативтік заңдар қабылданып, бюджеттік қатынастардың бірқалыпты жұмыс істеуіне ықпалын тигізді [1].

Сөйтіп, 2005 жылы бюджетті қалыптастырудан бастап, оны атқарумен және бақылаумен аяқтаудың барлық қаржылық рәсімдерін регламенттейтін бірыңғай заң – Бюджеттік кодекс күшіне енді. Бюджеттік кодексте бюджет жүйесінің жаңа қағидаттары қойылған, бюджеттік жоспарлаудың бұрынғы қағидаттары, барлық деңгейлер бюджеттерінің кіріс және шығыс бөлімдерін қалыптастыру жөніндегі амалдар түбегейлі қайта қаралды. Орта мерзімді бюджеттік жоспарлауды әзірлеу өзінің дамуы жағынан жетілдірілді, бюджеттің атқарылу үдерісі тәртіпке келтірілді, бюджеттік қаражаттарды пайдалануды бақылау жүйесі туралы қағида күшейтілді.

Экономиканың басқа салалары сияқты еліміздің бюджет жүйесі де нарық қатынастарына сәйкес қызмет етуі үшін, біршама қиындықтарды өткізе отырып, көптеген өзгерістер мен толықтырулар жасалыну арқылы қазіргі кезде тұрақты жүйеге түсті. Бюджет заңнамасы дамуының жаңа кезеңі 2009 жылдың 1 қаңтарынан басталды. Өйткені, қолданыстағы Бюджет кодексіне өзгертулер мен толықтырулар енгізіліп, 2008 жылдың 4-желтоқсанында Қазақстан Республикасының жаңа Бюджет кодексі қабылданды. Бюджет кодексінің жаңа нұсқасы бюджет жүйесін жаңғыртуға мүмкіндік берді.

Жалпы, мемлекеттік органдардың өздерінің функцияларын орындауы үшін басқарудың барлық деңгейлерінде тиісті қаржы базасы болуы тиіс. Осы мақсаттар әр елде өңірлердің шаруашылығын, әлеуметтік сферасын, әрбір әкімшілік-аумақтық бірліктерді абаттандыруды, заң шығарушы билікті, басқару аппаратын ұстауды және басқа шараларды қаржыландыру үшін олардың ақша ресурстарын жұмылдыруды қамтамасыз ететін бюджеттер

тармақтарының желісі құрылады. Бюджеттердің жекелеген түрлерінің кірістері мен шығындарын қалыптастыру, оларды теңестіру үдерісінде заңмен реттеліп отыратын белгілі бір қаржылық өзара қарым-қатынастар пайда болады. Осы элементтердің барлығы елдің біртұтас бюджет жүйесін құрайды. Осыған сәйкес, елдегі бюджет жүйесінің қызметін жетілдіру және осы саладағы мәселелерді реттеудің қажеттілігі уақыт өткен сайын артып отыр.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасының бюджет жүйесі бюджет құрылымының унитарлық типімен анықталады, өйткені Қазақстан-федералдық емес, басқарудың Президенттік нысаны және сайланатын Парламенті бар унитарлық мемлекет [2].

Бюджеттік қатынастар мен бюджетаралық байланыстар қаржылық ресурстарды қалыптастыру, бөліс және қайта бөліс процестері арқылы белгілі болады. Олар өз арнауы мен нақты іске асуы бюджет жүйесі арқылы көрінеді, яғни барлығы әр түрлі деңгейдегі бюджеттер, бюджетаралық арақатынастар мен бюджеттік жайластырушылық арқылы. Бюджеттік процестегі жоғары және төмен тұратын бюджеттер арасындағы бүктемелеуленген қатынастарды бюджетаралық қатынастар деп атайды. Бюджетаралық қатынастар жүйесі тек қана республикалық бюджет пен республиканың аймақтар бюджеттері арасындағы қатынастардан тұрмайды, оған аймақтар ішіндегі облыстық және аудандық бюджеттер арасындағы қатынастар да кіреді. Бюджетаралық қатынастардың негізі болып мемлекеттік басқару деңгейлерінің өкілеттілігі мен функцияларын айқын шектеу, бюджет деңгейлері арасында кірістер мен шығыстарды бөлу әдістерінің бірлестігі табылады [3].

Сонымен, қорытындылай келе, бюджет жүйесінің тиімді қызмет етуін камтамасыз ететін келесідей тетіктерді атап өтуге болады:

- мемлекеттің экономикалық және қаржылық мақсаттарының әрекеттесуі;
- әр түрлі деңгейдегі бюджеттердің өзара және экономика секторларымен әрекеттесуі;
- салықтық-фискалдық құралдарды үнемі жетілдіру;
- бюджеттен тыс арнайы қорларға бөлектеулердің көлемі мен қайнар көздерін анықтау;
- бюджеттердің кірістері мен шығындарының көлемі мен құрылымын мақсатқа сәйкес дұрыс тағайындау;
- республикалық бюджет тапшылығының көлемін дұрыс анықтау;
- жергілікті бюджеттердің теңгерушілігі;
- мемлекеттік борыштың қаржы операцияларға әсері мен өтеуінің есебімен оның динамикасы мен ахуалы.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. «Қазақстан Республикасының Бюджет кодексі» Қазақстан Республикасының 2008 жылғы 4 желтоқсандағы N 95-IV Кодексі.
2. «Республикалық бюджет жобасын әзірлеу қағидаларын бекіту туралы»

Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2017 жылғы 24 тамыздағы № 502 қаулысы.

3. «Қазақстан Республикасының Бірыңғай бюджеттік сыныптамасының кейбір мәселелері» Қазақстан Республикасы Қаржы министрінің 2014 жылғы 18 қыркүйектегі № 403 бұйрығы.

Калишак А.К.¹, магистрант

Бухарбаев Ш.М.¹, к.э.н., доцент

¹Актюбинский университет имени С.Баишева

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ РАЗВИТИЯ БЮДЖЕТНОЙ СИСТЕМЫ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН

Аннотация

Бюджетная система – совокупность бюджетов разных уровней основанные законодательным нормам и экономическим отношениям, а также процесс разработки, утверждения, исполнения и контроля над исполнением.

Ключевые слова: *бюджет, Национальный фонд, финансы, республиканский бюджет, Бюджетный кодекс, местный бюджет, консолидированный бюджет.*

Kalshak A.K.¹, master student

Buharbaeyev Sh.M.¹, cand. of econ. sc., associate professor

¹Aktove University named after Baishev

ECONOMIC PRIORITIES OF DEVELOPMENT OF THE BUDGET SYSTEM OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN

Summary

Budget system - a set of budgets of different levels based on legislative norms and economic relations, as well as the process of developing, approving, implementing and monitoring the implementation

Key words: *budget, national fund, finance, republican budget, budget code, local budget, consolidated budget.*

*Келбетова А.Б.¹, магистрант
Курманкулова Р.Ж.¹, э.э.к., доцент
Джамалова Г.А.¹, аға оқытушы, магистр
¹С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті*

КОММЕРЦИЯЛЫҚ БАНКТЕРДІҢ ПАССИВТІК ОПЕРАЦИЯЛАРЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУ ЖӘНЕ БАСҚАРУ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Түйін

Коммерциялық банктердің пассивтік операциялары – ақша ресурстарын өзіне тарту, яғни депозитке салымдар жинау, құнды қағаздарды сату және т.б. осындай қызметтер жиынтығын қамтиды.

Кілт сөздер: *банк, коммерциялық банктер, пассивтік операциялар, депозит, несие, кредитор, меншікті капитал, тартылған капитал, бағалы қағаздар.*

Нарықтық қатынастардың қарқынды дамуы жағдайында банктер барған сайын монополистерге айналып, барлық қаржылық капиталдарға ие болды. Сондай-ақ, олар делдалдық қызмет аясынан шығып, қайталама өндірістің барлық фазаларының өрісіне де енуде. Осыған байланысты банктер шаруашылық өмірдің орталықтарына, барлық экономика салаларының негізгі торабына айналып отыр. Қазақстан экономикасының нарыққа көшуі елімізде коммерциялық банктер қызметінің жаңа кезеңін ашып берді. Сөйтіп, еліміздің банк жүйесін дамыту мақсатында бірнеше реформалар жүргізілді. Осындай нәтижелі жүзеге асырылған іс-шаралар шеңберінде бүгінде коммерциялық банктер өз клиенттеріне 200-ден астам түрлі өнімдер мен қызмет түрлерін ұсына алады. Операциялардың осындай көп түрі банктерге өз клиенттерін сақтап қалуға және тиімсіз жағдайдың өзінде де пайданы жоғалтпауға мүмкіндік береді. Сонымен, нарықтық қатынастарға бейімделген еліміздің перспективалық жобалар мен стратегиялар негізінде мақсатқа сәйкес дамуы үшін банктер мен банк жүйесінің тұрақтылығын арттыру негізгі міндеттердің өзектісі болуы тиіс [1].

Банктер негізінен нарықтық экономика жағдайында ең басты қаржы делдалдары болып табылады. Өз қызметінің процесінде олар ақша нарығында тауарға айналатын жаңа талаптар мен міндеттемелерді тудырады. Мәселен, клиенттердің салымдарын қабылдай отырып, банк жаңа міндеттеме – депозитті жасайды, қарыз бере отырып қарыз алушы тұлғаларға жаңа талаптар қояды.

Банк капиталының Қазақстанға енгізілу мерзімі XIX ғасырдың аяқ кезін қамтиды. Революцияға дейінгі Қазақстанның көп салалы экономикасында несиенің әр түрлі формалары дамыған. Қазақстанның несиелік жүйесі негізінен Ресей империясының несиелік жүйесінің бір бөлігі ретінде: Мемлекеттік банк бөлімшелерінен, акционерлік, коммерциялық банктер филиалдарынан, өзара несие беру қоғамдарынан, қалалық қоғамдық

банктерінен, ипотекалық несие банктері немесе ұсақ несие мекемелерінен және жинақ кассаларынан тұрды.

Қазіргі кезде банктік нарыққа және оны қадағалауға бағдарланған қызметті реттеу банктерге тиімді басшылық жасауды қамтамасыз ету, банктер бетпе-бет келетін міндеттерді уақытылы шешу, банктерді тиімді қызмет жүргізуге ынталандыру мен төлем қабілетсіз банктерді тарату болып саналады. Қазіргі еліміздің банктік нарығы бәсекелестік нарығы болып табылады. Осы жағдайда коммерциялық банктер жарнама арқылы өзінің танымалдығын арттыруға және қоғаммен араласатын іс-шаралар өткізу арқылы өзінің беделін өсіруге талпынады. Осы ретте коммерциялық банктердің көбіне тән қасиеті олардың «қаржылық супермаркетке» айналуы болып табылады. Онда банк клиенттеріне ақша-қаржылық қызметтің кез-келген түрін қолдана алады. Біздің бүгінгі жағдайымызда банктердің осылайша қызмет атқаруы дамудың және одан әрі қарай қызмет етуінің жалғыз көзі болып табылады. Мұны нарықтық қатынастардың дамуы мен нығаюы дәлелдеп берді.

Коммерциялық банктер – банктік жүйенің ажырамас негізгі бөлігі болып табылады. Олар макродеңгейде ақша-несие айналымының мәселелерін шешуге, халық шаруашылық комплекстің дамуына ат салысады. Көп мөлшердегі капиталды иемдену арқылы олар ірі инвесторларға да айнала алады, яғни халық шаруашылығының дамуына әсер ете алады және экономиканың көптеген секторларының перспективаларын анықтай алатын болады.

Жалпы, банктер өз табысының көп бөлігін қызмет көрсету операцияларынан, атап айтқанда пайыздық айырмадан алады. Осы ретте, пассивтік операциялар негізінде банк қаражаттары қалыптасады.

Негізінен, коммерциялық банктер операцияларының мазмұнын олардың балансы бойынша ашып көрсететін болсақ, банк технологиясы толық түсінікті бола түседі. Банк ресурстарын құру үшін банк қаржылары қарастырылатын, содан кейін актив бойынша пайдаланылатын коммерциялық банктің операциялары пассивтік операциялар ретінде түсіндіріледі. Ал банк активтерінің көлемі мен құрылымы олардың құрылған көздері есебінен, яғни банк пассивтерімен анықталады [2].

Банк пассивтерін құру процесі, олардың құрылымдарын оңтайландыру, соған орай ақша қаражаттарының бүкіл көздерін басқару сапасының ресурстық мүмкіндіктерді құруы банк қызметінің негізгі кезеңдерінің бірі болып саналады. Тұрақты ресурстық базасының болуы банктің активтік операцияларды табысты жүргізуіне мүмкіндік береді.

Банктің пассивтік операцияларды жүргізуі нәтижесінде банк капиталы мен қатыстырылған қаржылардан тұратын банк ресурсы пайда болады.

Меншікті капитал – бұл кез келген шаруашылық жүргізуші субъектілердің қаржылық ресурстарының маңызды бөлігі. Коммерциялық банктердің меншікті капиталының рөлі мен мөлшерінің басқа қызмет түрлерімен айналысатын өзге шаруашылық жүргізуші субъектілерден

ерекшеленетін өзгешелікті сипаты бар. Оның өзгешелігі мынада: банктер меншікті капитал есебінен қаржыларға деген жалпы қажеттіліктің 10 пайызын, ал қалған субъектілер қаржылардың 40-55 пайызын жабады. Меншікті капитал банк қызметінің шекарасын айқындайды, сонымен қатар оның қаржылық тұрақтылық дәрежесін де көрсетеді. Банкті құрудың бастапқы кезеңінде, меншікті қаржылар, онсыз банк қызметін бастай алмайтын бірінші кезекте жұмсалатын шығындарды жабады. Өйткені, активті операцияларды жүзеге асыру үшін ақша ресурстарына деген қажеттіліктің 90 пайыздан астамы осы ресурстар есебінен жабылады. Қатыстырылған ресурстардың негізгі үлесін депозиттер құрайды. Депозиттік операциялар – бұл қайтымдылық және сыйақы төлеу жағдайында заңды және жеке тұлғалардан ақша қаражаттарын тарту бойынша жүзеге асыратын банктердің операциялары [3].

Экономикалық мазмұны бойынша депозиттерді мынадай 4 топқа топтастыруға болады:

- талап еткенге дейінгі депозиттер – бұл қайтарылатын мерзімі көрсетілмеген депозиттер, яғни мерзімі шектелмеген, депозитордың бірінші талап етуі бойынша толық немесе жартылай қайтарылады;
- шұғыл депозиттер – бұл қайтаратын белгілі мерзімі көрсетілген депозиттер.

Сақтық кассалары – бұл салымшыға сақтық кітапшаларын жазып беру арқылы жүзеге асырылатын, жеке тұлғалардың салымдары. Сақтық салымдарының мынадай түрлері бар: бағалы қағаздар салымдары, яғни депозиттік сертификаттар, банктік векселдер, валюталық векселдер.

Коммерциялық банктер тәжірибесінде пассивті операцияларға айқындаушы операциялар жатқызылады, өйткені, ресурстардың жеткіліктілігі активті операциялар жасауға мүмкіндік береді. Коммерциялық банк балансының пассиві бойынша ресурстарды құрудың төмендегідей көздерін көрсетуге болады:

- салымдар қабылдау;
- клиенттердің есеп шоттарын, оның ішінде банк-корреспонденттерді ашу және жүргізу;
- меншікті бағалы қағаздар, қаржы құралдарын, яғни векселдер, депозиттік және сақтық сертификаттары шығару;
- банкаралық несие ресурстарын алу.

Пассивтің көрсетілген баптарын қысқаша сипаттау бойынша – қолма-қол ақша, ұлттық валюта түріндегі салымдар белгілері бойынша:

- жеке және заңды тұлғалардың;
- талап еткенге дейінгі немесе шарт бойынша көрсетілген мерзімдегі;
- банк үшін тұрақты немесе тұрақсыз салымдар болып ажыратылады.

Клиенттер банкте өз есеп шотын ашады, онда активті операциялар үшін пайдаланылатын, әрқашанда кредиттік қалдық қалып отырады.

Банктің депозиттік сақтық сертификаттары, векселдер, акциялар мен облигациялар дамыған, ірі корпоративтік банктердің пассивінде айтарлықтай

орын алады және барлық елдерде банктер осы түпкі көздерді дамытуға назар аударады.

Пассив бойынша түпкі деректер құрылымын жинақтау кезінде банктердің мынадай ресурстарын бөліп көрсетуге болады: меншікті капитал; қатыстырылған ресурстар; қарыз алу көздері.

Сонымен, қорыта айтқанда бүгінгі күні пассивтік операцияларға бірінші кезекті мән беріледі, себебі пассивтік операциялар коммерциялық банктерге айналымдағы ақша қаражаттарын тартуға мүмкіндік береді. Атап айтсақ, пассивтік операциялардың маңыздылығы, олардың банк қызметі үшін түпкі көздер жасайтындығынан, сондай-ақ міндеттемелер бойынша банктердің жауапкершілігін арттыратындығынан көрінеді.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасының «Қазақстан Республикасындағы банктер және банк қызметі туралы» 1995 жылғы 31 тамыздағы №2444 Заңы.
2. «Банктік қызметтерді көрсету және банктердің, банк операцияларының жекелеген түрлерін жүзеге асыратын ұйымдардың банктік қызметтерді көрсету үдерісінде туындайтын клиенттердің өтініштерін қарау қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2017 жылғы 28 шілдедегі № 136 қаулысы.
3. «Екінші деңгейдегі банктердің банк кепілдіктері мен кепілгерлігін беру қағидаларын бекіту туралы» Қазақстан Республикасы Ұлттық Банкі Басқармасының 2017 жылғы 28 қаңтардағы № 21 қаулысы.

Келбетова А.Б.¹, магистрант

Курманкулова Р.Ж.¹, к.э.н., доцент

Джамалова Г.А.¹, ст.преподаватель, магистр

¹Актюбинский университет имени С.Баишева

ПРОБЛЕМЫ ФОРМИРОВАНИЯ И УПРАВЛЕНИЯ ПАССИВНЫХ ОПЕРАЦИЙ КОММЕРЧЕСКИХ БАНКОВ

Аннотация

Пассивные операции коммерческих банков – привлечение денежных ресурсов, т.е. совокупность таких операций как сбор вкладов, реализация ценных бумаг и т.д.

Ключевые слова: банк, коммерческие банки, пассивные операции, депозит, кредит, кредитор, собственный капитал, привлеченный капитал, ценные бумаги.

*Kelbetova A.B¹. master student
Kurmankulova R.Zh¹., cand.of econ.sc., Associate Professor
Dzhamalova G.A¹. master, senior teacher
¹Aktobe University named after S. Baishev*

PROBLEMS OF FORMATION AND MANAGEMENT OF PASSIVE OPERATIONS OF COMMERCIAL BANKS

Summary

Passive operations of commercial banks - attraction of monetary resources, i.e. the totality of such operations as the collection of deposits, the sale of securities, etc.

Key words: *bank, commercial banks, passive operations, deposit, credit, creditor, equity, raised capital, securities.*

UDK 32

*Kurmanova S. B¹. cand. of ph.sc., associate professor
Kurmanov A¹. master student
¹Aktobe University named after S.Baishev*

POLITICAL COURSE OF KAZAKHSTAN

Summary

In contemporary life Kazakhstan is focusing on further building into the globalizing world economy, relying both on its powerful natural resource potential and the plans for an accelerated development of breakthrough innovation sectors and creation of «the economy of knowledge».

Today Kazakhstan costs at a boundary of a new stage of social and economic modernization. In the annual message of the president N. Nazarbayev to the citizens of Kazakhstan of February 28, 2007. "New Kazakhstan in the new world" is noted need of stimulation of cooperation of the large Kazakhstan companies with world multinational corporations for creation of "breakthrough" projects. The government already defined such projects that as expect will give an impetus of industrialization of the country. In Kazakhstan the state holdings operating governmental assets of the largest companies and realizing strategy of industrial and innovative development are created. Kazakhstan enters new, more modern standards of corporate governance. But it should be incorrect to expect fast results in realization of industrial and innovative strategy.

Key words: *Kazakhstan, globalization, integration processes, energy sector, TNC, BRIC, ASEAN, WTO.*

Promptly accruing globalization that has become the dominating tendency in world economy, set for Kazakhstan the strategic task of adaptation to new rules and coexistence conditions in the international community. Today there are no doubts already that globalization — is the objective and irreversible process, bearing to all states that are especially new, both calls, and new opportunities. It is senseless to counteract globalization and the more to ignore it [1,2]. Globalization, being a new stage of internationalization of world economy, eventually brings benefit to development of national economies. Positive results of globalization are connected with participation of the states in the international division of labor. It has an opportunity to be connected to modern telecommunication systems, to develop own technologies, to involve multinational corporations in development of the economy, to carry out structural transformations of financial and banking systems, to attract investments, to increase literacy of the population by introduction of the advanced educational programs. At all without idealizing a globalization consequence, nevertheless it is necessary to recognize that this tendency nevertheless has more advantages, than the negative moments. The states, trying to be fenced off from globalization by "the Chinese wall", doom themselves to catastrophic lag from the civilized world with all that it implies from here negative consequences for their future development.

Out of any doubts, globalization is the difficult and inconsistent process often interfaced to geopolitical cataclysms. The unsuccessful countries in the economic development see root of all evil in globalization where the role of "the first violin" is played by the multinational companies. Them, as a rule, accuse of trade in national natural resources, impetuous enrichment and enslavement of nations with the far-reaching political goals pursued by leading imperialistic powers. With globalization connect also deterioration of positions of national cultures and languages. It is necessary to recognize that similar charges and concerns have under themselves some basis, but nevertheless can't excuse powerlessness of some national governments in carrying out competent economic reforms. Kazakhstan in the conditions of globalization aimed on providing a worthy place of the states in modern world economy.

The known scientist Ulrich Beck in his book "What is globalization?" noted that globalization doesn't bring to destruction of the states. States just change and even amplify, becoming the "transnational", "cosmopolitan" states. The countries is being globalized have to be ready to various calls, though it be in economy or policy, and to work outside national borders [3,4]. The Russian scientist-foreign affairs specialist E.P. Bazhanov emphasizes that the national states remain the chief actors of world politics and economy [5,6]. Continuing a peculiar review of advantages of globalization, note that it became possible thanks to "explosive" development of telecommunications, sciences, information technologies. Mobile telecommunication, e-mail, the Internet that had an influence of the real revolution in approaches to key problems of world economy became indispensable part of a daily life of modern people. The national companies, the banks that were earlier

guided by the local markets became the main acting players of process of globalization, besides the multinational companies, but managed attributable to radical improvement of management to get on international and even global level, and Kazakhstan here is rather indicative example.

It should be noted that the developed countries for decades as though gradually prepared for new conditions of world managing, having in essence given an impetus to the globalization process [7,8]. Naturally, those countries feel quite comfortably in the new geostrategic environment that it is impossible to tell about big groups of developing countries. The poor countries are in a constant pursuit of rich, but this race with big "handicap", distance become a group of leaders and those who try to catch up with them, is reduced extremely slowly.

Having created the powerful base as information technologies, communications, top management, powerful financial and industrial structures, the West still dictates rules of the game under the name "globalization". The developed unevenness continues to be aggravated. For example, now the gap on a population standard of living among the developed and developing countries represents a ratio 75 to 1, hundred years ago this ratio equaled 10 to 1, but in 50 years it may reach 150 to 1. According to experts in the preservation of this tendency there may be essentially new model: 80% of all world resources will control by the countries of "gold bullion" in that live only 15,5% of a world's population (the USA and Western Europe) but to that share 75% of all world exports of goods and services [9,10].

But positive changes nevertheless happen. China has actively joined in the world division of labor achieved impressive progress. Having become "world factory," China plays more and more noticeable role as the financial and technological power [11]. In recent years Russia too proved as the world player, having risen on "track" of high technologies and innovations though the RUDN Bulletin, a series the International relations, 2009, No. 3 36 growth of its economy is still caused by the high prices of energy resources.

On a trajectory of steady growth there are India and Brazil. The mentioned four states formed the peculiar block — "BRIC" that has declared the claims for leading positions in a global world order. An association of these four states in Kazakhstan is perceived as the positive tendency testifying to strengthening of the multipolar world. Besides Kazakhstan closely cooperates with all states of "BRIC" in many areas. According to forecasts of leading rating and financial institutions, by 2050 the club of six leading world economy, along with the USA and Japan, will include China, India, Russia and Brazil.

The special role in the world economy still is played by the United States of America. Despite the mortgage meltdown that has struck this power, fundamental fundamentals of the American economy, according to analysts, are strong. Much fallen in price dollar considerably recovered the market of the USA and made export production competitive. It is the extremely important that the USA direct huge investments in basic research and innovative application of technologies.

Therefore, the USA now and in the near future — the leading economic and military power. It is indicative what exactly Americans developed and such inventions, as semiconductors introduced into a mass production, personal computers, the Internet. Now the USA, on many available data, are on the threshold of the new technological revolution that will fix their dominating positions in the global world. Countries of Western Europe also consider innovative development as the most important condition of strengthening of competitiveness of the economy in the conditions of globalization. The priority direction of their sustainable development is formed of such innovative products, as science and technology parks, technopolises, business incubators and, of course, the centers of information technologies.

Prompt economic growth of some Asian countries, so-called "tigers", it is connected with the planned strategy developed taking into account requirements of the market economy and national features of the respective states. For example, in Malaysia exists a long-term program of development "Vision-2020" that provides country removal on the level of the most developed states of the world. In mentioning China development plans of economy and all society until 2050 are developed. The task is not only the creations of "prosperous society" (installation Deng of Xiaoping), but also "harmony" creations in the country (Hu Jintao's course) are set. There are "a socialism with the Chinese specifics" modern market mechanisms and high technologies at the heart of the concept.

Significant growth in the economy of a number of the Asian countries was promoted by the transition from an industrial stage of development of the knowledge-intensive and information economy. Those Asian countries managed to create new branches, in particular, sector of services with accurately expressed scientific and innovative basis. Such countries as China, India, Singapore, Malaysia, South Korea used a strategy of "technological break". Their experience shows that in the conditions of globalization innovative under Tokayev of T.K. Kazakhstan in the conditions of globalization the 37th courses to the development of economy play a paramount role. Without technological progress it is impossible to speak about the successful future of this or that country, it's already an axiom. The countries that got access to new technologies and have adopted them, could take big advantages. Having actively joined in processes of regional integration and free trade, these the states got from globalization more than lost. It is a question not only of Asian "tigers", but also of "jaguars" of Latin America (Brazil, Chile, Mexico, Argentina). This group of the Latin American countries could receive dividends from the world and regional integration, increase the share in world trade and for the last 30 years to double the real income per capita.

But the main call ripens nevertheless in Asia. The countries of this continent possessing the fast-growing consumer markets, the numerous firms turning into multinational corporations, constantly progressing knowledge-intensive productions, intend to press the countries of the West in the future and to find the status of most dynamically developing centers of the world economy. Exactly its rapid growth will be provided here. As a matter of fact, it already occurs though

the base of the growth of the economy of the Asian countries, while is low in comparison with the USA and the leading states of Western Europe. It recognizes both leaders, and economists of the states of Asia. Therefore, at the level of the governments of China, Japan, South Korea and 10 member countries of Association of the states of South East Asia (ACEAH+3) the agreement on creation of an Asian currency fund is reached. Asia worrying lifting is capable to accumulate the largest currency reserves. In total, volume gold and foreign exchange reserves of China, Japan, Korea and India already make three quarters of world reserves of currency. This tendency is to a steady and not subject world environment. Besides the mentioned countries competently build monetary strategy, without tying itself to the American dollar, but supporting this strategic currency in that measure, which is favorable of. Such processes testify to increase of a role of the Asian countries in the world economy, as movement on this also the continent of the capacities of the largest foreign companies, increase in volumes of investment, creation of joint ventures in various branches and productions. Only in 2007 in Asia it was attracted more than 200 billion dollars. China is in the lead among the Asian countries on growth rates of direct foreign investments, the annual volume exceeded 60 billion dollars.

Another group of the countries — it the states with transit economy. During the transition to the market relations many of them could adapt to the realities of globalization. Ten countries of Eastern Europe joined WTO and became full members of the EU. Some Post-Soviet countries could secure the status of the largest suppliers of energy resources, but as the main course chose economy diversification with the emphasis on innovations, technologies and education. It is necessary to carry to their number and Kazakhstan. Recently considerably the role of the Central Asian and Caspian regions that have become the arena of serious rivalry of global power increases. There is a fight for access the RUDN Bulletin, a series the International relations, to energy resources and the influence of the respective states. It is indicative that power rivalry is developed against activization of foreign policy maneuvers of the powers, trying to strengthen own geopolitical positions in this perspective region.

Kazakhstan which achieved noticeable success in economic development on the basis of market mechanisms is distinguished from the countries of the Central Asian region for quite natural reasons. On gross domestic product volume Kazakhstan outstripped all Central Asian countries together taken. This country attracted more than all Post-Soviet states, direct foreign investments per capita. Relying on the progress made in structural transformations of the economy, Kazakhstan could become a driving force of regional development and found the status of the leader in Central Asia. According to the foreign analytical centers, Kazakhstan managed to create a dynamic growing economy having a high credit rating. A number of the Kazakhstan companies came to the London exchange where placed the assets. For the state that didn't have neither traditions, nor experience of the market economy, the listed above results of reforms became obvious success.

Kazakhstan is in a modern rating of competitiveness on the 65th place among the 131 states, advancing the most of CIS countries. The president N. Nazarbayev whom abroad calls the architect of the Kazakh reforms, set the ambitious task of occurrence into number 50 of the most competitive states of the world. Estimating a present state and prospects of the Kazakhstan economy, the World bank included Kazakhstan in the group of the countries with the income above the average world level. Dynamic development of the Kazakhstan economy for last decades allowed to bring gross domestic product per capita in 7,5 thousand dollars, now the government is setting the task of increase in this indicator to 12 thousand dollars that will approach Kazakhstan to the developed states of Europe. Positive tendencies in the social sphere became noticeable. People felt the fruits of economic reforms, and it couldn't, but affect the relation of all society to strategy of development of Kazakhstan.

Speaking about the progress of Kazakhstan, of course, it is impossible to ignore its resource potential, which is still the basis of the economy. Subsoil of the country contains practically all complex of minerals — fuel and energy, metallurgical, mining and chemical and other types of mineral raw materials. From 11 billion tons of minerals extracted in the world more than 250 million tons that brings him to the 11th place among all states fall to the share of Kazakhstan. Kazakhstan wins first place in the world of stocks of silver and chromites; the fourth — copper, zinc, manganese; the sixth — lead and iron; the seventh — cobalt; the eighth — gold. The country is included in "three" of world powers on production of metals (iron, chrome, ferroalloys, steel, aluminum), in the world list of the main suppliers of raw materials and production of ferrous and nonferrous metallurgy of its position in recent years considerably became stronger. Kazakhstan is included in ten the countries — leading producers and exporters of coal in the world market.

Kazakhstan takes the second place in the world of stocks of uranium and shortly becomes the leading producer of this strategic production, cooperating with Russia, Japan, Australia and China. The Kazakhstan companies already make more than 4,5 thousand tons of natural uranium, and about 85% of this volume are provided by the Kazatomprom national company. Rich stocks of oil and gas resources which, according to the latest data, make 23 billion tons of which about 13 billion tons are concentrating Kaspiysk a shelf have global value. Taken stocks of hydrocarbons raw materials make 30 billion barrels or 4 billion tons of oil and more than 3 trillion CBM of gas. It is predicted that by 2015 the country will be included in ten world exporters of oil. By estimates of the international experts, at the present scales of oil production and the prices of these raw materials at the world leader — to Saudi Arabia — oil remains for 42 years, in Kazakhstan — for 83 years. In 2007 oil and gas condensate production exceeded 72 million tons, by 2010 oil production will reach 118 million tons, by 2015 — 180 million tons.

Thus, it is necessary to recognize that the existence of resource potential and its effective use became the important prerequisite of sustainable economic development of Kazakhstan, its entry into the world economy. While this country

is competitive only in the international market of mineral raw materials. The analysis of structure of industrial production and export of Kazakhstan testifies to a considerable share of raw types of production. By data for 2007, the share of oil and gas condensate in structure of export of Kazakhstan exceeded 62%, production of crude oil and natural gas has made about 20% of gross domestic product, i.e. more than a half of all industrial output. In other words, 30% of revenues of the state budget of Kazakhstan are formed at the expense of the oil sector.

At the same time these indicators are much lower than similar indicators in Russia, where the oil and gas sector takes much more important place in structure of gross domestic product and the income of the state budget (to 50%). The mainstream of foreign investments, especially in the first years of independence, went to the oil and gas sphere. So far this tendency remains though the government creates conditions for attraction of investments into the processing sector of the economy. And this policy yields positive results, from 72 billion dollars of foreign investments the share not raw sector increased to 40%.

Today in Kazakhstan all leading multinational companies work practically. The indisputable leader among foreign investors are the USA to which share about 40% of the total amount of direct investments fall. The second largest donor of the Kazakhstan economy is Great Britain invests about 14% of the total amount of the foreign capitals, to the third place took Holland. Investment activity of the specified countries is connected, first of all, with development of oil and gas sector. Further South Korea that showed interest to copper branch follows. Considerably the Italian business in Kazakhstan became more active. Obvious interest in investment presence in Kazakhstan is shown by China. Among the large investors presented in Kazakhstan, it is possible to allocate also Germany, France, Japan and Turkey. As for Russia, in the first decade of independence of Kazakhstan Russia's investment activity, on many the known reasons, was at a low-level. With arrival to the Kremlin V. V. Putin inflow of the Russian investments of oil and gas sector began, activity was shown by the known companies: "Lukoil", "Gazprom", "Rosneft".

List of used literature:

1. Ashibaev, M.C. (2005). Safety and regional collaboration. Алматы: КИСИ at President PK.
2. Bajanov. E.П. (2001). Issues of the day of international relations. T. 1. Moscow: the Scientific book.
3. Bajanov. E.П. (2005). America: yesterday and today. T. 1. Moscow: News.
4. Bajanov. E.П.. (2008). East express with stops in the west. Moscow: East/the West.
- 5 Bajanov. E.П... (2007). China: from the Middle empire to the supercountry of the XXI century. Moscow: News.
6. Bajanov. E.П. (2004). Modern world. Moscow: News.

7. Kazakhstan for years independence. (2006). Research and information collection. Almaty: "Agency of PK on statistics".
8. Multivector of export politics of Kazakhstan from // www.caspenergy.com/21/kommungas.
9. Economic review,(2009). Almaty: КИСИ
10. Beck U. (2000) What is globalization? Cambridge, UK: Policy press
11. (20.04.2009). New York : IMF News

*Курманова С.Б.¹, ф.э.к., доцент,
Курманов А.¹, магистрант*

¹*Актюбинский университет имени С.Баишева*

ПОЛИТИЧЕСКИЕ ОРИЕНТИРЫ КАЗАХСТАНА

Аннотация

В современных условиях Казахстан нацелен на дальнейшее вхождение в глобальную мировую экономику, опираясь как на свой мощный природно-ресурсный потенциал, так и на планы ускоренного развития инновационных отраслей и создания «экономики знаний». Сегодня Казахстан стоит на рубеже нового этапа социально-экономической модернизации. В Казахстане созданы государственные холдинги, управляющие правительственными активами крупнейших компаний и реализующие стратегию индустриально-инновационного развития. Казахстан вводит новые, более современные стандарты корпоративного управления. Но было бы неверно ожидать скорых результатов в реализации индустриально-инновационной стратегии. На этом пути существует множество объективных и субъективных трудностей.

Ключевые слова: *Казахстан, глобализация, интеграционные процессы, энергетика, интернационализация, ТНК, БРИК, АСЕАН, ВТО.*

*Курманова С.Б.¹, ф.э.к., доцент,
Курманов А.¹, магистрант*

¹*С. Байишев атындағы Ақтөбе университеті*

ҚАЗАҚСТАННЫҢ САЯСИ БАҒДАРЫ

Түйін

Қазіргі жағдайда Қазақстан саланы одан әрі кіруі жаһандық экономикаға сүйеніп ретінде өзінің қуатты табиғи-ресурстық әлеуеті, сондай-ақ жедел жоспарлары, инновациялық салаларды дамыту және құру "білім экономикасының". Бүгін Қазақстан тұр тоғысындағы жаңа кезеңінің әлеуметтік-экономикалық жаңғырту. Қазақстанда құрылған мемлекеттік холдингтер, басқарушы үкіметтік активтерін ірі компаниялардың іске

асыратын индустриялық-инновациялық даму стратегиясын. Қазақстан енгізеді жаңа, заманауи корпоративтік басқару стандарттарын. Бірақ болар еді дұрыс күтуге скорых нәтижелерін іске асыру индустриялық-инновациялық стратегиясы. Бұл жолда көптеген объективті және субъективті қиындықтар.

Кілт сөздер: *жаһандану, интеграциялық процестер, энергетика, интернационалдандыру, ТҰК, БРИК, АСЕАН, ДСҰ.*

УДК 636

*Марченко В.Н.¹, магистрант,
Урынбаева Г.Н.¹, ассоциированный профессор
¹Казахский агротехнический университет им. С.Сейфуллина*

ПРАКТИЧЕСКОЕ ЗНАЧЕНИЕ НЕТРАДИЦИОННЫХ КОРМОВ ДЛЯ ПТИЦЕВОДСТВА

Аннотация

Показано значение нетрадиционных кормов для отрасли птицеводства.

Ключевые слова: *птицеводство, нетрадиционные корма, высокобелковые корма, отходы промышленности, антипитательные вещества, безотходная технология*

Как производителю высококачественных продуктов питания, птицеводству сегодня отведена в нашей стране особая роль. Стратегические задачи птицеводства Республики Казахстан направлены на расширение производства мясной продукции: увеличение потребления мяса птицы на душу населения с 18 кг до 21 кг и снижение импорта мяса птицы до 17% [1]. Но наряду с успешными шагами в развитии птицеводства, остается одна из главных емких проблем, в частности в мясном птицеводстве – затраты на корма, которые занимают удельный вес в себестоимости продукции до 80 %, вследствие высоких цен всех ингредиентов, используемых в составе комбикормов

В этой связи, особый интерес вызывает изыскание кормовых средств, способствующих удешевлению рецепта комбикормов и не снижающих его качества. Одним из таких решений является поиск и использование в кормлении птицы нетрадиционных кормов. Особенно важно это сейчас, когда комбикормовая промышленность испытывает дефицит основного сырья, и, в первую очередь, источников протеина. Птицеводческие хозяйства, включая местные корма в рационы, могут в значительной степени удешевлять их. Грамотное использование нетрадиционных кормов, а именно

укрепление кормовой базы с помощью недорогого сырья, улучшение ныне действующих технологий использования нетрадиционных кормов, создание более эффективных подходов к кормлению птицы во всех отраслях и умелый зоотехнический подход к созданию полноценного рациона – все это актуально для современного птицеводства [2].

Эксперты отмечают, что применение нетрадиционных кормов позволяет заменить дорогостоящие компоненты комбикорма более дешевыми, внедрить безотходное производство в ряде предприятий пищевой промышленности, а также удовлетворить резко возросший спрос на корма.

Нетрадиционными принято называть в настоящее время корма, которые не применялись в кормлении птицы или применялись с какими-то ограничениями. В зависимости от целенаправленности использования, нетрадиционные корма можно условно разделить на шесть групп: белковые; богатые углеводами, заменяющими зерновые; витаминные; высокоэнергетические; минеральные; марикультуры. В основном это некоторые виды зерна бобовых и злаковых культур, продукты переработки злаковых культур, продукты микробиологического синтеза и маслоэкстракционного производства, а также отходы от переработки животноводческой продукции [3,4].

Для повышения продуктивности сельскохозяйственной птицы и снижения затрат кормов на продукцию необходимы полнорационные комбикорма, сбалансированные по протеину, аминокислотам, обменной энергии, минеральным веществам и обогащенные комплексом витаминов и микроэлементов [4].

Как известно, питательность корма нельзя выразить одним показателем, она должна быть комплексной. В системе комплексной оценки питательности кормов особая роль принадлежит протеину. Слово «протеин» происходит от греческого *protos* - первый. И действительно, это вещество занимает первостепенное значение в кормлении животных, так как его нельзя заменить другими. Синтез белка происходит согласно генетическому коду и зависит от обеспеченности организма птицы необходимым количеством отдельных аминокислот. Если недостаток заменимых аминокислот может быть устранен за счет процессов синтеза или трансаминирования (переноса аминок групп), то дефицит незаменимых аминокислот приведет к нарушению синтеза белка. Рациональное использование кормового белка в организме птицы зависит от многих факторов, среди которых важнейшим является сбалансированность его аминокислотного состава и уровень доступности аминокислот из комбикорма. При недостатке полноценного белка в рационе птицы увеличиваются потребление корма и энергии и при избытке азота приводит к затратам энергии и нагрузки на организм в целом. Нормированием потребности птицы в аминокислотах занимаются ведущие университеты мира [5,6].

Литературные данные за последние пять лет свидетельствуют о том, что лизин является важным компонентом, способствующим эффективному

использованию кормов и получению мяса птицы с низким содержанием жира и большим выходом грудных мышц.

В настоящее время в стране дефицит белковых кормов составляет более 25 %, а кормов животного происхождения более 40 % и все они имеют высокие цены. При использовании комбикормов с преимуществом растительных белков увеличивается дефицит незаменимых аминокислот, снижается их доступность, и в первую очередь метионина и лизина. В зарубежных рецептах дефицит лизина в значительной степени компенсируется использованием в комбикормах соевых шротов и полножирной сои. В комбикормах в значительной степени используются подсолнечные, рапсовые и другие растительные корма, дефицитные по лизину и метионину. В связи с этим на фоне пшенично-ячменных комбикормов и продуктов переработки подсолнечника все большее значение приобретает использование синтетических препаратов аминокислот. Хотя использование синтетических аминокислот тоже является достаточно затратным.

Современные высокопродуктивные кроссы бройлеров предъявляют новые требования к питательности рационов, производству кроссов птицы сравнительно часто обновляют свои рекомендации по потребности в аминокислотах. Поэтому для эффективного использования кормов, которые удовлетворяли бы потребность бройлеров современных кроссов в лизине, необходимо знать уровни содержания его в комбикормах в разные возрастные периоды выращивания птицы [5].

В птицеводстве зернобобовые, которые считаются высокобелковыми кормами, используют в ограниченном виде, что объясняется содержанием ингибиторов трипсина, алкалоиды и дубильные вещества, отрицательно влияющие на здоровье и продуктивность птицы. Но в настоящее время существует методы и способы, позволяющие минимизировать действие антипитательных веществ и улучшить питательную ценность зерна бобовых культур. К таким методам можно отнести экструдирование, СВЧ-обработку, включение препаратов аминокислот и мультиэнзимных композиций [7,8].

Эффективным и целесообразным считается применение в кормлении птицы все виды кормовой муки животного происхождения: перьевая, мясная, мясокостная, костная, кровяная. Переработка отходов убоя решает безотходность на птицефабрике и позволяет получить высокоценные белковые корма для них [9,10].

С целью восполнения недостатка протеина в рационах птицы также можно использовать такие корма, как кормовые дрожжи и сухая барда.

В настоящее время проявляется интерес к применению нетрадиционных кормовых продуктов, богатых легкопереваримыми углеводами, как сушеный картофель, кормовая или сахарная свекла, сухой жом, меласса, а также продукты переработки фруктов и овощей. Они могут служить источником энергии и аминокислот и использоваться в качестве замены части зерновых кормов в рационах птицы. Также взамен

традиционных зерновых культур рекомендуют включать просо, сорго, тритикале, продукты переработки кукурузы — глютенная мука, глютенный корм (с отрубями), кукурузные зародыши и жмых [11].

Сельскохозяйственная птица является конкурентом человеку в потреблении ценных ингредиентов в своем рационе. Поэтому поиски нетрадиционных кормов имеющих низкую стоимость и не уступающие по качеству весьма актуально. Дополнительно необходимо искать именно новые методы, способы получения кормов, и в технологии глубокой переработки сырья и в использовании побочных продуктов пищевой промышленности.

Важно отметить, что широкое использование в птицеводстве различных отходов и побочных продуктов промышленного производства значительно решает проблему утилизации отходов. Внедрение безотходного или малоотходного производства позволит урегулировать одновременно проблему производства дополнительных кормовых средств и улучшить экологическое состояние местности, региона и страны в целом. Необходимо учесть, что новейшие технологии перерабатывающих предприятий дают возможность эффективно применять ранее неиспользуемые или малоиспользуемые отходы, получать новые компоненты комбикормов, заменяя ими дефицитные.

Ряд, ученых и специалистов считают, что нельзя сильно «увлекаться» нетрадиционными кормами, во всем нужна мера и здравый смысл [2].

В частности для эффективности кормления сельскохозяйственной птицы за счет использования нетрадиционных кормов, необходимо проанализировать состояние и возможности кормовой базы региона.

Основной производимой зерновой культурой в Казахстане является пшеница и поскольку она на сегодняшний день выступает одной из востребованных экспортных злаков, то использование ее в качестве корма (более 50 % в комбикорме) целесообразно сократить.

В этой связи, для рационального использования ресурсов и повышения экономической эффективности птицефабрик, необходимо вести поиски наиболее эффективных нетрадиционных кормов, проводить экспертизу их использования в местных рецептурах и внедрять безотходные технологии в птицеводческие предприятия. В силу того, что многие нетрадиционные корма, в частности зернобобовые имеют в своем составе антипитательные вещества, то следует применять различные способы и методы воздействия, позволяющие снизить уровень данного фактора.

Список использованной литературы:

1. Мастер план по развитию мясного птицеводства РК на 2014-2020 гг.- Астана, 2013.- 16с.
2. Арсеньева М. Прогрессивное кормление// «Агротехника и технологии» №4 (32) 2012.
<http://www.agroinvestor.ru/technologies/article/15143-progressivnoe-kormlenie>

3. Егоров И., Топорков Н. Нетрадиционные корма в птицеводстве <http://webpticeprom.ru/ru/articles-birdseed>.
4. Нетрадиционные корма и кормовые добавки для птицы / А.Б. Мальцев, Н.А. Мальцева, И.П. Спиридонов, В.М. Давыдов. – Омск, 2005. – 704 с.
5. Тарасов Н.В. Эффективность разных уровней лизина в комбикормах для бройлеров канд. дисс. Сергиев Посад 2009.-163с.
6. Бевзюк В.Н. Бевзюк В. Научный подход к повышению рентабельности производства // Комбикорма.-2003.-№1.-С.55-56.
7. Фицев А. Нетрадиционные зерновые культуры в кормлении цыплят-бройлеров <http://webpticeprom.ru/ru/articles-birdseed>.
8. Афанасьев В. Производство протеиновых концентратов на основе зернобобовых культур//«Комбикорма» №5, 2015 г. <http://webpticeprom.ru/ru/articles-birdseed>.
9. Гуцин В.В., Соколова Л.А. Возможность нетрадиционного использования некоторых малоценных продуктов при промышленной переработке птицы// "Птица и птицепродукты" №8.-2009. <http://webpticeprom.ru/ru/articles-processing-production>.
10. Подобед Л.И. Ценная белковая добавка из побочных продуктов переработки отходов убоя птицы //«РацВетИнформ» №9, 2014. <http://webpticeprom.ru/ru/articles-processing-waste>.
11. Драганов И.Ф., Фисинин В.И., Егоров И.А. Кормление сельскохозяйственной птицы: Учебник.- М.: ГЭОТАР-Медиа, 2011.- 344с.

*Марченко В.Н.¹, магистрант,
Урынбаева Г.Н.¹, қауымдастырылған профессор
¹С.Сейфуллин атындағы Қазақ агротехникалық университеті*

ҚҰС ШАРУАШЫЛЫҒЫНА АРНАЛҒАН ДӘСТҮРЛІ ЕМЕС АЗЫҚТАРДЫҢ ТӘЖІРИБЕЛІК МӘНІ

Түйін

Құс шаруашылығы саласына арналған дәстүрлі емес азықтардың маңыздылығы көрсетілген.

Кілт сөздер: *Құс шаруашылығы, дәстүрлі емес азықтар, жоғары ақуызды азықтар, өнеркәсіп қалдықтары, анти қоректік заттар, қалдықсыз технологиялар.*

*Marchenko V.N.¹, master student
Urynbaeva G.N.¹, associate professor
¹S.Seifullin Kazakh Agrotechnical University*

THE PRACTICAL IMPORTANCE OF NON-TRADITIONAL FODDER FOR POULTRY FARMING

Summary

The value of non-traditional feeds for the poultry industry is shown.

Key words: *poultry farming, non-traditional fodder, high-protein feed, industry waste, anti-nutrients, non-waste technology.*

UDC 130.2

Suleimenova E. B¹., cand. of ph.sc., senior teacher

Suleimenova R. S¹.

¹Aktobe University after named S.Baishev

LOVE PHENOMENON IN THE HISTORY OF PHILOSOPHY

Summary

The love is one of general needs of the peoples and one of the methods of arrangement of that in society. In dependence with developing society, love as a standard of relationship between people it is filled with social and humanity sense. Only in the love and with the love people will become are people. Without the love person doesn't feel depth of the real and full-fledged life. If person the main object of philosophy then subject the love of person will be basically task of philosophy.

Keywords: *love, history of philosophy, religion, psychology.*

All ages are to love submissive... Millions words are told and written thousands books about love. Even have a formula of love, a scientific definition and a philosophical treatise. Nevertheless, today the theme about love is still urgently.

“Love” is one of general needs of the peoples and one of the methods of arrangement of that in society. In dependence with developing society, love as a standard of relationship between people it is filled with social and humanity sense. Only in the love and with the love people will become are people. Without the love person doesn't feel depth of the real and full-fledged life. If person the main object of philosophy then subject the love of person will be basically task of philosophy.

There is an interesting question whether there was a love in ancient times? Many philosophers, psychologists and other scientists say that in ancient times there was no love, there was only Eros and addiction to the sexual relations. Nevertheless, it should be noted that ancient philosophers didn't show much interest to the subject of love. The love exists just as God, people, the space, plants,

birds, animals and others. Ancient philosophers transferred the thoughts usually in a type of mythical images [1].

In Ancient Greece love named by different sense: “Eros”, “philia”, “storge”, “agape” and they have advantages. In Ancient Greek thoughts there was no opportunity to understand sense of love. But the myth about androgens described by a certain hero in the work Plato’s “Feast” contradicts the aforesaid. Besides, in that dialogue nature of love is explained also by Socrates. In Ancient Greece except Socrates and Plato the subject of love is touched also by Aristotle. In the work under the name “Ethics to Nikomakh”, he speaks about the people who are doing good and touches upon the subject about love and friendship that is love which ancient Greeks called “philia”. Aristotle noted that in soul there are three things, they: addiction, ability and restraint [2].

Nevertheless, in Ancient Greek love it was highly appreciated. If to return to Plato’s ‘Feast’ dialogue, then in this work told about the due eminence of love. Besides, it is described a positive side of love. There it is told: none of relatives, no glory and riches cannot explain the principles by which those who want to live ideally faultless life better than love [3].

And in Renaissance, love anew was considered as space strength. Thoughts of philosophers about love in Renaissance, it has been connected with formation of view on the person and his importance in the Universe. If in middle Ages it was denied feature and natural undertakings of the person, now it found a certain harmony among them. There was a concept about unity of soul and body of the person. From it became clear that Eros and sincere love is in close connection and a harmony.

Francis Bacon is the English thinker, on the one hand protected Christian love, on the other hand paid attention of "love of the earth" and considered it. Speaking about this love, not having exact proofs, he did not praise and did not reject him. He noted two arguments: for and against love [4].

Rene Descartes is the French philosopher and the mathematician, also tried to consider love from the scientific-theoretical analysis. Its scientific method consists of use of a rational method of the analysis and it is based empirical information of natural sciences [5].

Immanuel Kant considered that respect and love is the main task of people before with each other. He is distinguished two types of love: practical and pathological [6].

Arthur Schopenhauer in the work gives interesting definition to sexual love. The love is an addiction which wins against reason, pushes consciousness in the victim, motivates to emergence of great art and disappears suddenly [7].

Considering thoughts of some thinkers of Renaissance, it became clear that love for some was as a sexual instinct and for others a huge inexplicable feeling.

And here we want to consider love in the history of religions.

From time immemorial literary critics, musicians, artists, psychologists, physiologists and many other scientists try to explain a subject of love or to find a key from such condition of the person. In Islamic religion special attention is paid

to love, mutual understanding, respect and the relations between the man and the woman. In religious understanding without love it is impossible to start a good family, to raise children with good temper and to be in good relations with surrounding people.

God rendered the great favor that having presented all with love. He created at first Adam, the first man and from his edge the woman, Eve. They having started a family and with favor of God could find from it harmony and pleasure, tranquility and peace. Love and favor between spouses this creation of the Creator. This feeling is extended to all people, to all creation on the earth. Therefore, the person can fall in love, look for the love, becomes relatives and if they are absent, then feel pain, are upset.

Generally, the concept love occurs in religious texts often, but generally it speaks as love to Allah and his Prophet Muhammad (may Allah bless and Allah welcome him) [8].

And Christian religion was brought to the world value which absolutely differs from outlook of the ancient times. In Christianity realized that the love covers everything. The concept that the love covers everything and forgives was fixed and found integrity in religious value, then was formed in ancient times. If in the ancient will a fear was the basic principle of relationship between the person and God, then in the new will, the new principle which did not eliminate fear before God, on the contrary brought closer to it, there was a love.

In Jesus' sermon there were two principles and they were connected with each other. "Love God really" it is the first principle, and the second similar to the first says: love relatives as you love yourself. Besides, in the ancient Christian writing it was said: love of peoples to each other is rescue from slavery, can make friends and if to rely on these principles, then God can be him another. In an ancient philosophy there were two types of love: the love with feeling (Aphrodite of earth) and Eros (heavenly Aphrodite), but on a concept of Christian religion was not known about love which forgives relatives [9].

Considering the love subject in philosophy and history of religion, now we will consider it in the field of psychological science. The Austrian scientist Sigmund Freud paid special attention to love. To understand thoughts about love, at first it is necessary to consider a general characteristic of neurosis of Freud. "Neurosis is beginning with disagreement between the principle of pleasure and sincerity in mentality of the person". If disagreement oversteps the limits, then the person is exposed to the neurosis. According to Freud, the love covers all cases which come from a libido, which is intimate love for the purpose of association, and also love to themselves, love to parents, love to children, to friendship and to mankind. He told: psychoanalysis taught to watch us at all these manifestations of love as on an image of desire. Besides, Freud noted that he of his "libido" is similar to Plato's "Eros". Freud defined two streams of love: tenderness and sensitivity. Usually they have to will reunite with intimate love; otherwise it brings to sexual indifference and impotence. From these two streams, tenderness which develops since the childhood is born the first. It at first goes to family members. Over time

ripening in the person it unites with the direction of sensitivity. In the beginning and this direction is guided by family members, but understanding that it is wrong, it goes to strangers. Choosing among foreign people, at first relies on attachment that is looks for people similar to mother, sister, teacher, etc. Then tenderness also passes to those foreign people. "Thus, tenderness and sensitivity reunites in same course" [10].

It is the big work of Freud because this concept drew the attention of other thinkers. Many did not want to agree with it, and wrote thousands of books about a love phenomenon.

Erich Fromm is the German-American philosopher, the representative of neofreudianism, established that to love is special feature of the person. Fromm considered that he love is not providential, to love is an art. Besides, he did not recognize opinion that the love is only an instinct. Also he told that he love is independent, a neodivisible instinct and to think that it is the happiness moments presented to darlings incorrectly. The most important problem it is the ability of people to love. Fromm compared ability to love with ability to draw. For example, the person wants to learn to draw well, but instead of learning to draw, he waits for a miracle what to turn out a fine picture, and then dreams that it will leave the excellent artist. Of course it is impossible to become the professional; the person has to acquire skills. Therefore with love Fromm also told [11].

Thus, considering the different points of view, let's create special definition of love.

Love this not easy sexual addiction for the purpose of association, besides great feeling. If the person was ennobled by feeling to love, then he cannot exist without love any more. Additives to everything, love it is closely connected with love, sometimes people perceive friendship as love or on the contrary.

List of used literature:

1. Ivin A.A. Philosophy of love. M.: IF RAS, 1995.
2. Aristotle. Ethics to Nikomakh//Greek philosophers: M.: «EKSMO PRESS», 1999.
3. Plato/ Favorites. 2006 y.
4. Demidov A.B. «Phenomena of human life». Minsk: CAU Press centre «Экономпресс», 1999.
5. Descartes R. work in 2 b.- T. – M: thought, 1989. – 654 c. – (Филос. наследие; Т. 106). – С.481-572.
6. I. Kant// Work in 6 books,. «Thought», 1965.(Филос. наследие). – Т. 4. Ч. 2. – 478 c. - С.107-438.
7. A. Schopenhauer// Compositions in 5 books. First book. M., «Московский клуб», 1992.
8. Ibrahim Amini // «Love and family in Islam». M.: Publishing house Исток. 2010 г.
9. New Testament. Ин.3, 16-17.
- 10.Freud Z. «I or it». M.: «ЭКМО ПРЕСС», 1998

11.Fromm E. «The art of loving». Publishing house: Азбука, 2008 г.

Сулейменова Э.Б.¹. ф.ғ.к., аға оқытушы

¹С. Бәйішев атындағы Ақтөбе Университеті

ФИЛОСОФИЯ ТАРИХЫНДАҒЫ МАХАББАТ ФЕНОМЕНІ

Түйін

Махаббат адамның басты қажеттіліктерінің және қоғамда орнығу тәсілдерінің бірі болып табылады. Қоғам дамуына қарай махаббат, адамдар арасындағы қарым-қатынастың үлгісі ретінде әлеуметтік және адамгершілік мазмұнға толы. Тек махаббатта және махаббат арқылы ғана адамдар адам бола алады. Махаббатсыз адам шынайы өмір тереңдігін сезінбейді, толыққанды бола алмайды. Және де егер, адам философияның орталық объекті болса, онда адамның махаббаты жайлы тақырып философиядағы басты мәселелердің бірі болуы тиіс.

Кілт сөздер: *махаббат, философия тарихы, дін, психология.*

Сулейменова Э.Б.¹. к.ф.н., ст. преподаватель

¹С. Бәйішев атындағы Ақтөбе Университеті

ФЕНОМЕН ЛЮБВИ В ИСТОРИИ ФИЛОСОФИИ

Аннотация

Любовь является ведущей потребностью человека, одним из главных способов укоренения его в обществе. По мере развития общества любовь наполняется социальным и нравственным содержанием, становясь образцом отношений между людьми. Только в любви и через любовь человек становится человеком. Без любви он неполноценное существо, лишённое подлинной жизни и глубины. И если человек – центральный объект философии, то тема человеческой любви должна быть одной из ведущих проблем философии.

Ключевые слова: *любовь, история философии, религия, психология.*

UDC 342.72/.73

Telibekova I.M.¹. cand. of law.sc., senior teacher

EMPLOYMENT AS ONE OF THE IMPLEMENTATION MEASURES OF SUBJECTIVE CIVIL LAW

Summary

The article deals with the issue of employment with the obligatory conclusion of an employment contract, in particular the employment of young people, as one of the measures of implementation of subjective civil law, its protection. In addition, employment is also seen as a measure to prevent the growth of crime in the country. The author presents the points of view of scientists and researchers: both civilians and criminologists. In order to protect subjective civil rights, in particular the constitutional right to work and freedom of labor, it is proposed to introduce an electronic labor contract through the use of telecommunications facilities and the individual identification number of a citizen to ensure transparency in employment.

Key words: *employment, employment contract, the employment of young people, civil law.*

Realization of legal right is one of the fundamental principles of civil law. Civil law regulates the relations entering into its subject by recognizing for their participants legal equality, giving them the opportunity to dispose of their subjective rights on their own initiative and in their own interests.

Realization of legitimate rights and interests of subjects of civil legal relations is impossible without a system of measures for their security and protection, enshrined in the current legislation.

One of the founders of the Kazakh civil school professor Yu.G. Basin on the category of "protection of interests" pointed out that it is comparable to a system of measures "based on state coercion and aimed at ensuring the inviolability of the law, its feasibility and the elimination of the consequences of its violation"[1, c. 348–349].

Moreover, in the author's opinion, the protection of the law is possible "until the moment of its violation, if the probability of such is real enough". Speaking about the protection of law, we can not ignore such a category as "subjective civil law" [156, c. 6]. M.K. Suleimenov notes that "the determining element of a civil legal relationship is subjective civil law" [156, c. 31]. We consider the author's opinion on the importance of subjective civil law in determining the status of participants in civil legal relations: "Subjective civil law is one of the central categories of civil law. Its significance follows from the fact that civil rights are the basis for determining the legal status of individuals and legal entities " [156, c. 32].

It is in the context of state coercion with the aim of protecting subjective civil rights that we would like to consider the issue of employment in this article,

in particular, the employment of young people with mandatory conclusion of labor contracts.

Today, the problems of youth employment occupy an important role in solving the social and economic problems of modern Kazakhstan, since unemployed youth can be involved in the commission of offenses, which ultimately affects the state of crime in the country.

Youth crime, particularly among minors is a serious problem of the modern society. To significant for crime prevention minors measures we can refer economic, political, cultural, educational measures that are directly focused on the application to considered age group, as well as measures that indirectly reach this effect, creating the conditions for the formation of the young generation, aimed at implementation of the state family policy.

Esbergen Alauhanov in his book "Crime Prevention" (Almaty, 2008 – p. 157) indicates: "The starting point for the general prevention of crimes of minors and young people in the workplace is to strengthen young workers in the enterprise. The educational impact of the labor collective is most strongly impact on the people who value their membership in a community. In order to form such an attitude of the young man to the team, not enough of the fact of his admission to employment; take some time to novice, so to speak, rooted in the community, she became a member not formally, but in fact" [3, p. 157].

The author believes that "One of the conditions for young people fixing at the company is ongoing supervision and control over observance of regulations protecting the rights of minors. The reason for the abandonment by minors of work sometimes act a violation of labor laws by the administration of the provision of various benefits (reduced working hours, the use of only the day shift, creating the conditions for learning, etc.). Preventing such violations - it is a serious contribution to the quick and painless adaptation of a newcomer to new conditions for him. We can not lose sight of the purely criminological aspect of the problem: it is difficult to expect that young person will behave exactly according with the requirements of the law, if the seniors by the age and position in the team violate their legal rights by themselves" [3, p. 157].

Dryzhenko D. in the thesis abstract on scientific degree of candidate of legal sciences "Prevention of juvenile crime (criminal legal and criminological aspects)" – Chelyabinsk - 2004, rightly points out: "Criminal legal effect on minors crime implemented through the existing system of punishment and other measures of criminal sanctions. However, these measures against Minors crime are not major. We can not ignore that the growth of minors crime takes place under conditions of intensive social stratification, falling of living standards of the most of the population, unfavorable development of family relations, the growth of the various manifestations of ill-treatment of minors" [4, p. 4].

Riabukhin SN - The author of "Child neglect and minors crime as a consequence of of social-economic transformation of the Russian society" (Law and Education. - M., 2002. - № 1. - p. 13) considers that "Extremely negative impact on the crime situation renders aggravation of employment problems of

minors, causing many of them to fall into the category of the unemployed. Low labor employment of older age group of minors the inaccessibility for many of these diverse forms of youth leisure activities often contribute to aimless pastime, commit misconduct and immoral offenses. In this situation the role of social institutions that provide control over the behavior of minors and implementing educational and preventive function should be significantly changed" [5, p. 13].

Also we think that one of the measures of minors crime prevention is their employment, youth employment. In this direction, the government developed a number of programs that are currently being successfully implemented. government provides privilege conditions for youth employment, the establishment of universal compulsory education of children and teenagers.

Currently, however, there are violations of the labor legislation of the Republic of Kazakhstan on the conclusion of an employment contract while hiring , including minors, which entails a number of negative consequences for the employee:

- The absence of an employment contract as a basis for payment of salary.
- The Absence of records in labor book.
- The absence of pension savings (transfer of 10% of monthly salary).
- The absence of social payments and benefits that are paid in case of temporary incapacity, disability, death and etc.
- The absence of compulsory insurance contract of workers against accidents.
- The absence of insurance payments upon the occurrence of an accident (death of the breadwinner, employment injury).

Consequences of absence of labor contracts for the state and the state budget:

- Employers do not pay taxes and mandatory payments to the budget.
- Employers do not pay compulsory social charges.
- Employers do not send pension payments to the Unified Government Pension Fund of the Republic of Kazakhstan.

Such situations are not desirable for the government itself (payments in case of accidents in the workplace and so on).

We suggest that government website must place open to access information on the number of concluded labor contracts in the Republic of Kazakhstan, both among salaried and self-employed workers through the creation of a Unified Database of Labor Contracts - UDLC.

We offer to form a single database that will show the number of employment contracts concluded by using personal identification number (further - PIN) and the telecommunication means (further - TCM). In general, telecommunications resources are used in the prevention of public authorities to prevent emergencies (hereinafter - PE) information on changing weather conditions by distributing. Also, by telecommunication facilities, namely using their imei - code to solve crimes.

When you buy number for mobile communication device - mobile phone, information about the subscriber, ie, its individualizing attributes goes to the

provider. Among them, in accordance with civil legislation of the Republic of Kazakhstan are the citizen's name and place of residence [6]. This information is given to your service provider according to the Law of RK "On Communication" [7].

Use of TCM and PIN for collecting data about the age, place of residence of a citizen, his place of work, the presence or absence of an employment contract with an indication of salary will form a unified database as the number of employers - businesses or government organizations, as well as the actual number of working citizens.

This would make the labor market more transparent and to protect the labor, social and economic rights and interests of workers, and the state to implement their respective functions. Knowing the number of Employers - the source of salary payment will help to protect the rights of children, who by court order aliment are owed.

Through individual TCM, may be carried out questioning among the population, to implement the task of legal literacy. Such databases about numbers of individual means of telecommunications (cell phones) can be used for the cumulation of information on employment of individuals on the basis of credit history in banks. Thus, it will be possible to create an "electronic labor book", where will be recorded all the information about the labor activity.

It will turn out that every person have not only the identity card number, PIN, cell phone number, but also number of electronic labor book – ELB Authorized Agency ELB will allow monitoring in the system of employment and employability, to register working citizens, their employment contracts, and, thereby, to create a database of employees and employers (as the sphere of government structures, and in the sphere of private enterprise).

Using the TCM will eventually allow to modernize employment and job placement system, system software, implementation and protection of labor rights and interests, social guarantees and benefits, will allow supplement the country budget with taxes, execute government programs and implement legal, social functions of the state, including the prevention of youth crime, particularly among minors.

List of used literature:

1. Basin Yu.G. selected works on civil law. Preface Suleimenov M.K., Ishanov E.U. / Composed Suleimenov M.K., Chapter "classic of the Kazakh civilization" - Almaty: AU-HLC "Adilet", Scientific Research Institute of private law KAZSIL, 2003. - 734p.
2. Suleimenov M.K. subjective civil law and means of its provision in the Republic of Kazakhstan // subjective civil law and means of its provision: Materials of the international scientific-practical conference dedicated to the memory of the professor Basin Yu.G. (in the framework of annual civilistic readings). - Almaty, 13-14 of June 2005. / executive editor Suleimenov M.K.. - ALmaty: Scientific Research Institute of private law KAZSIL, 2005 - p. - 6-32

3. Esbergen Alauhanov. "Crime Prevention". – Almaty, 2008.
4. Dryzhenko D. - abstract on scientific degree of candidate of legal sciences "Prevention of juvenile crime (criminal legal and criminological aspects)" – Chelyabinsk – 2004.
5. Riabukhin S.N. Child neglect and minors crime as a consequence of of social-economic transformation of the Russian society // Law and Education. - М., 2002. - № 1.
6. The Civil Code of the Republic of Kazakhstan (General Part) from December 27, 1194.
7. "On Telecommunications" Law of RK from July 5, 2004 №567 II.

Телибекова И.М.¹. з.ғ.к., аға оқытушы
¹С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

ЖҰМЫСҚА ОРНАЛАСТЫРУ СУБЪЕКТИВТІ АЗАМАТТЫҚ ҚҰҚЫҚТЫ ІСКЕ АСЫРУ ШАРАЛАРЫНЫҢ БІРІ РЕТІНДЕ

Түйін

Мақалада міндетті түрде еңбек шарт жасасумен жұмысқа орналастыру, атап айтқанда, субъективті азаматтық құқық іске асыру, оның қорғау ретінде жастарды еңбек шарт жасасумен жұмысқа орналастыру сұрақтар қарастырылды. Бұдан басқа жұмысқа орналастыру мемлекетімізде қылмыстықтың алдынала алу шарасы ретінде қарастырылды. Автормен ғалымдар мен зерттеушілердің: цивилисттер мен криминологтардың ой-пікірлері келтірілген.

Мақалада жұмысқа орналастыру саласында айқындықты қамтамасыз ету үшін, субъективті азаматтық құқықтарды қорғау мақсатында, атап айтқанда, еңбек құқық пен еңбек бостандығы конституциялық құқықтарды қорғау мақсатында телекоммуникация құралдары мен азаматтың жеке сәйкестендіру нөмірлерін пайдалану арқылы электронды еңбек шарты енгізуі ұсынылады.

Кілт сөздер: *жұмысқа орналастыру, еңбек шарт, жастарды жұмысқа орналастыру, азаматтық құқық.*

Телибекова И.М.¹. к.ю.н., ст. преподаватель
¹Актюбинский университет им.С.Баишева

ТРУДОУСТРОЙСТВО КАК ОДНА ИЗ МЕР РЕАЛИЗАЦИИ СУБЪЕКТИВНОГО ГРАЖДАНСКОГО ПРАВА

Аннотация

В статье рассматривается вопрос трудоустройства с обязательным заключением трудового договора, в частности трудоустройства молодежи, как одна из мер реализации субъективного гражданского права, его защиты. Помимо этого трудоустройство рассматривается и как мера предупреждения роста преступности в стране. Автором приводятся точки зрения ученых и исследователей: как цивилистов, так и криминологов. С целью защиты субъективных гражданских прав, в частности конституционного права на труд и свободу труда, для обеспечения прозрачности в сфере трудоустройства предлагается внедрение электронного трудового договора посредством использования средств телекоммуникаций и индивидуального идентификационного номера гражданина.

Ключевые слова: *трудоустройство, трудовой договор, трудоустройство молодежи, гражданское право.*

УДК 347.6

法律科学硕士¹

硕士生

¹ 首都师范大学(中国, 北京)

Tileugabylov Zhanserik Konyratovich

《关于家庭类型的儿童村庄和青少年的房屋》 哈萨克斯坦共和国现行法律应用的几个方面。

摘要

本文作者探讨了哈萨克斯坦共和国法律的一些方面《关于家庭类型的儿童村庄和青少年的房屋》提出修改途径完善现行立法。

关键词: 家庭、婚姻、家庭类型的儿童村庄和青少年的房屋。

哈萨克斯坦共和国宪法第27条[1

]指出, 婚姻、家庭、母亲、父亲和儿童受国家的保护。儿童的照顾和他们的教育是父母的自然的权利和义务。据了解, 这不仅是关于权利并且责任。

在我们看来, 上述体积的权利和义务, 包括一定数量的关怀, 可以和需要测量不仅拟议中的物质财富, 但看不见的, 但非常重要的, 精神上的好处, 如尊重、理解、爱情, 以及提供真实的评估孩子们的行动和行为。这套单元或整个人类固有的界限, 在儿童和青少年的家庭类型的儿童村的母亲-看护人。

根据哈萨克斯坦共和国法律1章14条从2000年12月13日113号II对家庭类型的儿童村和少年之家的母亲-看护人的要求，包括以下内容：

“母亲照顾者可以哈萨克斯坦共和国公民，年满二十七岁，具有高等、中等，（技术和职业教育），未婚，没有自己的未成年子女或者被收养的”[2]。

难以接受的是，幼儿教师母亲——

在家庭类型的儿童村和少年之家不能工作的女性、已婚、有自己的孩子，这是荒谬的，因为某些妇女的母性的感觉出现生育自己的孩子在一起。正是通过教育自己的孩子能够理解的恶作剧可以原谅的，一些孩子，他们需要征服，可以对他尊重，关心和爱。残酷的惩罚，只能暂时训练，但同时愤怒和破坏正常的心灵。是否能够不结婚的女人，不具有自己的孩子成为孩子的本保护。真正妈妈的保护下她会了解自己的孩子的所有：这保护涉及对孩子严谨的态度，就是对他的健康，他的心情，他对学习成绩的关系，他对男孩和女孩的关系，他对年长的态度，他的智力发展水平、他的心理，认知能力和创新能力的培养。。

我们认为，孩子的教育问题上，保障和实现他们所有的权利，哈萨克斯坦共和国宪法的规定，第一眼看来，这可以处理所有的父母，每个人。但事实上这种类型的活动，不等于所有的父母，没有例外。为了问的问题和找到问题的答案，谁有权成为被收养孩子的母亲和父亲，应该注意的是，在什么样的条件下收养生活和长大，谁是他们之前的父母，他们被困在监护权和监督权的机构的视野。也许这个孩子从“婴儿箱”baby box或，“生活的窗口”特别装备的匿名拒绝孩子的地方转移到公共服务和机构的监护。可以被放置在医疗机构（公共和私人的），（在宗教组织）没有名字和父名。它在哈萨克斯坦还没有，但我们国家打算逐渐引入。

我们都知道，基本上，这是来自破裂家庭的孩子，那里的父母喝酒、抽烟、吸毒行为鲁莽的生活方式，，孩子们，在万人口中不能找自己的父母，等不及与他们见面。

我们认为，再教养这类的儿童，已经经历的令人难以置信的困难，见证自己父母的并不模仿的生活方式，在某种程度上这样的情况对孩子无意中会留下痕迹，在他们的性格在他们的感知世界，总之在他们以后的人生道路。有些孩子们认为这些反社会的立场是应该的，正确的，到最后没有意识到后。

成为这样孩子的妈妈-

是个负担，这么大量的创造性的活动，它的要求就是每个妈妈都在家庭的村庄，和生活中，成为了真正的妈妈。这不是简单的义务，需要根据官员的指示履行的。在这种情况下，这种义务能承担人就是在许多情况下能够证明自己的正直，人性，有自己很有修养，善良的孩子。这样人的人性，善良，应

该与教师的专业技能结合起来，和她应该像俗话说，“从圣主的教育家“，在出现任何不良的情况下能够解决任何问题，想出对孩子有利于的办法。

当今社会中存在的问题之一是在我们共和国领土上传播酒精、毒品、吸，像以前的人类活动的结果或者我们社会的周围。

自古以来，酒就称为了«心理的绑匪»。在8000年-公元前人们已经知道了酒精的会醉人的作用。随着陶瓷器皿的产生，有了机会用蜂蜜，水果果汁和野生葡萄来生产酒精。

还可能出现之前，农耕»葡萄酒文化。杰出的精神病医生和社会活动家，弗拉基米尔·Vladimir Mihailovich

Behterev院士（1857年至1927年）这样描述了酗酒的心理原因：“所有问题是醉酒是世纪地邪恶，它深刻在我们的家庭和带来了整个的野性喝酒的习俗系统。这些习俗要求人们在任何情况下大口喝酒”[3]。

另外的重要的邪恶是吸食烟草，它对父母和他们孩子的身体有害处。

研究证明，吸烟的危害。烟草烟雾中有30多毒物质 [4]。

在现代社会生活中自古以来的下邪恶是吸毒，现在传播了很多，让整个世界舆论纷扰。在纽约的国际反毒品中心有文件，通知地球上的吸毒人的~~人数是~~—1000000000 人[5]。

通过分析这一情况，我们正在认识到这种邪恶的规模多么广泛的，需要巨大力量的斗争，财力和人巨大智力的潜力，需要组织和导向正轨。这不只是令人担忧的，这个问题需要立即解决的，因为这是一种正常的每个家庭和每个人的民事的位置。

检察官进行检查以后才发现监护权机构的工作中存在着一些严重违反。阿克托别州检察院的主任扎苏兰·达吾列米巴耶夫（Zhasulan Daulembayev）报道，孤儿-孩子们的保育员其中发现了一些有前科，在毒瘾与心理诊疗所已注册的人士 [6] 。

在某些情况下父母也会给自己孩子的生命带来威胁 [7] 。

目前，不仅在哈萨克斯坦，而是在世界存在着上述的问题。

生活中的困难不一定把所有的人都会打破或者退化，有些人认为，这样的生活条件使人变得更硬，更强。

我们认为，为了帮助其他人，你自己也需要具有经验，因此据立法27年龄和义务缺乏家庭不能促进孤儿-孩子克服有关缺乏自己真正父母的困难。

心理特征的气候可以定义为家庭的更多或更少的稳定的情感态度，是家庭沟通的后果，就是说因家庭成员的情绪, 他们的精神体验和心潮, 彼此的关系, 对其他人的态度, 对工作的态度, 对周围的事态而总体而出现。值得注意的是，家庭的情感氛围是家庭的生活动态功能的效率与它的基本的健康状况的重要因素, 它影响婚姻的稳定性的[8]。

V. Satir (萨提尔) 他认为, 健康的家庭就是: 每个成员之间的平等, 信任, 诚实与开放性是有意义的, 家庭内的交流是全等的, 成员相互支持, 每个成员对家庭有责任, 家庭成员都一起休息, 一起高兴, 风俗习惯占重要的位置, 他们接受每个成员的特点与独特性, 尊重隐私 (有个人空间的权利, 有隐私不容侵犯的权利); 每个成员的感情会接受与分析. [9]

研究上述情况, 我们得出结论, 并不是任何人可以成为家庭类型的村庄的母亲, 而自己有孩子的女人才会成为家庭类型的村庄的母亲.

如果看国外儿童教育实践, 则可以确定如下:

在中国儿童教育有积极的动态.

在古代的中国教育的结果就是接受一定的积极的品质, 如高贵, 温文尔雅, 追求真理, 孝到高级. 孔子的教育理论产生了很大的影响. 根据他的理论, 每个人都应该平静和勤奋, 同时对自我教育寸步不让.

人类发展的多棱是古代中国教育的特征.

每个中国人都应该很有学问与品德高尚. 在现代中国的公民教育中礼貌, 饱学, 自我控制等人格特性仍然也非常优先.

文化教育的基础在于年轻一代向长辈的尊敬. 正是这种关系的结果是耐心与自我控制的养成, 它们在评估人时仍然是优先的品质. [10].

从日本的教育系统可以效仿很多教育的方法. 那里对礼仪和礼貌的所有行为古代的规则, 那里连一个偏激的话也没有, 尊重长辈, 那里的老人, 虽然因为年龄很大而没法辛勤劳动, 但还是致力于照顾年幼, 在教育与教养的过程中提供很大的服务, 在这种方式实现了理想. 在这样家庭的日常生活每个人煞费苦心, 为了让生活对大家更愉快, 那里的结合纽带就是爱与感激, 表示最好的和最纯意义的宗教, 这个家是神圣的”[11].

根据上述背景下, 我们认为有必要陈述在1章14条 从2000年12月13日113号II哈萨克斯坦共和国的法律. 关于家庭类型的儿童村和青少年的房屋如下:

根据 1章14条. 对母亲照顾者的要求, 包括如下:

“哈萨克斯坦共和国公民, 年满二十七岁, 具有高等、中等（职业和技术教育）、已婚、有自己的未成年子女或者被收养的孩子, 才可以成为母亲照顾者”。

参考文献

1. 哈萨克斯坦共和国宪法 1995年8月30日 在2017年的修改和补充。http://www.akorda.kz / Ru /
2. 哈萨克斯坦共和国法律2000年12月13日113号II对家庭类型的儿童村和青少年的房屋（修改和补充的03.07.2013。）
3. 慢性酒中毒吸烟成瘾http://it-med.ru /图书馆/ a /醇_ 1.htm
4. 慢性酒中毒吸烟成瘾http://it-med.ru /图书馆/ a /醇_ 1.htm

5. 慢性酒中毒吸烟成瘾http://it-med.ru/图书馆/a/醇_1.htm
6. 受审和吸毒者收养了孤儿informburo.kz阿克托别地区<https://news.informburo.kz/2017/09/13/> 新闻 09 2017年21日。
7. 在阿拉木图街上发现的婴儿原来是在冰箱里死去的孩子们的兄弟，<https://news.informburo.kz/2017/09/13/>
8. Захаров А.И. 心理特点诊断优化在冲突的家庭关系： / 心理学的问题：文选-1981年。- 3号。58 – 68。
9. V. Satir (萨提尔)。如何建构自己和家庭。米，1992，11。
10. Воспитание в древнем Китае 古代中国的教养 <http://aziya-tur.ru/vospitanie-v-drevnem-kitae.php>
11. Лафкадио Херн KOIZUMI YAKUMO 小泉八云 世界日语。文选。2000，55 – 63。

Тілеугабылов Ж.Қ¹., магистрант

¹Астаналық Педагогикалық Университетінің (Бейжің, Қытай)

«ОТБАСЫ ҮЛГІСІНДЕГІ БАЛАЛАР ҮЙЛЕРІ МЕН ЖАСӨСПІРІМДЕР ҮЙЛЕРІ ТУРАЛЫ» ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ АҒЫМДАҒЫ ЗАҢЫН ПАЙДАЛАНУДЫҢ КЕЗЕҢДЕГІ АСПЕКТІЛЕРІ

Түйін

Аталмыш жұмыс отбасы үлгісіндегі балалар ауылы мен жасөспірімдер үйлері туралы Қазақстан Республикасының заңын қолдануға қатысты кейбір аспектілерді зерттеп, қолданыстағы заңнамаға өзгеріс енгізіп жетілдіруді ұсынады.

Кілт сөздер: *Отбасы, неке, отбасы үлгісіндегі балалар ауылы мен жасөспірімдер үйлері.*

Tileugabylov Zh.K¹. master student

¹Capital Normal University (Beijing, China)

SOME ASPECTS OF THE USE OF THE CURRENT LAW OF THE REPUBLIC OF KAZAKHSTAN «ABOUT CHILDREN VILLAGES OF FAMILY TYPE AND YOUTH HOUSES»

Summary

In this article, the author examines some aspects of the Law of the Republic of Kazakhstan «About children villages of family type and youth houses» and suggests changes through the improvement of the current legislation.

Key words: *family, marriage, children villages of family type and youth houses.*

ӘӨЖ 332

Тулеуова А.Ж¹. магистрант

Бухарбаев Ш.М¹. э.ғ.к., доцент

Ержанова З.К¹.аға оқытушы, магистр

¹С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті

АГРОӨНЕРКӘСІПТІК КЕШЕНДІ ҚАРЖЫЛЫҚ-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ҚОЛДАУДЫҢ ЭКОНОМИКАЛЫҚ БАСЫМДЫҚТАРЫ

Түйін

Агроөнеркәсіптік кешен–агроөнеркәсіптік өндіріспен байланысты экономика салаларының жиынтығы болып табылады. Агроөнеркәсіптік кешен ұлттық экономиканың маңызды секторының бірі.

Кілт сөздер: *агроөнеркәсіптік кешен, инновация, лизинг, несие, капитал, инвестиция, субсидия, кооператив.*

Қазіргі жағдайда Қазақстандағы экономикалық жаңғыртулар өзінің шешуші кезеңіне енді. Қазірдің өзінде нарықтық қатынастардың жұмыс істеуінің негізі және тиісті ұйымдық құрылым қаланып, бірте-бірте өндіріс құлдырауы тоқтатылып және алға қарай жылжу мүмкіндігі пайда болып, үлкен мақсаттар мен агроөнеркәсіптік өндіріс дамуының стратегиясы мен тактикасын анықтау қажеттілігі туды.

Ұлттық экономиканың агроөнеркәсіптік кешені күрделі биотехнологиялық жүйе болып табылады. Оның негізгі сферасы- ауыл шаруашылығында жер, су т.б. табиғи өндіріс негіздері пайдаланылады.

Шаруашылық іс-әрекеті нәтижелеріне табиғи-климаттық және метеорологиялық жағдайлар үлкен әсер етеді де, ауылшаруашылығы өндірісіне тәуекелдік сипат береді.

Ауылшаруашылығының дамуы – Қазақстан Республикасының өндірістік күштерінің ары қарай дамуының қажетті жағдайы, халықтың өмір сүру деңгейінің материалдық және мәдени жаынан көтерілуі. Қазіргі кезде көптеген мемлекеттердің беделі әскери күштілігімен емес халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету деңгейі бойынша айқындалады. Бұл мәселені зерттеуші көптеген ғылымдардың ойы бойынша азық-түлік қауіпсіздігі кез келген ұлттың қауіпсіздік стратегиясы болып табылады.

Жалпы, агроөнеркәсіптік кешенді дамыту үшін ұзақ мерзімді болжамдар

мен бағдарламалар талдап жасалынуы тиіс. Елдің азық-түлік сферасындағы тәуелділігін кеміту мәселесі ұлттық қауыпсіздіктің жалпы концепциясы мен бағдарламасын жасауды қажетсінеді. Онда елдің азық-түлік қауыпсыздығы негізделіп, Қазақстанның әлемдік азық-түлік өндіру және бөлудің орны анықталуы тиіс. Мұның өзі, әсіресе, Қазақстан Республикасының дамыған отыз елдің қатарына кіруге ұмтылу жағдайында өзекті мәселе болып табылады.

Тәуелсіздік алған жылдары агроөнеркәсіп кешені барлық кешенді экономикалық шаралар отандық өндірістің тиімді даму есебінен Қазақстанның азық-түлікпен қамтамасыз ету қауіпсіздігіне бағытталған. Бұл мақсатқа жету барлық меншік түрлеріндегі ауылшаруашылық мекемелерінің қажетті кірісін қолдау арқылы ауылшаруашылығы және өнеркәсіп арасындағы эквивалентті айырбасты қолдауға және қамтамасыз етуге негізделген.

Агроөнеркәсіп кешені республикадағы экономикасы жоғары потенциалды, мүмкіндігі мол, ұдайы өндірістік және әлеуметтік мәнді негізгі саланың бірі болып саналады. Мұнда, қазіргі кезде жалпы республикада тұратын халықтың 43,0 пайыз шамасы, экономикалық белсенді халықтың үштен бір бөлігі тұрады.

Кейінгі жылдары агроөнеркәсіп кешенінде байқалып отырған негізгі мәселелердің бірі, мұнда көп укладты экономиканың дамуы. Меншік түрлерінің өзгеруіне негізделген жаңа агроқұрылымдардың пайда болуы: шаруа қожалықтарының, ЖШС, өндірістік кооперативтер, мемлекеттік коллективтік шаруашылықтар.

Қазақстан Республикасының ұзақ мерзімді индустриалды-инновациялық дамуы кезеңінде ауыл шаруашылығын реформалауды қайта қарау, оны нарық қатынас жүйесіне толықтай бейімдеу, ауылдың экономикасын көтеру, олар үшін нақты мүмкіндіктер жасау, өндірісті тұрақтандыру негізгі міндеттердің біріне айналуға. Осыған байланысты, кейінгі жылдары ауыл шаруашылығының жағдайын жақсарту да, оның ішінде агроқұрылымдардың дамуына бағытталған бағдарламалар қабылданды. Бұл бағдарламаларды жүзеге асыру үшін біраз мәселелер іске асырылуда. Ауыл шаруашылығын дамытуға инвестициялар тартылды, ауылдың әлеуметтік транспорттық, инженерлік және де басқа инфрақұрылымдарын қалпына келтіру жолында едәуір жұмыс атқарылды. Жер кодексі, салық жүйесі, меншік туралы, техниканы лизингке беру туралы заңдар қабылданды. Бюджеттік төлемдер, жеңілдетілген несие беру түрлері қалыптасты. Мұның барлығы ауылдың дамуына, ауыл шаруашылығында бизнестің кең көлемде, тиімді жүргізілуіне қолайлы жағдайлар жасады. Агроөнеркәсіп кешенінің әлемдік ашық экономика жағдайында жұмыс жүргізуіне мүмкіндік берді, сол арқылы республиканың азық-түлік проблемасын шешетін негізгі өндіріс-ауыл шаруашылығының дамуына мүмкіндік жасалуда.

Ауыл шаруашылығы мен өңірлерді дамытуды Елбасымыз стратегиялық жоспарға енгізіп отыр [1].

Нақты айтар болсақ: «Ауылшаруашылығындағы еңбектің өнімділігі 2020 жылға қарай 2 есе, ал 2025 жылға қарай 4 есе өседі. Аграрлық секторда етті мал шаруашылығын дамыту жөнінде бұрын соңды болып көрмеген жоба жүзеге асырылады. 2018 жылдың өзінде ет экспорты 60 мың тоннаға жетпек. Мұның құны 4 миллион тонна бидай экспортына тең. Мемлекет бұл мақсатқа 130 миллиард теңгелік несие ресурстарын бөледі. Бұл ауылдық жерлерде 20 мыңнан астам жұмыс орындарын ашуға мүмкіндік береді. Жүз мыңнан астам ауыл тұрғындарының кіріс көзіне айналады. Мұның өзі малдың барлық түрінің асыл түліктері мен тұқымдарының санын көбейтуге мүмкіндік береді. Бұлардың барлығы сабақтас салаларда – ауылшаруашылық машиналарын жасауда, химия және тамақ өнеркәсібінде өндірісті ұлғайтуға қозғау салады. Үкімет барлық өңірлердің әкімдері селодағы индустрияландырудың осынау маңызды бөлігімен айналысуға тиіс» - деді.

Агроөнеркәсіп кешені тұрақты дамуын қамтамасыз етуге баға және қаржылай несиелендіру саясатының теңдесуін жүргізуге, мемлекеттік реттеу мен нарықтың өзін-өзі реттеудің үйлесімділігіне негізделген атқарушы экономикалық механизм қажет. Қаржы ресурстарының жетіспеушілігі кезінде ауылшаруашылық құрылымдардың практикалық қызметіне негізгі несиелендіру жүйесі ретінде ұсынылатын қосымша қаржыландыру көздерін іздеу қажеттілігі пайда болады.

Бірақ пайыздық үстемелердің өте жоғары болуына қарай несие олардың шаруашылық қызметін қолдау көзі ретінде экономикалық жағынан тиімді емес, тіпті кірісті мекемелерге де. Осы тұрғыда агроөнеркәсіптік өндірісті реттеудің тиімді жүйесін қалыптастыру мәселесі ерекше ауқым алады, ол өз кезегінде пайдаланушы және туындаушы реттеу көздерін әрі қарай жүйелендіру мен нақтыландыруды, аграрлық секторға қаржы түсірудің жаңа мүмкіндіктерін анықтайды. Қазіргі жағдайда мемлекеттің қабылдаған шаралары аграрлық нарықтың негізгі субъектілері арасындағы экономикалық қатынасты реттеу жүйесінің тиімділігін көрсетпейді: ауылшаруашылық тауар өндірушілер, ауылшаруашылық шикізатты өңдеуші мекемелер, сауда және қызмет көрсетуші мекемелер. Сонымен қатар осы мәселе бойынша зерттеу ауқымдығы аймақтық агроөнеркәсіп кешені тиімділігі мен тұрақтылығын тиімді көтеру жолдарын ерекше маңыздылығының нақты дайындамасын, аграрлық өндірістің рационалды дамуының альтернативті бағыттарын іздестіруін, яғни қаржылық қолдау механизмін жетілдірудің маңыздылығын қамтамасыз етеді.

Жалпы, 2016 жылы ҚР Қаржы министрлігінің бағалауы бойынша ауылшаруашылығында 107 млрд. 889,8 млн. теңгенің өнімі өндірілді. Оның ішінде мал өнімдері – 106 млрд., 646,2 млн. теңге, өсімдік өнімдері – 1 млрд. 218,8 млн. теңге болды.

2015 жылы республикалық бюджеттен ауыл тұрғындарын шағын несиелендіру бойынша бюджеттік бағдарламаны іске асыру үшін «Ауыл

шаруашылығын қаржылай қолдау қоры» АҚ (бұдан әрі – Қор) 2,0 млрд. теңге көлемінде қаржы бөлінді, оның ішінде ауыл тұрғындарын тікелей шағын несиелендіруге – 1,5 млрд. теңге, жұмыс жасап тұрған және құрылған шағын несиелеу ұйымдарына – 0,5 млрд. теңге. 2016 жылдың 1 шілдедегі жағдайы бойынша Қордың филиалдары арқылы бюджет қаражатынан 1339 шағын несие 485,6 млн. теңге сомасында берілген, шағын несиелеу ұйымдарына 350 млн. теңге сомасында қаражат аударылған. «ҚазАгро» ҰБХ» АҚ 2015-2017 жылдарда агроөнеркәсіптік кешеннің басымды міндеттерін шешу үшін бюджеттік несие арқылы республикалық бюджеттен 80 млрд. теңге бөлінді [2].

Осы ретте, Ақтөбе облысының агроөнеркәсіптік кешенін, сондай-ық оның басымдықтары мен тәжірибесін атап өткен жөн. Ақтөбе облысы – Қазақстан Республикасындағы ірі ауылшаруашылық аймағы. Ақтөбе бидайы жоғары құрамдағы ақуыз және клейковинімен ерекшеленеді. Ақтөбе облысында ауылшаруашылығын қаржылық қолдау келесідей қаржылық ұйымдармен белсенді жүзеге асырылды. «Қазагро Қаржы» АҚ. Соңғы 6 жылда компания Ақтөбе облысына 2,545 млрд. теңге сомасында инвестиция салды, оның ішінде лизингке ауылшаруашылық техникасын алуға – 2607,4 млн. теңге жұмсады. 2014-2016 жылдар аралығында 6398,5 млн. теңге мөлшерінде инвестиция салу жоспарланған. 2015 жылы «Қазагроқаржы» АҚ бюджеттік бағдарламаны іске асыру шеңберінде қаржылай лизингтің мынадай шарттарын ұсынады: лизинг мерзімі – 7 жыл; пайыз мөлшері – 8 %; лизинг алушының таңдауы бойынша жылдық төлем сомасына үш түрлі қамтамасыз ету бар: екінші деңгейдегі банк кепілдігі; ақшалай кепілдік; алдын-ала төлем.

2014-2016 жылдарда облыстың барлық аудандарында «Ауыл шаруашылығын қаржымен қолдау қоры» АҚ мүмкіндігін пайдалана отырып, Ақтөбе облысы бойынша микрокредит беру ұйымдастырылды. Алдағы жылдары Ақтөбе облысының агроөнеркәсіп кешенінің өнімділігін кем дегенде 1,5 есеге арттыру жоспарланып отыр, бұл ішкі сұранысты қамтамасыз етуге және ауылшаруашылық өнімдерінің экспорттық жеткізілімдерін арттыруға мүмкіндік береді. 2016 жылғы қаңтар-ақпанда ауылшаруашылығына салынған инвестициялардың көлемі 3,2 млн.теңгені құрады. Салаға салынған инвестициялардың нақты көлем индексі өткен жылғы қаңтар-ақпанда 3,7%-ды құрады.

Ақтөбе облысының 2015 жылғы ауыл шаруашылығына салынған инвестициялардың нақты көлем индексі 5,9 %-ды құрады (инвестиция көлемі 3,2 млн.теңге). Республика бойынша ауылшаруашылығының негізгі капиталға салынған инвестиция көлемі Ақтөбе облысының үлесі 0,1 %-ды құрады. Саланың негізгі капиталына салынған инвестицияларды қаржыландырудың басым көздері инвесторлардың меншікті қаражаты. Ауылшаруашылығына салынған инвестициялардың едәуір үлесін мал шаруашылығы саласы алады – 96,9% [3].

Сонымен, бұл аймақтық агроөнеркәсіп кешені реттеудің экономикалық

механизмін жетілдіру және дамытуға бағытталған, нарықтық экономикаға бет алған әлеуметтік құрылымдарды жүзеге асыру механизмін құру мен әлеуметтік экономикалық шаралар кешенін жасайды. Осы сұрақтардың ауқымдылығы зерттеліп отырған саланың қазіргі уақытта өзекті екендігін анықтайды.

Қорыта айтқанда, қазіргі заманға сай ауылшаруашылығы кешенін қолдау қорының қаржылық-несиелік рөлін жетілдіруге байланысты жүргізілген зерттеу мынадай тұжырымдар мен ұсыныстар жасауға мүмкіндік береді:

5. Ауылшаруашылығы кешенінің дамуы мен тұрақтандырудың қаржылық механизмін өзара байланысқан экономикалық рычаг және ынталандыру жүйесі ретінде сипаттауға болады. Өйткені олар ауылшаруашылық секторын тұрақты қалыпты жағдайға келтіреді, бұл жағдайды қолдайды және өсу сатысына өтуге жағдай жасайды, яғни сала тиімділігінің өсуіне әкеледі. Ауыл шаруашылығы өндірісі дамуы мен тұрақтандырудың қаржылық механизмі аграрлық саясатты дамытудың іргелі серпілісі болып табылады. Сондықтан жүргізіліп отырған аграрлық реформа өзіне аграрлық саладағы бұл механизмді практикалық амалдарды жетілдіру және теориялық негіздерді дамыту мен қалыптастыруды енгізу керек.

2. Экономиканың агроөнеркәсіптік секторын өндірушілерді жан-жақты қолдау жолымен мемлекеттік реттеу көптеген дамыған елдердің аграрлық саясатының басымды бағыттары болып табылады. Мұнда көптеген экономикалық рычаг қолданылады, олардың іс-әрекеті ауылшаруашылық өнім өндірісінің өсуіне және ауылдық жерде әлеуметтік өндірістік инфрақұрылымының тиімді қалыптасуына қолайлы конъюнктура құрады. Бұлар аграрлық сектордағы өндірістік экономикалық қайта жаңартуға әрекет ететін тікелей бюджеттік төлемдер, өндіріс шығындарының өтем ақысы. Өндірістік құрылымын жетілдіруге арналған субсидиялар, макроэкономикалық саясат пен аймақтық бағдарламасын дайындау және жүзеге асыру.

3. Қазіргі жағдайда саланың тұрақтылығы мен дамуының басқарушы звеносы ретінде қаржы-несиелік механизм қарастырылуы керек. Тауар өндірушілерді қаржылай қолдау ауылшаруашылығы өнімінің тапшылығын жеңуге бағытталуы қажет. Бұл басты талап ауылшаруашылық мекемелердің ұйымдастыру құқықтық түріне қарамай барлық қаржылық қолдау жүйесіне ену керек.

4. Аграрлық саланы несиелендіру жүйесін жетілдіру кезінде банкі жүйесі құрылымында дербес институттар желісін бөлу қажет. Отандық және халықаралық іс тәжірибелерді ескере отырып аграрлық секторға ұсынылған қосымша қаржы қызметін дамыту қажет. Несиелендіру саласындағы монополизмді шектеу мақсатында қаржы институттарының әр түрлігіне мемлекеттік қолдау көрсету түрін қарастыру қажет. Соның ішінде несие бірлестіктерін, ауылшаруашылық тауар өндірушілердің қатысуы бойынша кооперативтер, акционерлік банктер құруды қарастыруы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Қазақстан Республикасында агроөнеркәсіптік кешенді дамыту жөніндегі 2010-2015 жылдарға арналған бағдарлама. Қазақстан Республикасы Үкіметінің 2010 жылғы «12» қазандағы № 1052 қаулысы
2. Қазақстан Республикасындағы ауылшаруашылығы және құрылыс өндірісі өнімдерінің бағалары. Статистикалық жинақ: Астана, 2016.
3. «Ақтөбе облысының 2014 жылғы әлеуметтік-экономикалық даму қорытындысы және 2020 жылға дейінгі Қазақстан Республикасының даму стратегиясын бұдан әрі іске асыру жөніндегі міндеттері туралы» Ақтөбе облысы әкімінің есебі.

Тулеуова А.Ж.¹, магистрант

Бухарбаев Ш.М.¹. к.э.н., доцент

Ержанова З.К.¹.ст. преподаватель., магистр

¹Актюбинский университет имени С.Баишева

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ ПРИОРИТЕТЫ ФИНАНСОВО-ПРАВОВОЙ И ИННОВАЦИОННОЙ ПОДДЕРЖКИ АГРОПРОМЫШЛЕННОГО КОМПЛЕКСА

Аннотация

Агропромышленный комплекс представляет собой совокупность экономических сфер, связанные агропромышленным производством. Агропромышленный комплекс – один из важнейших секторов национальной экономики.

Ключевые слова: агропромышленный комплекс, инновация, лизинг, кредит, капитал, инвестиция, субсидия, кооператив.

Tuleyova A.Zh.¹. master student

Buharbaeyev Sh.M.¹. cand. of econ.sc., associate professor

Yerzhanova Z.K.¹. senios teacher, master

¹Aktove University named after Baishev

ECONOMIC PRIORITIES OF FINANCIALLY-LEGAL AND INNOVATIVE SUPPORT OF AGROINDUSTRIAL COMPLEX

Summary

An agroindustrial complex is totality of economic spheres bound by an agroindustrial production. Agroindustrial complex - one of major sectors of

national economy.

Key words: *agroindustrial complex, innovation, leasing, credit, capital, investment, subsidy, cooperative store.*

«С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университетінің Хабаршысы» ғылыми журналына мақалалар беру тәртібі:

«С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университетінің Хабаршысы» ғылыми журналына (ҚР Ақпарат министрлігі бұқаралық ақпарат құралы несепке алу туралы 29.01.2004ж. №4645-Ж куәлігі берілген) қазақ, орыс және ағылшын тідерінде мақалалар қабылданады.

«С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университетінің Хабаршысы» ғылыми журналы авторларына қойылатын талаптар:

Журналға жарияланатын мақала дайындау алдында авторлардың келесі ережелерді басшылыққа алуы-сұралады:

Авторлар жөнінде мәлімет (аты-жөні, ғылыми атағы, ғылыми дәрежесі, қызметі немесе мамандығы, жұмыс орны (ұйым немесе мекеме атауы және орналасқан жері; елінің атауы, мекен-жайы, телефоны, e-mail) үштілде (қазақ, орыс, ағылшын) беріледі. *Ескерту. Автордың аты-жөні атау септігінде қолданылады.*

ӘОЖиндексі

1 интервалдан соң ӘОЖ индексі көрсетіледі. ӘОЖ индексі жарияланатын мәлімет тақырыбынан сол жағында бөлек жолмен орналасады. *Ескерту. ӘОЖ индексін ГОСТ 7.90- 2007 сәйкес есептеп немесе кітапханадан білуге болады.*

Аннотация және кілт сөздер

Аннотация және кілтсөздер арақашықтығы 1 интервал мен үштілде беріледі (қазақ, орыс, ағылшын). Мәтін алдында аннотация мен кілт сөздер жарияланатын материал тілінде жазылады және әдебиеттер тізімінен кейін басқа екі тілде орналастырылады.

Мақаланы рәсімдеуге келесі талаптар қойылады:

Мақала көлемі әдебиеттер тізімі, кесте, сурет, сурет жазбалары және аннотациялармен қоса 5 беттен аспау керек. Баспаға басыпшығарылған нұсқасымен толық сәйкес келетін электронды түрінде тапсыру керек. Файл атауы мақала авторының тегімен көрсетіледі. Мақала беттерін нөмірлеу керек. Мәтін Word бағдарламасының кез келген нұсқасымен теріліп, CD, басқада тасушы құралмен жеткізіледі немесе электронды поштаға жіберіледі. Мәтін А4 қағазына (210*297 мм) 14 пиксельдегі Times New Roman әрпімен жоларалық 1 интервал қалдыра отырып жазылады.

Кесте, сурет, формулаларда символ және белгілерге әр түрлі түсініктеме болмауы керек. Суреттер айқын әрі анық болуы тиіс. Мәтіндегі суреттер мен кестелерге сілтемелер көрсетілуі керек. Мәтінде формула саны аз болуы керек. Формулалар баспаға сәйкес (математикалық және химиялық формулалар үшін) болуы тиіс. Кестенің тақырыбы қойылып, бос бағандар болмауы тиіс.

Әдебиеттер тізімі жарияланатын материал мәтінінен кейін орналастырылады. Әдебиеттер тізімі 20-дан көп болмауы керек. Мақалада сілтеме нөмірлері әдебиеттер тізіміндегі дереккөздердің реттік нөмірлері бойынша қойылады. Мұрағаттық материалдар тізімге еңгізілмейді, оларға сілтеме мәтін ішінде жақшаға алу арқылы реттеледі. Дереккөз ретінде электронды ресурстарды қолданған жағдайда әдебиеттер тізімінде библиографиялық жазба және ғаламтордағы толық желілік адресіне сілтеме пайдаланған күнімен берілгені жөн.

Ескерту. Мақала ГОСТ 7.1 - 2003-ке сәйкес рәсімделуі керек. «Библиографиялық жазылым. Библиографиялық, сипаттама. Құрылымның жалпы талаптары мен ережелері». Мақала мәтіндегі дереккөздерге сілтеме тік жақшаға алынады.

Бір нөмірге бір автордың мақаласы 2-ден аспауы қажет. Мақалаға ұйым жетекшісінің қолы қойылған жолдама хаты мен пікірі жазылады. Баспаға түскен барлық мақалаға пікір беріледі. Қажетті жағдайда толықтыру мен өзгертулер енгізу үшін мақала авторға қайтарылып беріледі. Баспа мақала мәтініне өзгеріс енгізуге құқылы.

Жарияланымға мақалалар келесі мекен-жай бойынша қабылданады

030000, Ақтөбе қаласы, Аг. Жұбановтар көшесі, 302 А. С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университеті. Тел.: 8(7132) 974081, e-mail: edu_ausb@mail.ru (С.Бәйішев атындағы Ақтөбе университетінің Хабаршысы)

Правила для публикации в журнал «Вестник Актюбинского университета имени С.Баишева»

В научный журнал «Вестник Актюбинского университета им. С.Баишева» (свидетельство о постановке на учет средства массовой информации №4645-Ж, выданный Министерством информации Республики Казахстан от 29.01.2004 г.) принимаются статьи на казахском, русском и английском языках.

Редакционная коллегия просит авторов при подготовке статей для опубликования в журнале руководствоваться следующими правилами в порядке расположения:

Сведения об авторах

Перед наименованием статьи указываются сведения об авторах: имя, отчество и фамилия; ученое звание, ученая степень, должность или профессия, место работы (наименование учреждения, организации, предприятия и место расположения; наименование страны, домашний адрес, телефон, e-mail) приводят на трех языках (казахский, русский, английский). Сведения об авторах излагаются на языке публикуемого материала и после списка литературы на двух других указанных языках.

Примечание. Имя автора приводится в именительном падеже.

Индекс УДК

Через 1 интервал указывается индекс УДК. Его располагают отдельной строкой слева перед заглавием публикуемого материала.

Примечание. Индекс УДК можно высчитать в соответствии с ГОСТ 7.90-2007 или узнать в библиотеке.

Аннотация и ключевые слова

Через 1 интервал приводят аннотацию и ключевые слова на трех языках (казахский, русский, английский). Перед текстом публикуемого материала аннотация и ключевые слова приводятся на языке публикуемого материала и после списка литературы приводятся на двух других указанных языках.

Статья

Через 1 интервал размещается статья. Объем статьи, включая список литературы, таблицы и рисунки с подрисуночными надписями, аннотации, не должен превышать 5 страниц печатного текста. Текст должен быть набран в программе Word любой версии, представляется на электронном носителе, либо отправляется по электронной почте. Шрифт текста – Times New Roman, формат бумаги А4 (210*297 мм), размер кегля – 14 пт. Межстрочный интервал – одинарный. Выравнивание текста по ширине.

В таблицах, рисунках, формулах не должно быть разночтений в обозначении символов, знаков. Рисунки должны быть четкими. На рисунках и таблицах в тексте должны быть ссылки. В тексте число формул должно быть минимальным. Формулы должны быть набраны в соответствующем редакторе (для математических и химических формул). Таблицы должны быть озаглавлены, не допускается наличие в них пустых граф. Условные сокращения и символы следует пояснять в примечании.

Список литературы

Через 1 интервал список литературы помещают после текста публикуемого материала. Список литературы должен составлять не более чем из 20 наименований. Нумерация ссылок в статье производится по порядковому номеру источника в пристатейном списке литературы. Архивные материалы в список не включаются, ссылки на них помещаются в тексте в круглых скобках. При использовании в статье источников из электронных ресурсов или удаленного доступа (Интернета) в списке литературы приводится библиографическая запись источника и ссылка на сетевой ресурс с полным сетевым адресом в Интернете. Желательно указывать дату обращения к ресурсу.

Примечание. Список литературы оформляется в соответствии с ГОСТ 7.1–2003 «Библиографическая запись. Библиографическое описание. Общие требования и правила составления». Ссылки на источники в тексте статьи даются только в квадратных скобках [12].

В один номер принимаются не более 2 статей одного автора. В редакцию необходимо представить электронную версию статьи в полном соответствии с распечаткой. Имя файла должно начинаться с фамилии первого автора. Статья должна сопровождаться рецензией. Все статьи, поступившие в редакцию, рецензируются. При необходимости статья может быть возвращена автору на доработку. Редакция оставляет за собой право внесения в текст редакторских изменений, не искажающих смысла статьи.

Материалы для публикации принимаются по адресу: 030000, г.Актобе ул. бр.Жубановых, 302 а, Актюбинский университет им. С. Баишева. Тел.: 8 (7132) 974081. E-mail: edu_ausb@mail.ru (с пометкой для Вестника Актюбинского университета им С. Баишева). Сайт: www.vuzbaishev.kz.

**С.БӘЙІШЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ УНИВЕРСИТЕТІНІҢ
ХАБАРШЫСЫ**

ВЕСТНИК АКТЮБИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА ИМЕНИ С.БАИШЕВА

*Қазақ және орыс тілдерінде үш айда бір рет шығарылады
Выпускается один раз в три месяца на казахском и русском языках*

Формат А4 Көлемі 8,4 баспа табак Объем 8,4 печ.л.
Таралымы 100 дана Тираж 100 экз.

Басуға қол қойылды: 30.10.2017 ж.
Подписано в печать: 30.10.2017 г.

Редакцияның мекен-жайы: 030000, Ақтөбе қаласы, ағайынды
Жұбановтар көшесі, 302А

Адрес редакции: 030000, г. Актобе; ул. Братьев Жубановых, 302А
тел. 97-40-81, 52-36-00

С.БӘЙІШЕВ АТЫНДАҒЫ АҚТӨБЕ УНИВЕРСИТЕТІ

**® ЖУРНАЛ НАБРАН И СВЕРСТАН В РЕДАКЦИОННО-
ИЗДАТЕЛЬСКОМ ЦЕНТРЕ АКТЮБИНСКОГО УНИВЕРСИТЕТА
ИМЕНИ С.БАИШЕВА**

**Жарияланған мақала авторларының пікірі редакция көзқарасын
білдірмейді.**

Мақала мазмұнына авторлар жауап береді.

Қолжазбалар өңделмейді және авторға қайтарылмайды.

**Опубликованные материалы авторов не отражают точку зрения
редакции.**

Авторы несут ответственность за выбор и представление фактов.

Рукописи не редактируются и не возвращаются.